

સુધરેલી રીત મુજબ
વર્નાક્યુલર ટેક્સ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમિટીએ
—જો તૈયાર કરેલી. છે—

ચોથી ચોપડીના અર્થ.

જેમાં અર્થ; કવિતાની સમજૂતી; દરેક પાઠના
સવાલ; સાર; અથવા શબ્દો; જોડાક્ષર;
મુંબઈ ઇલાકાની ભૂતજ; ફૂલ.

રચનાર—મેસર્સ. સી. ડી. શાહ. એન્ડ કો.

રચનારનું ઠેકાણું—શાહપોર—મુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—C. M. Shah.

પ્રસિદ્ધ કરવાનું ઠેકાણું—શાહપોર—મુરત.

આ પુસ્તક સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આકટ મુજબ
રજીસ્ટર કરાવ્યું છે.

છાપનાર—નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમ.

છાપવાનું ઠેકાણું—શંકર પ્રી. પ્રેસ ચક્રાના પુલપર—મુરત.

સને ૧૯૨૨] કિંમત ૦-૭-૬. [સં. ૧૯૭૮

૨૦૦૩૬

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય -

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૦૩૫ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ યોજના યોજના ૨૫

વિષય મંડળ: ૮૪૩: ૬-૧: ૨૧૨

ચોથી ચોપડીનો “ ડિક્ટેશન શિક્ષક ” ચાર આના.

ચોથી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧.	નૌકાશાસ્ત્ર=નહાણ ચક્ષા-	કમે કમે=એક પછી એક
શાહ=મહારાજ-	વવાની કળા	આધો=મંધારણ
ધરાજ	યોજના=ગોઠવણ	નિર્માણ=નક્કી
સંગીત=મનપુત્ર; જો-	અલંત=ધણોજ	યુવરાજ=માદીનો વારસ
રાવર	તાલીમ==ફળવણી	આદરસત્કાર=આવકાર;
પુરાતન=ધણું જીનું	પ્રવાસ=મુસાફરી	પરોણાચાકરી
ચરિત્ર=વૃત્તાંત; હેવાસ	પ્રદક્ષિણા=ચોગરદમ ફરી	લથડવા=ગળડવા
જયેષ્ઠ=મોટા	વળવું તે	રાજ્યાભિષેક=રાજગાદી
પ્રિન્સ ઓવ વેલ્સ=વેલ્સ	ચાણુ=કાયમ	પર ખેસાડવાની ક્રિયા
પ્રાંતનો રાજપુત	પદવી=ઓદ્દા	પાયતપ્ત=રાજધાનીનું
ધક્કાબ=ખિતાબ	પ્રવીણ=માહીતગાર	શહેર
નિખાલસ=ખુલ્લા મનના	નિર્ણય=ઠરાવ	આખાદી=ચઢતી

સવાલ—શહેનશાહ જ્યોર્જનો જન્મ કયે દિવસ થયો હતો ?

પ્રિન્સ ઓવ વેલ્સનો ખિતાબ કોને આપવામાં આવે છે ? શહેનશાહ જ્યોર્જનાં વડીલ બહુતું નામથું હતું ? શહેનશાહ જ્યોર્જને નૌકાશાસ્ત્રની તાલીમ આપવામાં આવી તેથી એમનામાં કઈ કઈ સારી ટેવ આવી ? પ્રિન્સ આલ્બર્ટનો સ્વર્ગવાસ કયારે થયો ? શહેનશાહ જ્યોર્જનું લગ્ન કોની સાથે થયું હતું ? હાલ એમને કેટલા કુંવર તથા કુંવરીઓ છે ? શહેનશાહ જ્યોર્જ હિંદમાં કયારે પધાર્યા હતા ? શહેનશાહ એડવર્ડનો સ્વર્ગવાસ કયે દિવસે થયો ? શહેનશાહ જ્યોર્જને ઇંગ્લાં-

ડમાં રાજમાભિષેક કરવાની ક્રિયા કયે દિવસે થઇ ? હિંદુસ્તાનમાં
કયે દિવસે થઇ અને ક્યાં થઇ ? આપણો ધર્મ શું છે ?

સાર—શહેનશાહ પાંચમાં જ્યોર્જના વખતમાં આપણા જનમાલનું
રક્ષણ થાય છે, તથા અદલ ન્યાય મળે છે, માટે આપણે શહેનશાહ
પાંચમાં જ્યોર્જ ધણી વખતે જીવે એવી પ્રાર્થના કરવી જોઇએ.

પાઠ ૨.	મુલાકાત=મેળાપ	ઝખ્ખો=ઝુલતોઢીલો
સ્વામીભક્તિ=ધણીપર	શરણાગત=શરણે આ-	અંગરખો
પ્રેમભાવ; ધણીની સેવા	વેલો	પ્રસન્ન=વખત
નાગેર=અજમેર એ	બાજુએ મુક્યો=વિસારી	ચેત્યો=સમજ્યો
રજપુતસ્તાનમાં છે.	દીધો	ખંજર=જમૈયો
માણ્ણ=કચેરી	ખાસ=ધણો	પ્રાણુ બધજી=મારી ના-
ધેરો ધાલ્યો=કબજો કર્યું	વિશ્વાસુ=ભરોસાદાર	આન=કવર (ખીશ
લડત=લડાઇ; યુદ્ધ	શુભ=છાની	નત્રતા=નત્રનતાઇ
બચાવ=રક્ષણ	ઝપાઝપી=કાપાકાપી,	મુજરો=સલામ
સંભવ=આશા; ભરોસો	કતલ	વિશ્વાસઘાતી=ભરોસો
શરણે ગયો=તામે થયો	જીવને જોખમ લાગશે	તોડનાર
આશ્રય=મદદ	=મરી જશે	લદાહરણુ=દાખલો
જયપુર=જેપુર	સોગન=કસમ	નીમકલલાલ=જેનું ખામ
મુકામ=રહેઠાણુ	કુશળતા=જુખાકારી	તેનું ભણું ચાહનાર
કપટી=દગલખાજ	સમાચાર=ખબર	જીત=ફતેહ

સવાલ—વિજયસીંગ ક્યાંનો રાજા ? વિજયસીંગને કેણે
હરાવ્યો ? ત્યાર પછી ક્યાં ગયો ? ત્યાં શું થયું ? પછી ક્યાં ગયો ?
અને શા માટે ? ઇસ્રીસીંગ ક્યાંનો રાજા ? વિજયસીંગના આપને

કાણે મરાળ્યો હતો ? રજપુતોનો મુખ્ય ધર્મ શું છે ? વિજયસીંગને ઇસરીસીંગ કેદ કરનાર છે એ જ્ઞાત જવાનસીંગનાં જાણવામાં ક્યાંથી આવી ? જવાનસીંગને કેદ પકડાતો શી રીતે બચાવ્યો ? ઇસરીસીંગે પોતાના સરદારને કોનો દાખલો બતાવ્યો ? છત મેવવાની આજ્ઞા ક્યાં રાખી શકાય નહિ ?

સાર—જેનું લૂણ ખાધું હોય તેનું હલાલ કરવું એ દરેક માણસની ફરજ છે.

પાઠ ૩.	યુક્તિ=તદાપીર કળા	ક્ષણે=વેળાએ
સૂર્યવંશી=સૂર્ય ઉપરથી	પાયમાલ=છેક નાશ થ.	જન્મભૂમિ=જે જગામાં
નીકળેલા કુળમાં પેદા	એણે હોય એવો	જન્મ થયો હોય તે
થએલા	ઉદાર=સખી	ખીજમતદાર=સેવક
પ્રખ્યાત=નામીયા	હૃદય=અંતઃકરણ; મન	ઝરો=ધીરે ધીરે પાણી
લગમગ=આસરે	પાણીપાણી=નરમ	વહે તે વહેણ
અવતર્યો=જન્મ્યો	ઝળઝળીઆ=આખમાં	ધુંટડો=મોંમાં માય
રિવાજ=ધારો; રીત	પાણીનું બરાદ ખાવવું	એટલું
ભાવ=હેત; ચાર	ગોઠવણ=તજવીજ	શૂરવીર=બહાદુર
બેઠક=ગાદી	બહે=સુખે; નિર્ભય	કામગીરી=નોઠરી
ધાર્તી=ખીક; શક	આડે=વચ્ચે	વીલા=અયાં
પક્ષપાત=તરફદારી	પણ=આધા; નિયમ	દેહ=શરીર
ધકકો=નુકસાન		ઝળઝળે=પ્રકાશે
બેઠ=દીલગીરી		ટક=બોલેલું પાણવું તે

સુવાણ—રજપુતોમાં ક્યું કુળ ઉંચું ગણાય છે ? મામાપતું

ક્યાં છોકરાપર હેત વધારે હોય છે ? રાજસીંગને બીમસીંગ
માટે શું વહેમ હતો ? બીમસીંગે તે વહેમ દૂર કરવા શું કર્યું ?
બીમસીંગે પાણીનું ખાલું શા માટે ફેંકી દીધું ? બે છોકરામાંથી
કયો છોકરો આપકર્મી ?

સાર—માઆપનું મન ન દુખાવવા માટે, અને તેમને રાજ
રાખવા માટે તેમની મરજીમુજબ ચાલવું.

પાઠ ૪.	આશિષ=આશિર્વાદ	સૌપણ્ણ=સપુરત
માનવું=કયુક્ત કરવું	વિજ્ઞેમ=જ્ઞાનું પડવું તે	હૈયું ભરાય આબુ=
કંદમૂળ=કંદ તે ખૂણીઆ	સાળેતાળે=સુખરૂપ	આંખમાં આંસુ આવ્યા
ઉપવાસ=અપવાસ; બૂ	રક્ષા=અચાવ; રક્ષણ	વનવેશ=વનમાં પહેર-
ખ્યા રહેવું તે	મુજવુ=અકળાવું	વાનો પોશાક
વેઠરો=અમરો	વસણાં=ધણી કંઠણ	ધારણ કર=પહેર
વિકરાળ=બિહામણું	આરો=અંત	મૂર્છા ખાઇ=બેમાનચઇ
રાક્ષસો=દેત્યો	આગ્રહ=હડ	તીરસ્કાર=ધિક્કાર
નિશ્ચય=ઠરાવ	અવસ્થા=હાલત	અધર્મ=અનીતિ
વહાણે વાયે=સવાર થતે	વિનંતી=અરજ	ઋષિ=તપસ્વી
ઠંથું=નક્કી થયું	અભણ્ણ=સત્તા	વિદાય કીધો=વળાવ્યા
કોપ=ગુસ્સો; રીસ	ઝૂરીઝૂરીને=મનમાં બળી	બેશુદ્ધ=બેમાન
પૂર્ણ=પૂરું	બળીને	પ્રાણુ લામ કીધો=મરી
બોળેમાથું મૂકીશ=હરણ	નમન કર્યું=બે હાથ	મયા; સ્વર્ગવાસ કર્યો
રહીશ	જેડયા; પગે લાગ્યા.	

સવાલ—સીતા કેવી બી ગણાય ? રામને વનવાસ કોણે
અપાળ્યો ? કેકયીનો કોણે તીરસ્કાર કીધો અને શા માટે ? રામ વન

વાસ શા માટે ગયા? સીતાને શા માટે વનમાં આવવા ના પાડી? રામચંદ્રજીનું માતા પ્રત્યે કેવું હેત હોવું જોઈએ? સાવકી મા છોકરા સાથે કેવી રીતે વર્તે છે? બધું કેવા જોઈએ? દશરથ રાજાની આગ્રા લેવા જવાનો હેતુ શો? વનનેશ તે શું હશે?

સાર—વિચાર વગરનું કામ કરવાથી પાછળથી પરતાવું પડે છે, માખાપનું વચન પાળવા માટે દુઃખ સહન કરવું.

પાઠ ૫.

પાઠ ૫.	ગરમી માખવાનું ચંત્ર=	તર=મલાઈ
દુકાળીઆ=ભૂખથી પિ- ડાતાં માખસ	ચર્મીમીટર	સાકર=મીઠો પદાર્થ;
દુખળા=કમજોર	ધરી=દાંડી પર પેડું	ગળી ચીજ
પેટપુર=જોઈએ તેટલું	ફરે છે તે, આંક.	ચરખી=ચામડીની અંદર
સુકાઈ ગયા=લેવાઈ ગયા	આંસ	ફરેલો ચીકણો પદાર્થ
એ જીન=વરાળથી આ	નરતર=હંમેશાં	દુરત=સાફ
લતો સંચો	નાડી=નાડ	હાર=ખારો પદાર્થ
કુદરતી=ઇશ્વરે મૂકેલી	હજી છે=ધમકે છે	એટ=કેટલા
કાયમ=ચાલુ	અંગ=ભાગ	જુદી જુદી વાની=જુદી
	સમાર=દુરસ્ત	જુદી વસ્તુ

સવાલ—દુકાળીઆનાં શરીર કેવાં હોય છે? દુકાળીઆનાં શરીર એવાં સાથી થાય છે? આપણને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે? ખોરાક ન મળે તો અંદરના ભાગમાં શું થાય છે? ગરમી માખવાનાં ચંત્રનું નામ શું? એ જીન ચલાવવાને શેની જરૂર છે? આપણા શરીરના અવયવો ખરાબ ચલાવવાને માટે શાની જરૂર છે? નાના છેલ્લાનાં શરીરનું વચન વધારે કે મોટાનું? ગરમી કપો પદાર્થ ખાવાથી શું ઉપયોગ થાય છે? ચરખી વધારવા માટે કયા પદાર્થ

ખાવાની જરૂર છે ? ચરખી વધારનાર પદાર્થ કયા મુલકના લોકો વધારે ખાય છે ? કયા પદાર્થ માંસ વધારે છે ? ક્ષાર પદાર્થ ખાવાની જરૂર શા માટે છે ? લોહી સાફ કરવાને માટે કેવા પદાર્થની જરૂર છે ? દૂધ કરતાં પણ વધારે ફાયદાકારક શું છે ?

સાર—માણસને હવા ને પાણી તિવાય ખોરાકની પણ જરૂર છે, કારણ કે તે વડેજ અંદરના સંચાને પુષ્ટિ મળે છે.

પાઠ ૬.

ચાકીપાકી=કમજોર થઇ	અગરીઆ=મીઠું પકવનાર	કરનાર
નિસાસા=નિઃશ્વાસ	અગર=મીઠું પકવવાની જગા	નિર્માણ કરેલું=કરારેલું
અક્રાટ=લવારો	પીલતાં=કપાસમાંથી	મરજ=મતલબ
દે.પ=કપડો	કપાસીઆ છુટા પાડતાં	મરજ સારે છે=ખોટ પુરી પડે છે; તંગી મટાડે છે
મસાલો=તેજનો	કાંતતાં=મુનર બનાવતાં	સમાધાન=ચુંચવણ કે ચિંતાનું મટવું તે
	વણકર=વણાટનું કામ	

સવાલ—ડોસી શા માટે જગવાને દે.પ દેતી હતી ! તેના મનનું સમાધાન કોણે ને શી રીતે કીધું ?

સાર—દુનિયામાં દરેક માણસને એક ખીજનો અપ પડે છે માટે કોઇની સાથે પુરાશ કરવી નહિ, દુનિયા માંહેલા પદાર્થ એક ખીજની મદદથી બને છે.

પાઠ ૮.

અવલોકન=પ્રારીક ત-	ધારી ધારીને=તાકી	(હીરા, માણેક, ચોતી વગેરે)
પ.સ	તાકીને	
ખોડું=લંગડું	પારખું=ઝોળખું	કરીર=મુમલમાન
ખોડું=મકડું	કેળી મેર=કપ તરફ	ઝાડો=મહત્તી; તપાસ
ખોડું=મકડું	જવાહીર=કીમતી રત્નો	તપાસ=પ્રેમ

સાક્ષી=સાહેબ	નદુ=નમ	અટકળ કરવી તે
નદુગર=નંત્ર મંત્ર કે	ગમ=ખાણુ	ખમણુતી=ગણુગણુ અ-
અમએખી ભરેલા	કાણુ=એક આંખ પુટેલી	વાજ કરતી
ખેલ કરનાર; ધલમી	હોય એવું	વેરાય=કણુ છુટા પડે
સળ=શિક્ષા	આણુ=ચોડું	દોળાય=છલકાય
નવાઈ=અચરતી; અ-	લંગડું=ખોડું	જાગ્યાશી=ધન્યવાદ
ચંખો	અનુમાન=વિચાર કરીને	ફેર=તદ્વાવત
		ટેવ=મહાવરો

સવાલ—ફકીરને રસ્તામાં કોણુ મળ્યું? ફકીરને કેવી ટેવ હતી? ફકીરનું અનુમાન ખરું હતું કે ખોટું? ફકીર યુનેગાર હોય કે નહિ? ફકીરે જાંટ ત્રિષે શી શી હકીકત કહી? રાગ્નએ ફકીરને જ્ઞા માટે છોડી દીધો? અવસોકન કરવાની ટેવથી શું ફાયદો?

સાર—દરેક માણુસે હરેક વસ્તુ ખરોખર જોવાની તથા તે ઉપર વિચાર કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૯.

બલામણુપત્ર=સિદ્ધારસ-	પસંદગી=પાસ	વિચારવંત=સમજુ
નો દામળ	મહેરખાની=કૃપા	સ્થિતિ=હાલત; દશા
ઉમેદવાર=ઉમેદ રાખનાર	બલામણુ=સિદ્ધારસ;	વિનય=નમ્રતા
ખોળ=શોધ	લામવમ	સમ્યતા=સત્યપાઈ
વર્તમાનપત્ર=ચાલતા	લામકડી=લાચકાત	રીતમાત=ચાલચલમત
વખતના સમાચારનું	લુછી=સાફ કરી	ઓળંગી=વટાવી
છાપું; ન્યુસપેપર	નજમ=નડું બિછાનું	ઠેસ=ઠોકર
મહેર ખમર=ઢપારીને	વ્યવસ્થા=સારી ગોઠવણુ	ચોક્કસ=સાવધ; સંજ્ઞાળ
ખમર આપતી તે	સ્વચ્છતા=ચોક્કખાઈ	લઈ વર્તનાર
	દીસી=દેખાઈ; જણાઈ	કાળજીવાળો=ખતીનો

ધડકા=હડસેલા	મરોડદાર=સારા વલણુ	સાવધ=હેશિયાર
પ્રયત્ન=વધારે મહેનત	વાળા	ખુલ્લુ=દેખીતું
સ્થિતિ=ધીરજવાળો	રેતદાની=રેતી ભરવાનો	તોલ=પરીક્ષા; તુલના
લક્ષ્ય=ટેવ; આદત	ખડીઓ	

સવાલ—શેડી ખાતે ત્યાં કેટલા ઉમેદવારની અરજી આવી ? તેમાંથી કેટલા પાસ થયા ? શેડે કેવી રીતે પરીક્ષા કરી તે કહો. અક્ષર કેવા લખાયા જોઈએ ? લખાણ કેવું જોઈએ ? જે ઉમેદવાર પાસ થયો, તેમાં કયા કયા ગુણ હતા ? તેની પાસે લક્ષ્યમય પત્ર હોતો કે નહિ ?

સાર—ઘરેક માણસને નોકરી પર રાખતાં પહેલાં તેના મત્તામય પત્ર ઉપર આજાર ન રાખતાં તેને બોલાવી મંગાવી જાને તેની ખાતરી કરવી.

પાઠ ૧૦.

ગુજરી ગયા=મરી ગયા

સંકટ=દુઃખ

ધરણામાંડા=ધરણાં વગેરે

વેચી સાટી=વેચી કપડો

કરી

સાધન=સહિત

નમો=વખરો

ઉદ્યમે=પ્રયત્ન

શિળી પર્યત=મરતા

કુધી

પર્યત=સુધી

માણસ=ખોલસું

ગુમાસ્તો=મહેતો

અદેખાઈ=ઝેર; કીનો

વિરૂદ્ધ=સામું; ઉલટું

કસોટી=તોલ, પરીક્ષા

સોદો=માણ; સામાન

ભાવતાલ=કિંમતની

પાપુલ

રત્નાદારમી=કુધી દલાલી

કાલો ને

કંઠી=ડોકમાં પહેરવાનું

સોનાનું ધરણું

વીસરી=ખૂચી

જગર=મરિયાઈ

દિટાડીએ=મટાડીએ

બોધ=ઉપદેશ

સંતાન=છોકરું

મિલકત=માલમતા

વારમ=કકદાર

સવાલ—જગમોહન કેવો છોકરો હતો ? તેની સ્થિતિકેવી હતી ? એની સ્થિતિ આવવાનું કારણ શું ? જુના ગુમાસ્તાની ચાડીથી શેફના મનપર શું અસર થઈ ? શેફે જગમોહનની પરીક્ષા કરવા માટે શું કર્યું ? જગમોહન ઉપર વધારે વિશ્વાસ શાથી બેઠો ? જગમોહનમાં કયો ગુણ હતો ? જગમોહનને તેના ગુણનો બદલો મળ્યો કે નહિ ?

પાઠ ૧૧.

સ સાર=દુનિયાનો વહે-
વાર
દરવેશ=દરતો ફટીર; એક
બગ્યાએ સ્થિર નહિ
રહેનાર ફટીર
ત્યાગ કરીને તજીને
તાણુ ત ગાશ; ખોટ
ફાટી ની જીનો=ફેલાતો
એક તવ સ=એકાંતમાં
રહેવું તે
સારવાર=સેવા; ચેરી
આખર અવસ્થા=મર-

વાનો વખત
દિલાસો=ધીરજ
નામીઓ=પ્રખ્યાત
બદમાસ=હરામખોર
સંખ્યાખંધ=ધણુજ
લૂટફાટ=મારમારી લૂટી
લેવું તે
પવિત્ર=શુદ્ધ
દુરાચરણુ=ખરાબ ચાલ-
ચલગત
ધમિજાણુ=ધર્મ પ્રમાણે
ચાલવું તે
અમર=અચળ; કાયમ

રસ્તો=ઉપાય; ધલાજ
અશકય=થઈ શકે નહિ
એવું
મુશ્કેલ=કઠણ; અધર્મ
ટોચ=શિખર
ખોજો=માર
કલ્યાણુ=મલું
લૂટ=ખુલ્લી રીતે માર
મારીને લઈ લેવું તે
દરમાન=હુકમ
માથે ચઢાવી=કબુલ
કરી
વર્તાણું=ચાલચલગત

સવાલ—દરવેશની નામના શાથી થઈ ? હુટારા પાસે કેટલાં માણસો, ગુલામ તથા દોલત હતી ? એ દોલત તેણે શી રીતે મેળવી હતી ? દરવેશ ત્રણ પથરા શા માટે ઉચકવા કહ્યું ? હુટારો ખરો સુખી હતો કે નહિ ? એ ક્યારે ખરો સુખી થયો ?

સાર—આપણે બીજાનાં દુઃખ મટાડવા માટે પ્રયત્ન કરવો.

પાઠ ૧૨.	કરો આવી	ચીસ=ખરાડા
ખોટા=જુઠા	ચપટી ચપટી=જરા જરા	સોડે=પીમળે
અગાની=સમજાયું વ-	કડક=સખત	ફાટી જાય=ફૂધ ને ચો-
ગરના	કરડી=સખત; આકરી	ખા જુદા પડી જાય
ધારે=માને	અંગારા=સળગતા કો-	ઉતરી જાય=મે રવાદ
ભૂત=મરી ગયા પછી	ચસા	ભાજે
કોઈ માણસ પ્રેતરૂપ	ઉધો=અવળો	કસર=ખામી
યાય તે	ચોંટી=વળગી	જુગતીથી=તદબીરથી;
છોડકપટથી=ભૂતના	મંદવાડ=રોગ	યુક્તિથી
સપાટામાં આવવાથી	પ્રયોગ=અમુક સાધન	બિનાશવાળી=બેજવા-
અરસામાં=દરમિઆ-	વડે કંઈ કરી બતા-	ળી; શરદીવાળી
નમાં	વવું તે; અખતરો	
જીવ ભમી આવ્યો=ચ-		

સવાલ—વહેમી લોકોમાં કઈ કઈ જાતના વહેમ આવે છે ?
 વહેમ ટાળવાને માટે કયા કયા પ્રયોગ કરશો ? નજર લાગવાને
 દાખલો આપો. કુદરતી પ્રયોગ શી રીતે કરશો ? નજર બાંધે છે
 ત્યારે થાળી સાથે વાડકો ચોંટી જવાનું કારણ શું ? નજર બાંધવાથી
 રોગ સારો થાય છે કે નહિ ? રોગ સાથી સારો થાય છે ? પાપડ
 ખગડવાનું, દૂધપાક ફાટી જવાનું, અથાણું ખચડી જવાનું કારણ શું ?

પાઠ ૧૩.	એકદમ	સળે=જીવાત; જીવડાં
નજર પડે છે=દેખાય છે	મૂઠ=ચોટ	અદાવત=દુશ્મનાઈ;
એકાએક=એકાચિત્ત;	જીવ=જીવાત;	વેર

ભુવો=ભૂત કાઢનાર	ચાળા=નિશાની	મંછાભૂત=મનની ઇચ્છા
ઉતાર=ભૂત પ્રેત વગેરે	મસાણુ=સુડદા કાઢવા	એજ ભૂત
કાઢવા માટે માથે	ખાળવાની જગા	શંકા ડાકણુ=વહેમ
ઉતારેલું જે ધાન્ય	હુંહું=ડાળાં પાંદડાં	એજ ડાકણુ
વગેરે ચક્રે મુકવામાં	વગરના ઉમેલા ઝાડનું	કહેવત=કહેતી
આવે છે તે	ચડ	વશીકરણુ=વશ કરવાની
ભોપાણું=પોકળ, જુઠાણું	ધડકે છે=ધબકે છે	વિદ્યા [ચિહન
ડાકણુ=ખરાબ નજરની	શોરખકાર=જુમાટ	શુકન=ધાર્યું થવાના
સ્ત્રી; ભૂત થયેલી સ્ત્રી;	વીગત=વાત	અપશુકન=નહારા શુકન
સુડેલ	વિખ્યાન=પ્રખ્યાત	તપાસ=શોધ; ખોળ
	મંછા=ઇચ્છા	

સવાલ—ઝાડને મૂઠ માટેલી ક્યારે કહેવાય ? ઝાડ જડમૂળ-માંથી એકાએક શા કારણથી પડી જાય છે ? ભુરા લોકો મૂઠ ઉતારવાને શું પ્રયોગ કરે છે ? બેરાંઓ શા કારણથી ધૂણે છે ? મસાણુ કાઢે બડકા કયા કારણથી દેખાય છે ? શહેરમાં કે ગામમાં બડકા શા માટે નથી દેખાતા ? તમે વહેમને ખરા માનો છો કે ખોટા ? ખોટા માનો છો તો તેનાં કારણો સમજવો. વશીકરણુ એ શું છે ? શુકન શું છે ?

સાર—કોઇપણ જાતને વહેમ રાખવો નહિ. વહેમ રાખવાથી શરીરમાં બેચેની થાય છે. અને તેથી રોગ આવે છે.

સમજુતી—જેરથી પવન આવ્યો તેથી નળીયું ખસી ગયું. (એટલે સહેજ અવાજ થયો) તે સાંભળી કુતરું બસરા લાગ્યું, તેથી (ત્યાં વધુ માણસો એકઠા થયાં) ત્યાં મળેલ અવાજ

થયો તેમાં કોય માણસ કહે છે કે મેં ચોર નાસતો જોયો; એવી જોડી વાતને લોકો લાંબાવાને પ્રખ્યાત કરે છે, અજો કહે છે કે બાપજો વહેમની વાત એવી હોય છે.

પાઠ ૧૪ મો.	હિમ=ધણી ટાઢ	એ=અકલ હલું કરતી
તાગ=છેડો; અંત	ધરતીકંપ=જમીનનું	નથી
અપાર=પાર વગરનું	હાલવું તે	છેવટ=આખર
વાવાજોડું=પવનનું તો-	જવાળામુખી=અળતા	અનંત=પાર વગરના
જ્ઞાન	મેંવાળો	ધોડા-મેટી છેજો
તૂટી પડશે=નાચે પડશે	આનંદકારી=ખુશકારક	મોજાં ઉતરી જવ=
કાટકા=કડાકા; ગડગડાટ	મંદમંદ=ધીમે ધીમે	ઝોટ થાય છે.
ચિરામ=હાટી	નિરંતર=હંમેશાં	છાયા=પડછાયો
ભયંકર=બિહામણા	માફક=અતુકુળ	સ્વપ્નાવશ=સ્વરનાં આવે
જનાવ=ખીના	અદ્ભૂત=નવામ જેવું	એવી સ્થિતિ
અતિવૃષ્ટિ=ધણો વરસાદ	ચમત્કારી=નવામ જેવું	આત્મા=જીવ
કર્શં=ખેર જેવાં પાણીનાં	દીંમમૂઢ=તાજુઅ	જોળીઆમાંથી=શરીર-
અંધાલો ટીપાં	દીંગ થઇ જમએ છી-	માંથી

સવાલ—આકાશનો છેડો ક્યાં છે ? તારા કેટલા છે ? તારા આપણી પૃથ્વી કરતાં મોટા છે કે નાના ? મોટા છે તો નાના શા કારણથી દેખાય છે ? પૃથ્વી મોટી કે આકાશ ? વીજળી શું છે ? ધરતીકંપ શા કારણથી થાય છે ? ભયંકર જનાવો ગણવો. આમણા શરીરમાં ક્યા ક્યા ચમત્કારી જનાવો જને છે ? સ્વપ્નું એ શું છે ?

પાઠ ૧૫.	વિસાવમાં=ગજુતરીમાં	ધ્રિયો=વે વડે જ્ઞાન
મત્તજનન; અકિત	અમલ=ફકમ	અને કમ થાય છે તે

(જેરી કે આંખ, કાન, નાક, જીભ, ચામડી, મોં, હાથ, પગ; ઉપરથ, ગુદા; પહેલી પાંચ ગાનેદ્રિય અને બીજી પાંચ કર્મેદ્રિય કહેવાય છે)	વ્યાપી=ફેલાએલો સર્વ શક્તિવાન=અધી શક્તિવાળો; અધી વાતે પુરો સર્વવ્યાપી=અધેફેલાએલો સર્વગ=અધું જાણનાર આપોઆપ=પોતાની મેળે અમુક=હરેક; ચોક્કસ આધારે=આશરે	હેતુ=મતલબ મનુ=મોસમ નિયમસર=મુકરર કરેથી વખતે ન્યાયી=ઇનસાફી દયાવાન=દયાળુ આરોગ્ય=તંદુરસ્ત સોસઘું=ખમઘું; વેઠવું પાપ=કાશ્વરની આગાથી હલકું કરવું તે.
--	---	--

સવાલ—પૃથ્વી ઉપરના પદાર્થોનો અનુભવ આપણને આથી
માય છે ? ઈંદ્રિયો કેટલી જાનની છે અને કઈ કઈ ? આ અધી
જગતની રચના કાણે થઈ છે ? પરમેશ્વરને મોટા અને જોરાવર
સાથી સમજવો ? પરમેશ્વર સર્વશક્તિમાન, સર્વવ્યાપી અને સર્વગ
આથી કહેવાય છે ? જગત જે નિયમો વડે ચાલે છે એ નિયમો કાણે
બાંધ્યાં છે ? જગત ક્યા બે મોટા નિયમોને આધારે ચાલે છે ? એ
નિયમોનાં નામ કહો. પરમેશ્વર ન્યાયી, માયાળુ અને દયાળુ છે એ
તમે આથી કહો છો ? પરમેશ્વર ક્યારે નારાજ થાય ? પાપ એટલે
શું ? કાશ્વરી નિયમો પાળવાથી ફળ શું ?

સાર—પરમેશ્વર સર્વવ્યાપક, સર્વશક્તિમાન, સર્વગ, સમર્થ,
ન્યાયી, માયાળુ અને દયાળુ છે.

પાઠ ૧૭.

આગખોટ=વરાળથી
ચાલતું મોટું વહાણ
વિલાયત=ઈંગ્લાંડ
ખાસ=મુખ્ય
ખલાસી=વહાણ ચલા-
વનાર
એકંદર=કુલે
બરેદરીએ=દરીઆની
અધવચે
મુસાફરી=સફર
ઢંકારવામાં=ચલાવવામાં
સપાટી=કપલો ભાગ
ખડક=પાણીમાં ઢંકાઈ

રહેલો પત્થર

ગાખડું=મોટું કાણું
કપ્તાન=વહાણ કે આગ
ખોટનો વડો અમ-
લદાર
વીર=મહાદુર
અવકાશ=વખત
ગડખડાટ=ખુમાટ; શોર-
ખકાર
પડખમ=એક વાજાન;
ટોચ
તુતક=આગખોટનો આ-
ગલો ઉપલો ભાગ
દઢ મનથી=પાકા વિ-

ચારથી

ખડખડાટ=મકનાટ
સહાસ=અવિચારી કામ
ડોલ=સઢ ચલાવવાનો
ચાંખલો
જળચર=પાણીમાં રહે-
નાર
ફરજ=ધર્મ; કર્તવ્ય
અમર=કાયમ; અચળ
યાદગીરી=નામના
કીર્તિસ્તંભ=યાદગીરી
રહેવાને માટે ઉભો
કરેલો ચણતરનો
ચાંખલો

સવાલ—આગખોટમાં બધું મળી કેટલાં માણસો હતાં ?
નજીક આવી પહોંચ્યાં એટલામાં શું થયું ? કપ્તાને ને લશ્કરના
અમલદારે શું કયું ? કેટલાં ખચ્યાં ? જળચર પ્રાણીનાં નામ દો.
ખલાસી અને સિપાઈઓનું નામ જાણી અમર રહ્યું ? એમનું નામ
અમર રાખવા માટે કોણે શું કરાવ્યું ?

જવાબ—દરેક માણસે પોતાની ફરજ અરા અંતઃકરણથી બજાવવી.

પાઠ ૧૮.

ફરતો=ચોગરદમ
કોટ=કોથી બાંધેલી ઉંચી

ગાડી મજબુત દિવાલ
કામેલ=હોશિયાર
મિસ્તરી=મુખ્ય કડીઓ

કે સલાટ
મુલતાન=મુસલમાન
રાજા; બાદશાહ

અગળયતરેહનો=નવાઈ
જેવો
હઠાડાને અતે=સાંજે
ચણતર=ચણવાનું કામ
બેઠ=ધુપી વાત
હીકમત=યુક્તિ; તદખીર

બેઠકે=મુકામે
પલમ=જાડ
બેશક=નક્કી; જરૂર
આજીજી=કાલાવાલા
ઝારી=નાળચાવાળી
ભોટી

પલમી=જાડગર; મંત્ર
જાણનાર
નિર્ભય=ભય વગરનું
સ્થાન=ઠેકાણું
કચુલાત=વચન

સવાલ—અહમદશાહ કેણુ હતો ? તેણે કયું શહેર વસાવ્યું ?
કોટ બંધાનો હતો તે પાછો ઉખડી શા કારણથી જતો હતો ?
ઉખડી જવાનું કારણ સુવતાનના જાણવામાં આવ્યું ત્યાર તેણે શું
કયું ? માણેનાથ કેણુ ? અમદાવાદમાં તેની જગ્યા હાલ કયાં છે ?

પાઠ ૧૬.

પ્રજ્ઞાશિક=વાજબી રીતે
ચાલનાર
કંટાળો=તીરસ્કાર
નામું ઠામું=ભેણુદેણુનો
હિસાબ
આડું અવલું=જુડું
બાજવટાવ=બાજી
વજેને

વટાવ=તુકસાની લેવી
અથવા આપવી તે
ફતર=ચોપડા
ખિમ=દુઃખ; દીલગીર
સફાયુદ્ધિ=સાની યુદ્ધિ
તત્કાળ=તરતજ
ડુલાતો=પુશ્ચ થતો
અમે=એ
બનીઆ=રાણીઆ

ચલ બે=ચાલ
બતા=દેખાડ
કીધર=કયાં; કયે ઠેકાણે
આનાકાની=હા ના
ચાણુક=ચાખખો
ફરવી તોળ=વાત ફરવ
જીસકુ=જેને
પાગળ=મૂખ
કરતો હરતો=કારભારી
સાખ=આમર; વટ

સવાલ—જમનને દુકાનનું કામ જોઈ કંટાળો આવવાનું કારણ
શું દુકાનમાં એક દિવસ શી બીના બની ? પટેલનો હિસાબ કેવી
રીતે ગણ્યો ? ચોરીનાર પછી બીજે શું બનાવ બન્યો ? તેનું પરિ-
ણામ શું આવ્યું ? મીઝો વાણીઆને મૂકીને કેમ જતો રહ્યો ?

ગુમસ્તાને શેડે શા માટે કાઢી મૂક્યો ? શેડની શાખ શાગી વધી ?
ગુમસ્તાને ઠગાઇનું શું ફળ મળ્યું ?

સાર—કાઢતે પણ ઠગીને લેવાની દાનત રાખવી નહિ. કાઢની
મશ્કરી કરવી નહિ. હંમેશાં પ્રમાણિકપણે ચાલવું.

પાઠ ૨૦.

ખરું કામ=વ્યાજખીકામ	ચીનરેશો નમુનો	શરમ=માન; સહે
છાતી ચલાવનાર=હિંમતવાન	મશ્કરી=મજાક	હાંસી=મજાક; મશ્કરી
કાતે=સાંભળવાને	દાખલો=દિસાખ	છાપ=અક્ષર
આર=મમરકાની નીચે	નિંદા=કાઢનું ભુંડું ખોલવું તે	ચાહે=છત્રે
લોઠાની પાતળી સળી	મોઢું ઉતરી ગયેલું=	ચાલ=રીતભાત; વર્ત-
હોય છે તે	અંખવાએશે	લુક
અણુખનાવ=ખે ખનાવ	કસુર=વાંક; ખામી; ભૂલ	કજીઓ=કંકાસ; ટટો
નકશો=ગામ કે દેશનો	વંકાવું=મેળ ન રાખવો	દિસાદ
		દુશુભુ=અનીતિ

સવાલ—જ્યાનંદને જીવણુરામ ચુનીલાલ અને મહેતાજીના
છોકરા સાથે અણુખનાવ થવાનું કારણ શું ? એમાં વાંક કોનો હતો ?
જ્યાનંદના વખાણ મહેતાજીએ શા માટે કર્યા ?

સાર—હંમેશાં વાજખી રીતે ચાલવું. કાઢની પણ શરમ
રાખવી નહિ.

પાઠ ૨૧.

વક્રમાજીત=જીતાય નહિ	એવો	વ્યવસ્થા=ગોઠવણ
એવો વિક્રમ	મેવાડ=કંદેપુર એ રજ-	પટાવનો=રાજ્યના મુખ્ય
અજીત=જીતાય નહિ	પુસ્તાનમાં છે	સરદારો
	હંદ=નકારી દેવ	કાર મારવું=જીવ લેવો

ધાવ=ધવરાનાર બાઇ	પીગણ્યુ=પોચું થયું;	ભાળ=તપાસ, પતો
દાવો=હક	દયા આવી	રક્ષણ=સંભાળ
રણવાસ=રાણીઓને રહે-	ધાતકી=કૂર; નિર્દય	જીવ્યું=જિંદગી
વાનીજગા; જનાનખાનુ	વર્ણન=ખ્યાન; હકીકત	સાથેક=સફળ
યોજના=કરવા	કદપાત=ધણ્યું રકવું	સર્વસ્વ=અધું
બાળહત્યા=બાળકને	કકળવું તે; રડારોળ	સપુરત=સોંપણું
મારી નાખવું તે	રાજમંજત=વફાદાર	અર્થાત=ફેલાય; પ્રસરે
નિર્દોષ=બીનગુનેહમાર;	કઠણ હેયું=દયા વગરનું	પરિણામ=ફળ; છેવટ
અપરાધ વિનાનો	મન	હદવાળી=આખર કરી
દયાજનક=દયા ઉપજાવે	હળમિ-વાળંદ	પન્નુ=એક જાતનું
એવા	આશરો=મદદ; સહાયતા	કોમતી રતન

સુવાણ—વિક્રમાજીતને શા માટે મારી નાખ્યો ? હદેસીંગ કોનો છોકરો ? હદેસીમનો જીવ લેવાનું વનવીરે શા માટે ધાયું ? હદેસીમનો અચાંવ કેવી રીતે થયો ? પત્રાએ હદેસીમને કોને સોંપ્યો ? શેડે હદેસીમને રાખવાનું કારણ શું ?

સાર—આપણી ફરજ ખરી અંતઃકરણપૂર્વક બળવવી અને તે બળવવામાં પાછી પાતી કરવી નહિ.

પાઠ રહે	સુકાની=સુકાન ફેર-	બચવાનો=ઉગરવાનો
કલાકો=ધણા ત્રિશા,	વનાર	ધરદો=મનસુખ; વિચાર
એબનિસ અને સરથાન	મહલત=મેષરવા	નીમ્યો=નિમણુંક કીધી
મળીને થએલી ગવન-	ખડક=પાણીમાં ઢંકા	યુક્તિ=તર્કબીર; જણા;
રનો તામાનો બામ	એલો પથર	હિકમત
સેક=સો વરસનો કાળ	નિશ્ચિનકી; નિરધાર	સંખ્યા=ગણતરી

માન્ય રાખી=કપુલ કરી	રડવું આપ્યું	છા=દિગ્; ચકિત
મેાતને કરણે મયા=મરી	ઉત્તર=જવાબ	હડસેલી મૂકયો=ધડકો
મયા	કપુલ કર્યું=માન્યું	મારી ફેંકી દીધો
આજીજી=કાલાવાલા	સંસાર માડયો નથી=	બંધુ=ભાઇ
રાહ=વાઢ; વાર	બેરી પરચો નથી	ધર્મ=દરજ
શિર=માથું	કાડ=ઢોસ; ઉમંગ	બંધુધર્મ=ભાઇ તરીકેની
એકલદોલ=એકલો	નિયમ=દરાવ	દરજ
ચિંતા=ચીકર; ધારતી	બાઝી=વળગી	સહીસભામત=સુખદપ
જાતી ભરાઈ આવી=	આમલ=હઠ; કાલાવાલા	ચોજના=જોડવણ

સવાલ—જોવા ક્યાં છે ? જોવામાં કાલ કોનું રાજ્ય છે ? પોટુગીઝ લોકો ક્યાંના રહેવાસી ? વઢાણુ કાથી ખડક સાથે અથ-કાયું ? જોરાક વધારે દિવસ ચલાવવા માટે નવા કમાને શું ચોજના કરી ? ચોથી ચિટ્ટીમાં કોનું નામ નીકળ્યું ? તે પાણીમાં પડ્યો કે નહિ ? નહિ પડવાનું કારણ શું ? એના બાઇને પડવાની કા માટે રજા આપી ? તે મરી ગયો કે નહિ ?

સાર—ભાઇએએ એક બીજાપર હેત રાખવું જોઇએ.

પાઠ ૨૩.	તોલે=ખરોખરીમાં	ધણા
ચિત્રકળા=ચીતરવાની	અદેખો=ખીજતું સાઈ	મખો=ચુકી વાતો
કળા; સીખવાની નિકાળ	જોઇ મળે એવો	દિનખરદિન=દરરોજ
ચિત્ર=ચમી	સમાન=ખરોખર	હરિશાપ=ખરોખરી;
ઉપરના=ઉપલા	કીર્તિ=આજર; માન	નકલ=ઉતારો; કોપી
ચિત્રકળા=ચિત્રકામ	કલંક=એમ; બટો	બળિએલ=ખીજતું સાઈ
એક=ઉપમ; સાથી સરસ	અનેક=એકથી વધારે;	જોઇ મનમાં મળે એવો

વખોડવું=ખોડ કાઢવી

વડાધ=મોટાધ; માન

જ-માટી=આવણુ વડ

૮; એળી આઠમ;

કૃષ્ણનો જન્મ દિવસ

અદેખાધ=છર્પા; વેર

પંચ=પાંચ અથવા તેથી

વધારે માણસની મં.

ડળી; વાંધો પતાવનાર

લવાદ

કળા=કુતર; કસમ

કલ્પો=કલ્પના કાંધી;

ધારો

ટાપુ=ખેટ

ખાળા=ઝોકરી

સાંખી=ખમી; સહન કરી

શોભા=ખૂબસુરતી

શાંત થયું=નિરાંત વળી

દશા=હાલહવાલ; વલે

રૂપરૂ=હજુર

પીછી=ચીતરત્રાની કલમ

છુપી=છાની; ગુપ્ત

પીછી છુપી ન રહે=

કામ જણાવ આવે

કરાવ=નિશ્ચય

ચિત્રકાર=ચિતારો

બેદરકારી=બેપરવા

ઉ-તેજન=પુષ્ટિ; મદદ

ઉ-તેજનદાખલ=ઉ-તેજન

માટે

અભિપ્રાય=વિચાર; મત

નિરાશા=નાહિમેદ

વીલે મોઢે=ફિક્કે ચહેરે;

કંખવાણો પડીને

અદેખાધનું મોં ખાળો=

અદેખાધ ન કરો

સત્તાલ—ચિત્રશાળામાં શું શીખવાય છે ? ઉપલા વર્ગમાં કેટલા વિદ્યાર્થી હતા ? ચિત્રકળામાં કાણ હોશિયાર હતું ? એની હોશિયારી જોઇ કાણ અદેખાધ કરતું અને કાણ તેની બરોબરી કરવા માટે પ્રયત્ન કરતું ? ત્રિભુવનની આખરને કલક લગાડવા માટે કાણે શી યોજના કાંધી ? પ્રાણજીવનનો સ્વભાવ કેવો હતો ? ચિત્રશાળામાં શી બહાર ખબર ચેટેલી હતી ? દરેક છાત્રામ જેણવા માટે કેવી તરેહના ચિત્ર કાઢ્યાં ? કોનું ચિત્ર સૌથી સારું હતું ? છાત્રામ કોને મળ્યું ? એ છાત્રામના રૂપીઆ કોને આપવામાં આવ્યા અને શા માટે ? પ્રાણજીવનને નિશાળમાંથી શા માટે કાઢી મૂક્યો ?

સાર—જે પોતાનું બધું ચાહતા હોય તેમણે હમેશાં કુશિલ કરતી પણ અદેખાધ કરતી નહિ.

પાઠ ૨૫.	આરામ=વિસામો	ધમરકૃપાથી=પરમેશ્વરની
સંન્યાસી=આશ્રય સાધી	રાજવાડો=રાજકુટુંબને	મહેરબાનીથી
ધર્મેશ્વો દેવ તે	રહેવાની જગા	સવાલ જવાબ=વાદ-
પ્રવાસે=મુસાફરીએ	માન=સમજ; અક્ષય	વિવાદ
સંધ્યાકાળ=સાંજ	માર્ગે=રસ્તે	સંબંધ=માનત; વિષે
નગર=શહેર	બોલી=મજબૂત	અત્રે=અહીંઆ
સરકારવાડો=રાજકુટુંબને	એકાએક=એકિતો;	સ્થિતર=કાયમ; અચળ
બને રહેવાની જગા	એકદમ	બેઠ=તકાવત; ફેર; ફરક
બાધ=વાધ	મરમડ=ચોરખંડાર	આસન=બેસવાનું સાધન
ધર્મ=આમડું	સ્વામીજી=મુરબ્બીજી	રાતવાસો=રાત માળવી
બાધધર્મ=અધનું	મુકામ=વાસ	તે
આમડું	પરંતુ=તોપણ	

સવાલ—સંન્યાસીએ ક્યાં મુકામ કર્યો ? સરકારવાડાને શું સમજી મુકામ લીધો ? સંન્યાસી રાજવાડાને ધર્મજાળા આ કારણથી કહેતો હતો !

સાર—આ દુનિયામાં આપણે મુસાફર નેવા છીએ.

પાઠ ૨૬.	તેરા ચહે=તારું ચાહે	બાપણુ=બાપ્પાન
નગરધર્મી=શહેરમાં ફરી	માર કાલીઓ=મારી	પુરાણી=અમર સંબંધી
બોકોની હાલત તમા-	નાખલે	વાત વાંચતર
સવી તે	પાદરી=ખ્રિસ્તી ધર્મનો	ક્યા=અધર સંબંધી
વેશે=પોશાકથી	બોધ કરનાર	વારતા
અ=કે હો=સારા છો	હપટેલ=બોધ; શિખા-	કુલાઓ=મમરર થયો
અમે=એ	મણ	વાણી=બોલ

રસ=લહેજત; રવાદ
 શ્રોતા=કથા સાંભળનાર
 આંસુ ધારા વહે છે=
 રડે છે

ભાવિક=અદાલત; આ-
 સ્થાવાળા
 કોમળ=નાજીક

શીકાં પડી ગયાં=ગ્રાંખા
 પડ્યાં; મોં ઉતરી
 મયું; ઉદાસ થયાં
 વતન=જગીર
 હક=માલકી; હવે
 હસ્તાવેજ=ખત; લખત
 જગીર=ઇનામમાં મળેલી
 જમીન

જપત=કબજ
 જ'દનવાજ=મરીજપર
 મહેરમાની રાખનાર
 તાંબાપતરાં=તાંબા
 પ્રસન્ન=ખુશ
 કાવમ કરી આપ્યું=મ-
 હાલ રાખ્યું; મંજુર
 કાપ્યું; કપુલ રાખ્યું

સવાલ—અકબર બાદશાહે નગરચર્ચામાં શું શું જોયું ?
 રાજાએ નગરચર્ચા શા માટે જોવી જોઇએ ? રાજાએ દેસાઇની
 જગીર શા માટે કપુલ રાખી ? પુરાણી કાથી કુલ્યો ? પાછળથી
 પુરાણી ફિકકો કેમ પડ્યો ?

સાર—રાજાએ-અમલદારોએ વેશ બદલી નગરચર્ચા જોવી
 જોઇએ !

પાઠ ૨૮.

બિંદગી સુધી=મરતાં
 સુધી
 સોદો=માલ
 બટકતો=રખડો
 ભાવ=કિંમત; મૂલ્ય
 રકબક=તકરાર
 મજલ=મુસાફરી
 હેરાન=દુઃખી

ધણે રસ્તે=ધણે ઠેકાણે

બંદર=નદી કે દરીઆ
 કિનારે આવેલું ચહેર
 કે જ્યાંથી ધણો માલ
 આવ જાય તે
 રાજ=જમલ
 પ્રકુલ=તપાસ
 મહત=વગર પૈસે
 દમાઇ=લટકાઇ

પાઠ ૨૯.

સોદામર=વેપારી
 લાગણું=જાતરતજ
 તાલ=હાવ; લાગ
 કિસાતો=ખમતો; વે-
 ઠાતો
 મરાસીઓ=ઇનામી જ-
 મીનવાળો રજપુત
 કરમરીને=કાલાવાલા ક-

રીને; આજી કરીને	સિંધુ=દરીઓ	અંતરમાં=મનમાં
પછડાવા=અડગાવા	સમાય=સમાવેશ થાય	જામે=ફેલાય; થાય
આંતરય=ધણે	પૂર્ણ=પૂરું	જગદીશે=પરમેશ્વરે
લોભે બક્ષણ જાય=શે	નવ=નહિ	કરણા=મહેરખાની
બ કરવાથી આગર	તુષિ=સંતોષ	ઘટતુ=લાયક
જાય	તણી=ની; છટ્ટી વિભ-	છતુ=સીતકમાંનું
સરિતા=નદી	કિતનો પ્રસય	પાસતુ=પાસેનું
નીર=પાણી	આશ=આશા	ખોય છે=ગુમાવે છે

સમજુતી—પણી નદીઓનું પાણી દરીઆમાં બળે છે; તો-
પણ સમુદ્રનું પેટ ભરાતું નથી, તેમ લોભી માણસને પૈસો મળે છે
તોપણ તે સંતોષ પામતો નથી. તેને પાંચ રૂપીઆ મળે છે તો તે
દશની ઉમેદ રાખે છે. જેને જે લાયક હોય તેને તે પરમેશ્વર મહેર-
ખાની કરીને આપેલું હોય છે તે છતાં પણ લોભી માણસ લોભમાં
ને લોભમાં પોતાની પાસે સીતકમાં હોય છે તે પણ ગુમાવે છે.

સત્યાલ—લોભીઆને કાણુ ઝોળખતું હતું? લોભીઆએ
ખીજે ગામથી માલ લાવવાનો કરાવ શા માટે કીધો? નાજિએર
માટે એ ક્યાં ક્યાં ગયો અને શું શું જવાબ મળ્યા? લોભીએ
શાથી મરી ગયો?

સાર—અતિ લોભ એ પાપનું મૂળ છે.

પાંક ૩૭.	રાજધાની=રાજને રહે-	શૂરો=શૂરવીર; બહાદુર
પ્રતાપરાણો=મેવાડનો	વાતું શહેર	કરણે=તામે
રાજા	તળેટી=પહાડનો મૂળ	ખેડ=દીલ્લીરી; અસોર
અસલ-ગુની	આગળની જગ્યા	ફળ=વંશ; ઝોલાદ

કન્યા=કુંવારી છોકરી
 યજ્ઞ=આધા; નિયમ
 પુરતાં=જોઈએ તેટલાં
 સાધન=સાદિલ્ય
 આરંભી=શરૂ કરી
 ધરાક્રમ=બહાદુરી
 સેના=લશ્કર; ફોજ
 તબવીબ=તપાસ
 છુપે છુપે=છાને છાને
 તૂટી પડતો=એકદમ
 હલ્તો કરતો
 ખૂટતાં=ઓછાં ચતાં
 ગુફા=બખોલ
 ધારતી=શીકર

ટળવળતા=ટળવળાટ
 કરતાં
 બાણું=જમવા માટે
 પીરસેલી ચાળી
 ધીરજ=સચ્ચરી; શાંતિ
 દુઃખની આંદર=દુઃખને
 વખતે; દુઃખમાં
 જસુસ=ધુપી લપાસ
 રાખનાર; આતમીદાર
 ઠાઠ=ભણકો
 જળવી=સાચવી
 દરજ્જો=ઓઢા
 લહાણું=કંઈ વહેંચવું તે
 ધન્ય=શાભાશ

અંચકાર=પુસ્તક બના-
 વનાર
 દોહત=પુંજ
 ખાનદાન=હંચા કુળની
 તંગી=તંગાસ; ખોટ
 નિભાવ=ટકાવ
 ખાતરી=બરોસો
 સોમન=કસમ
 સ્વતંત્ર=છુટો
 દેહ મૂક્યો=મરી ગયો
 દેશદાઝ=દેશ લાભણી;
 સ્વદેશાભિમાન

સવાલ—ઈ. સ. ૧૫૬૮ અને ૧૫૭૬માં શી બીના બની ?
 ઉદેસીંગ ક્યાં રહેતો હતો ? ત્યાં તેને શું શું દુઃખ વેઠવું પડ્યું ? એ
 દુઃખો-એણે શા માટે વેઠ્યાં ? ઉદેપુર કોણે વસાવ્યું ? પ્રતાપ બીજો
 દેશ જવાને શા માટે વિચાર કરતો હતો ? પ્રતાપને કોણે મદદ કરી
 અને શા માટે ? પ્રતાપને મદદ મળ્યા પછી તેણે શું કર્યું ? મરતી
 વખતે પ્રતાપને જીવ કેમ આઝળાતો હતો ? પ્રતાપને ક્યારે સંતોષ
 થયો ? બામાંજાને શા માટે શાખાશી થતે છે ?

સાર—પોતાના કુળની આબરૂ સાચવવા માટે ગમે તેટલું
 દુઃખ પડે તોપણ તે સહન કરવું. પણ આબરૂ જવા દેવી નહિ.

પાઠ ૩૧.	મુદત=રખત	કંધુ વળે=અગડે; ખરાબ
નિયમસર=નિયમ પ્ર-	કાળજી=ખત; ચેટક	ચાય
માણે	ભંગ ચાય=તૂટે	વહેવાર=કામકાજ
વખતસર=વખત પ્રમાણે	ઝેરહાજર=હાજર નહિતે	ધતરાજી=ગુસ્સો; કરડી
ચઢતી=આબાદી	ખહાના=ઝોઠા	નજર
આધાર=આશરો	મુસ્કેલી=અડચણ	અમૂલ્ય=મૂલ્યોજ કીમતી
ગોંટાળો=ગરબડ	અણગમતી=નાપસંદ	વર્તવાની=ચાલવાની
પ્રયત્ન=પણી મહેનત	ખાખતો=વિષયો	અગત્ય=જરૂર
આરંભવું=શરૂ કરવું	કીમતી=અમૂલ્ય	કેળવણી લીધાથી=વિદ્યા
અલેલ=હરકત	નિયમિતપણે=મુકરર કરે	બણવાથી
ઠરાવેલા=નક્કો કરેલા	લા નિયમ પ્રમાણે	સસ્તા=સોંધાં
અમુક=ચોક્કસ	આરામ=વિસામો	અસુરા=મોડા
નડતર=અડચણ	કોશીશ=યત્ન; મહેનત	રાહ=વાટ

સવાલ—પોપણ તમા ચઢતીનો આધાર શાની ઉપર છે? કામ કરવાની કેટલી રીત છે અને તે કઈ કઈ? પહેલી રીતથી શું નુકસાન થાય? બીજી કામ ક્યારે શરૂ કરવું? વાચક પ્રમાણે કામ પુરું કરવા માટે આપણે શું કરવું? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવાથી શો ફાયદો? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવામાં શું કીમતી ગણતર જોઈએ? આપણે નિશાળે મોડા જઈએ તેથી આપણા સિવાય બીજાને નુકસાન થાય અર? અને થાય તો તે શી રીતે? નાનપણમાં મોડું કરવાની ટેવ પડે તો મોઢપણમાં શો ઝેરવાળ ચાય? નિયમ પ્રમાણે

વર્તમાની જરૂર કારણી જાણવામાં આવી ! શરમ ભરેલું ક્યારે કહેસય !

સાર—નિયમસર અને વખતસર કામ કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૩૨.

માણ=જુના	તરણુ=જુવાન	તેવી
સ્વર્ગવાસ થયો=ગુજરી	દાઝ=લાગણી; દયા	અટકાવ=આધ
ગયા	પરીક્ષા=તોલ	છૂટ=રજા
સંતાન=છોકરાં	નોકાશાસ્ત્ર=વહાણ ચલા-	પંથ=ધર્મનો માર્ગ
હયાત=જીવતા	વવાંતી, કળા	દેવલોક પામ્યા=ગુજરી
મમતી=પોતાની મરણ	રક્ષક=રક્ષણ કરનાર	ગયા
પ્રમાણે ચાલનાર	સંપ્રદાય=ધર્મનો માર્ગ;	પ્રાર્થના=માગણી
પાઠશાળા=ઈંચુ' શાળા	પંથ	પ્રસિદ્ધ=ખ્યાતીતા
આપનારી શાળા	મરદાની=પુરૂષને શોભે	સલાહકાર=સલાહ
પડે=પોતે		આપનાર

સવાલ—હિંદના માણ શહેનશાહનું નામ શું ? એમનો જન્મ તથા સ્વર્ગવાસ ક્યારે થયો ? રાજમાતા એલેક્ઝાન્ડ્રાને ઝાળા ખાવો. શહેનશાહ એડવર્ડના હાલમાં કેટલા કુંવર તથા કુંવરીઓ હયાત છે ? માણ શહેનશાહમાં કમ કમ ઈંગ્લી શક્તિઓ હતી ? લશ્કરી સિપાઇના શા ધર્મ છે એ માણ શહેનશાહ કયા કારણથી જાણુતા હતા ? મહારાજા એડવર્ડ શા તરીકે જગજગદેર છે ?

સાર—આપણી પાસે ધણી દોલત તથા જાગીરા હોય તોપણ મોજમજ ને આગસમાં વખત ગુમાવવો નહિ

પાઠ ૩૩.

દીગણો=મોકો	દોષ=ગુનો, વાક	પ્રશ્ન=સવાલ
વરવો=મેડેળ; કદાપો	ખોડ=ખાપણ; ખામી	કાચર=હેરાન
	આતુર=ઈચ્છાવાળો	મુખાઈ=મેવકુદાઈ

શેખી=પતરાળ	કુજો=જોનાથી મોઢે	કૃતિ=કરેલું તે; કામ
અન્યાય=ગેરખંસાફ	બોલાય નહિ તે	રચના=ખનાવટ
લંગડો=પગે ખોડવાળો	અવયવો=ભાગો	સંપૂર્ણ=પુરેપુરું
ખાડો=જેની આંખની	ચલણ=સંતા	શપ=દેખાવ
કીકી ત્રાંસી હોય તે	ખોડખાંપણુ=એળ	

સવાલ—કે શવલાલને હસવું કેમ આવ્યું ? મોતીલાલે હસવા માટે ના કેમ કહી ? કેશવલાલને શું દાખલો બતાવ્યો ? મોતીલાલે શું કહ્યું ? કેશવલાલે પોતાની ખાતરી કરવા માટે કોને પૂછ્યું ? નિશાળમાં મહેતાજી પધારે ત્યારે કેવો વિવેક કરવો જોઈએ ? મહેતાજીના મનમાં એજ પ્રશ્ન વિષે આજે વિચાર શા કારણથી આવ્યો ? ખોડખાંપણુ કે યુદ્ધિની ખામી હોય તેની મસ્કરી શા માટે ન કરવી તે સમજવો. કઈ વાતમાં શરમાવું અને કઈ વાતમાં ન શરમાવું ?

સાર—શરીરની ખોડ અથવા યુદ્ધિની ખામી જોઈ કોની મસ્કરી કરવી નહિ. કારણ કે એ પરમેશ્વરની મજાક કર્યા જેવું છે.

પાંડ કહ.	શૂળી=કાંસી	નામીયા
વિનોદી=આનંદી	વિદાય કર્યા=પાછા	ખડકી=ગોઠવી
મૂળ=અસલ	કાઢયા	બંદેનવાળ=મરીબપર
હાજરજવાબી=વિચાર	બહાંપનાઈ=ફુનિયાવું	મહેરબાની રાખનાર
કરી તરતજ જવાબ	રક્ષણ કરનાર, પાલકાઈ	એઅદબી=અવિવેક
આપે એવો	નામદાર=પ્રખ્યાત;	સડક=દિમ; છક

સવાલ—અકબર પાલકાઈ તમારે ગેરવાળખી હુકમ કરતો ? અ. જાણે હુકમ રેવ. કુરિતલે દેવવતો ? પાલકાઈ એક દેવવાળખી

હુકમ કાઢ્યો ? શા કારણથી ? ખીરગલ પાસે કોણ આવ્યા ? શૂળી
જેવા માટે પાદશાહને શા માટે તેડી ગયો ? પાદશાહે કમ કમ ધાતુની
શૂળી જોઈ ? તે જોઈ પાદશાહે શું પૂછ્યું ? ખીરગલે શું જવાબ
દીધો ? અકબરે પોતાનો હુકમ શા માટે ફેરવ્યો ?

સાર—દરેક માણસે સમયસચકતા વાપરી કામ કરવું.

પાઠ ૩૫.

કાનડી=કાનડાના રહે-
વાસી

દક્ષિણી=દક્ષિણના રહે-
વાસી

ગુજરાતી=ગુજરાતના

રહેવાસી

કાઠિઆવાડી=કાઠિઆ-
વાડના રહેવાસી

કચ્છી=કચ્છ પ્રાંતના

રહેવાસી

શીઆ } મુસલમાની
શુન્ની } ધર્મના પંથ

અહેરો=મોનો સફો;

શિકલ

પહેરવેશ=પેશાક

રીતરિવાજ=ધારો

અનુસરતા=મળતા

વર્ણ=ગત

ચોટલી=શિખા

ગુલકા=લટીઆ

સાફ=આખું; બધું

ચોરણો=પગે બેસતો

અને જાંઘેથી પહોળો
લેંધો

કરર=કેડ

બેટ=કેડથી પગ સુધી

લટકતું લુગડું વીંટો

ળવું તે

છળર=સાંકડા પાચ-

આનો લેંધો

ધાધરો=ફરતો ઘેરવાળો

ચણીઆ

ઝોઢણું=ઝોકરીનું ઓર-

વાનું લુગડું

લાજ કાઢે છે=મોઢાપર

ઝોઢેલો છેડો મોઢાપર

લાવે છે તે

ફરવાલ=પાટણન

સદરો=ટુંકી બાહેનું

મોટું પહેરણું

કસ્તી=પારસી લોકો

ઊનની વણેલી પાટી

કંમરપર બાંધે છે તે;

જનોઈ

નાતજહાર=ખીજનાતમાં

રિવાજ=ધારો

હાથેવાળો=વર કન્યાના

હાથેહાથ મેળવીને

ખાંડું=કન્યાને માંડવે

વરરાજા ન જતાં બે

ધારવાળી તરવાર મોક-

લવામાં આવે છે તે

વિધવા=જેનો ધણી મરી

ગયો હોય તે; રાંડેલી

હલકી વણી=નીચ જાતો

(કાળી, દુખળા વગેરે)

છુટકરજા; ખરવાનગી	જાખ=મુદકું	રેટી=રેટલી
છુટકોય જે=માધ	સગડી=બરતુ, પાતસીના	બકર=રેટલી
હોતો નથી	મુદકાં મુકવાનો કુવો	માટી=માસ
માધ=હરકત; અડચણ	બોલી=માધા	બાકર=રેટલી

સુવાસ—મુંબઈ ઇલાકામાં મુખ્ય વસ્તી કયા કયા લોકની છે ? હિંદુઓના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય ? મુસલમાનના કેટલા ભાગ પાડી શકાય ? એ ભાગ શા ઉપરથી પડ્યા છે ? એ તથ્ય જાતો ઝોળખવાની નિશાની આપો. એ તથ્ય જાતોના રિવાજ સમજાવો. મુજરાતમાં કયા લોકો દારૂ પીએ છે તથા માંસ ખાય છે ? એ તથ્ય જાતનાં બેસાં ઝોળખવાની નિશાની આપો. બોલી વિષે કહેવત બોલો અને તેનો દાખલો આપો.

સાર—દેશ દેશના રીતરિવાજ તથા બોલી જુદી હોય છે.

પાઠ ૩૬.	વાનીનું=વસ્તુનું	રાજબળ=રાજ વડે જે
વિશ્વામિત્ર=ગાંધી રાજ	કામધેનું=મનમાં ધારેલી	શક્તિ મળે છે તે
ના પુત્ર; સમ ઋષિ-	વસ્તુ આપનાર ગાય	વિસાત=અશુચી
માંના એક	માગણી=માગું	પદવી=ઓધવી
વસિષ્ઠ=રામચંદ્રના ગુરુ	બળાતકારે=જોર જીલ્લ	રાજપાટ=રાજગાદી
જાણીતાં=પ્રખ્યાત	મથી	ભારે તપ=ધણી તપશ્ચર્યા
કુળગુરુ=રાજગોર; પુરો	અગણિત=અણગણ	બૂલમાપ=બૂલાવો
મૃગ્યા=શિકાર [કિત]	વીર=યોદ્ધા	ભંગ=નાશ
આશ્રમ=મંદિર	તપોબળ=તપ વડે જે	અહાપિ=આહાલુ ઋષિ
આવકાર=આદરમાન	શક્તિ મળે છે તે	ચલો હોય તે

રાજર્ષિ=રાજાએ માન્ય કરેલા ઋષિ	એવી વસ્તુ છે કે શક્તિ (એ બાદ પ્રકારની મણુય છે (અણિમા, મહિમા, મરિમા, લ-	ધિમા, પ્રાપ્તિ, પ્રાકા-મ્ય, ધર્મિત્વ, વર્મિત્વ)
નિર્મળ=ચોક્કસ	મણુય છે (અણિમા, મહિમા, મરિમા, લ-	
સિદ્ધિ=મેળવવાને મુશ્કેલ	મહિમા, મરિમા, લ-	

સવાલ—વિશ્વામિત્ર કોણ હતા ? એ ઋષિ શીરીતે થયા ?

વિશ્વામિત્રને કઇ પદવી મેળવવાની હતી અને શા ઉપરથી ? વિશ્વામિત્રની વાત કહો.

સાર—(૧) ધણી મહેનત કરવાથી ધારણી વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે. (૨) જેનામાં કોષ અને માનની હતી હોય છે તેનામાં સારા ગુણ આવતા નથી.

પાઠ ૩૭.

ખસેડવા=દૂર કરવા
વિદ્ધ=હરકત; અડચણ
કાન હાથ પર લે છે=કાન
ની શરૂઆત કરે છે
કામર=નાહિ મતવાન
અમર=મરે નહિ એવું
પરવા=કરકાર; [અથ
આમર=મંડ્યા રહેવું તે;
ફરી ફરીને કરવું તે
ઠાર મારીશ=જીવતો
મારી નાખીશ
ફાંસ=પુરોષ ખંડની
પશિષ્ઠમાં એકદેશ છે

ધંજનેર=ખાંધકામ જા
જુનાર
સંયોગીજૂનિ=એ મોટા
જમીનના ભાગને સાં-
ધનારો જમીનનો
સાંકડો ભાગ
પાધરાં=સ્ત્રીધાં
નહેર=નદીમાંથી પાણી
ભઈ જવા માટે જો
દેશે ખાંડો
છાતી=હિંમત
મહાજાસ્ત=પણું કંઠ
પયાશ=વિચાર

બેશક=નકી
સીધી=હમસી નામે એક
જાતના શેક
તોડ=નિકાલ
ફેડયાં=દૂર કીધાં
તરીકે=મણીને; માનીને
અમર=અથવા
ગુલામગીરી=જમર જ-
સ્તીથી ગુલામ કરવા-
નો રિવાજ
સફળ થયો=પાર પડ્યો
એક સામટા=એકદમ
ગુલામ=વેચાતો લીધેલો
ચાકર

સવાલ—બાપસો તથા હિંમતવાન કોને કહેવો ? કયા કયા
માણસો હિંમતવાન થાય છે અને તેમણે શું શું કામો કર્યા
તેમને શું શું હરકતો નહીં ? ગુલામો વેચવાનો ધંધો કોણે બંધ
કરાવ્યો ? ગુલામગીરી કયા સનમાં બંધ થઈ ?

સાર—જે કામ આરંભવું તે પુરું થતાં મુધી છોડવું નહિ તે
હિંમત હારવી નહિ

પાઠ ૩૮.

પટરાણી=રાજની મુખ્ય
રાણી
કાં=કેમ
પરોવાયું=ભાગ્યું
ચાતક } એક જાતનાં
ચકવા } પક્ષી
પ્રતિદિન=દર દિવસે
ખર=ખર્ચેડો
ધુવડ=એક જાતનું પક્ષી
(એનો દેખાવ ધણો
કદરૂપો હોય છે. એ
નાથી દિવસે દેખાતું
નથી.)
નિજ=પોતાનો
વાસ=રહેઠાણ
નિજવાસ=પોતાનો મુ
કામ
હરાયો=હરામનો; પાર-

કાનો
વનન=ગંગીર
જતન=રક્ષણ
ગુજમાં=ગમવામાં
દી=દાવસ
બે=બિઠ; બો
આકળા=ગામરા
શેતરજ=પુદ્ગિજની
રમત
દીનાનાથ=મરીબનો
ધણી; પરમેશ્વર
પડ=કકડો; દાવખેલ
લહાવો=ઝોરીઝો
શૂર=શૂરાતન; બહાદુરી
પડશે તેવા દેવાશે=જેવું
હુઃખ પડશે તેનો તેવો
ધલાજ થશે
જુદ=ચુદ; લડાઈ
હક=જુદી આડાઈ

દાવો=હક
રણુવાસ=જનાનખાતું
રણુસંચામ=લડાઈ; જુદ
સિંહણ=સિંહની માદા
પાણી=જળ; જોર
ખાણુ=તીત
ચોટ=દાવ
ભાગ્યે=જવલે; ક્વચિત
કાચી=ઝાણી; થોડી
ખીલાને=જોરેજ=ધણીની
દૂંધથી
પલોટાવું=અનુભવ લેવો
વિધા=કુખર; કળા
ખાળો=અટકાવ
હારે=સાથે
જશ=કિર્તિ; આખર
કાળજી=હાડશે=પેટમાં
ધારકો પડશે
શર્મા=મરી; દૂર મથ

સવાલ—પ્રતાપસિંહ શા કારણથી ઉદાસ હતા ? કોને ચિંતા હોય અને કોને નહોત્ય ? એ વિષે ડાહ્યા કવિઓ શું કહે છે ? રાણી અને પ્રતાપસિંહ વચ્ચે શું શ્યા વાદવિવાદ થયા ?

સાર—ધણિઆણીએ ધણીના હુકમને તાબે થવું.

પાઠ ૪૦.	ઉંચે ઊડવાના સાંચા=	પ્રતિખંબ=કાય કે પા-
છાટોએ=જરાપણ	બહુન	ણીમાં દેખાતી સામી
ઉદત=ગમે તેમ ચાલનાર	આતુરતા=ઈંતેજરી	છખી
હજુરી=પાસે રહેનાર	હોજ=પાણીની મોટી	જગીર=કામના બદલા-
નોકર	ટાંકી	માં મળેલી જમીન.

સવાલ—અઠકલખાજખામાં અઠકલ કેટલી હતી ? એની અઠકલની વાત કહો.

સાર—ઉપરીઓ અવિચારી હોય સારે તાખાના માણસોએ સમયસચકતા વાપરી કામ કરવું.

પાઠ ૪૧.	માંડીને=ગોઠવીને	ફેરા=આંટા; ચકર
મધરાત=વચલી રાત;	પચારી=મિછાતું	છાતીવાળા=હિંમતવાન
રાતના ખાર વાગતાનો	રંધાષ=ચુંગળાષ	અણીશુદ્ધ=વગર ઈજાએ
વખત	તાજે વા=ચોકખી હવા	જોખમ=સંકટ
ફેરણી=ચોકી, ફેરી; રોન	જગૃતિ=જાન, શુદ્ધિ	સંઠ=કપડાંની નળી
ધાંટા=ખમ	ભાગ=દાવ; વમ	આંકડી=ખેંચીને પાકે.
ફડાફડ=ફડફડ	વાડાની ભીંત=વંડો	વાતું ઓળર
ખંખાવાળા=ખંખો રા-	ખાધરોજ=તરતજ	ગોટાળો=હરકત
ખનાર	હડસેબો=ધકકા	ઓલવાઈ=બુઝાઈ
નીસરણી=સીડી	જાવતા=કાંપતા	

સવાલ—રાત્રે સિપાઇઓ કેમ ફરતા હતા ? તેઓનાં બેવામાં શું આવ્યું અને તેઓએ શું કયું ? સુધારના બાકીયે કેટલા માણસનાં જીવ બચાવ્યા અને શી રીતે ? કયા કયા માણસનાં જીવ બચાવ્યા ?

સાર—મિત્રને આફતની વખતે મદદ કરવી, એ આપણી ફરજ છે.

પાઠ ૪૨.	દેખાવ=ભાસ	માહિતગાર=જાણીતા
મૃગજળ=જાંઝવાનું પાણી	આબેહુત=મૂળને પુરે.	મિનાસ=ખુરજ
(ખરું પાણી નહિ પણ)	પુરે મળતો	ધુમટ=અધઃગોળ ક્ષિ-
હવાના તપવાથી દે-	બર ઉનાળામાં=ફાગલ	ખરવાળું ઢાંકણ, છ-
ખાતું પાણી)	ચૈત્રમાં	ત્રીના ઉપલા ભાગ
કરડા=સખત	ભાસ=દેખાવ	જેવો દેખાવ
પાંધર=સપાટ	ખારાધોડા=એ વીરમ-	બોમીઓ=જાણીતો
પ્રદેશ=મેટો દેશ	ગામની પાસે ગામ	ચકિત=સ્તબ્ધ; દિંગ
વિચિત્ર=તરેહવાર	છે. (અહીં વરામડું	પ્રવાસી=મુસાફર
	મીડું પાકે છે)	

સવાલ—મૃગજળ તે શું ? તેથી લોકો કેમ ભૂલાય છે ? કયાં લોકો મૃગજળને ઝોળખી શકે છે ? મૃગજળને લીધે કેવા કેવા દેખાવ બાકી પડે છે ? મૃગજળ તથા એને લીધે જે દેખાવો દેખાય છે તેનું કારણ સમજાવો. મૃગજળ ક્યાં ક્યાં દેખાય છે અને ક્યારે દેખાય છે.

સાર—મૃગજળ એ ખરેખર પાણી નથી, પણ હવાના તપવાથી એકાદમાં અથવા રેતીના રણમાં મૃગજળ દેખાય છે. આ આ દુનિયા મૃગજળના જેવી છે, કારણ મૃગજળને લીધે ખરા દેખાવોનું કેવા છતાં દેખાય છે તેમજ દુનિયા આપણને દેખાય છે.

પાઠ ૪૩.

મહિમા=મોટાઈ

ગુફા=અખોલ

કોહણું=ફાડી ખાનારું

જનાવર

સૂઝી આંબો=માલમ

પડ્યો

આંતર્યો=ધેર્યો, કબજો

કર્યો

માથાથી પગ સુધી=

ધણીજ

ઝાળ=ગુસ્સો; ક્રોધ

લાલચોળ=રાતા

નાલાયક=અદમાસ

અઅધડી=હમણાં ને

હમણાં

કુષ્ઠ=તાનો કુવો

ડોઝીકું=ડોઝુ

ગર્જના=ગડગડાટ

ધોસ=સામો અવાજ

ખાથ બીડવી=સામા

થવું

પાણી બરે છે=હિસાખ-

માં નથી; ઉતરતું છે

સવાલ—દુર્દાતસિંહ પોતાનું ગુજરાન શાથી ચલાવતો ? રોજ કેટલા પશુ મારતો હતો ? અથવા પશુઓએ મળી શું વિચાર કર્યા ? કોહલાએ શું યુક્તિ વાપરી ?

સાર—(૧) ખુદિ આગળ જોર કંઈ વિસાતમાં નથી. (૨) શેરને માથે સવાશેર હોય છે માટે અહંકાર કરવો નહિ.

પાઠ ૪૪.

નળ=લોહા કે ચિનાઈ

માટીના ભુંગળાં

જન્મારામાં=જિંદગીમાં

ઠેર ઠેર=ઠેકાણે ઠેકાણે

ટાંકી=હોજ

જવલ્લેજ=ભાગ્યેજ

તીકમ=જમીન ખોદ-

વાનું ઝોળાર

ઝેની એક દાર કોદા-

ળી જેવી ને ખીજી

શંકવાકારની હોલ છે

છીણી=વાતુ કાપવાનું

ધારવાળું લોહનું

ઝોળાર; લાકડા ફાડ-

વાના કામમાં પણ

આવે છે

પેચ=આંટા

સકાવો=કોડ; ચકલી

ટોટી=નળની ખોલી

હડકડ=ધડધડ

સુધરાઈ ખાતું=મ્યુનિ-

સિપાલિટી

જંગી=ધણી મોટી

સગવડ=જોગવાઈ

વરાળયંત્ર=વરાળથી

ચાલતો સંચો

જોડાણુ=સંધાન

આગ=લાકે

સોપ=ખાન; સમજ

સુવાણ—શહેરમાં મીઠું પાણી નળ વાટે ક્યાંથી આવે છે ?
એ ઠંડીએ જ્યાં બાંધવાનું કારણ થું ? નળનું જગણ શી રીતે
કરે છે તે સમજવો. મીઠા પાણીના નળથી શો લાભ ? નદીના મુખ
આગળ કુવા નહિ ગાળવાનું કારણ થું ?

સાર—પાણી વગેરે પ્રવાહી પદાર્થ જેટલી જાંચાછએથી આવે
તેટલી જાંચાછએ ચઢી શકે છે. મતલબ કે પ્રવાહી છે પદાર્થોમાં
સરખી સપાટીમાં રહેવાનો યુક્ત છે.

પાઠ ૪૫.

તંદુરસ્તી=સુખાકારી

આરોગ્યતા

સમજ=મન્યુત

નિમારી=રોગ; બાધિ

મરડો=પેટમાં દુઃખીને

ઝાડો થવાનો રોગ

સંધરણી=વારે વારે

ઝાડા થવાનો રોગ

અભાવ=અરૂચી; અ-

પ્રીતિ

વિદાય થયા=મયા

મધુર=મધુર=જરા જરા

શોખ=મજા; પ્રીતિ

ખુલાસો=સમાધાન

ખાટલે પડેલાં=માંદા;

નિમાર

લાગણી=દાઝ; દયા

આપતા=તરત; લાગણી

કાસળ=મૂળ; જડ

ભર=ગીમ; ધણી

ઉતરડા=છાણ મૂત્ર વગેરે

કોહવાડાવવાની જગા

જનર=સંડાસ

યાળું=મયાળું; કુવાના

ઉપર છોખ ઢાળ

પડતું બાધિયું હોય

છે તે

ગંદકી=ગોબવાડ

મરી=ઉતરી

જંતુ=નાના જીવડાં

કોહ=ઢોર બાધવાની

જગા

સુવાણ—ગામમાં મરણનું પ્રમાણ વધ્યું ત્યારે કોણે કાની
મારફત તપાસ કરાવી ? ગામના લોકો કયા કયા રોગથી પીડાતા
હતા ? સાહેબે એ સાચી જાણ ? ગામમાં રોમના મૂળનું કારણ થું
હતું ? સાહેબે રોગનું મૂળ કારણ જે પાણી તે બાબત થું થું
હકીકત કહી ? પાણી સ્વચ્છ કરવાની કેટલી ને કેમ કેમ રીત છે ?

દૂધ સ્વચ્છ રાખવા માટે શું શું બહામણ કરી ? પાણી તથા દૂધમાં હવા ચૂસવાનો ગુણ છે કે નહિ હોય તો હાખસો આપી સમજાવો.

સાર—સ્વચ્છ હવા, સ્વચ્છ પાણી તથા સ્વચ્છ જોરાકનો ઉપયોગ કરવાથી રોગ થવાની ખાસ્તી રહેતી નથી, માટે ઉપરની ત્રણબાબતો પર ખાસ ધાનજી રાખવી.

પાઠ ૪૭.	વૈતર=સખત મનુરી	નબી મેટકીએ
વર્તણુક=ચાલચલગત	મીઠું મરચું બહારાવીને=	આવેશ=કેાધ
પ્રમુખપદ=સમાના ઉપ-	વાત વધારીને	અસર=લાગણી
રીની જગા.	સુગંધ=સારીવાસ;પુશ્પો	ટટાર થયા=અસહ
હજુર=આગળ	દુર્ગંધ=નહારીવાસ	સ્થિતિમાં આવ્યા
રજુ=મેજુદ	ધોર=મિહામણી	આરોગ્ય=તંદુરસ્ત
પરવડતી=અનુકૂળ	ગાંડપણુ=ગાંડપણું	જાતમહેનત=શરીરની
આવતી	મુખાંધ	મહેનત
તરદી=મહેનત	પોષણુ=ગુજરાન	નિભાવ=ગુજરા

સવાલ—હાથ, પગ, જીભ, દાંત, નાક, કાન એ દરેક શું શું કામ કરે છે તે કહો. પેટ શું કામ કરે છે તે કહો. મગજ શું કામ કરે છે ? બધા અવયવોએ કામ કરવું બંધ કીધું તેથી શું પરિણામ આવ્યું ? આપણને એક ખીજની મદદની જરૂર છે તે હાખસો આપી સમજાવો, (જવાબ પાઠ ૬.)

સાર—આ દુનિયાનો આધાર એક ખીજની મદદ પર રહેલો છે.

પાઠ ૪૮.	દહેરાનો ભાગ	પર્વત ઉપર છે
દેહવાડા=દેવળવાડા;	પ્રેમ=આસ્થા; અદા	પાલિતાણા=કાઠિઆ-
આપુ પર્વત ઉપરના	કુંભારીઆ=એઆરામુર	વાડમાં રોજન પર્વત

પાસે શહેર છે
ગીરનાર=કાઠીઆવાડમાં
મોટો પર્વત છે
રણિઆમણાં=સુંદર
જૈન=આવક
પરધર્મ=ખીજો ધર્મ
ખાંધણી=ખાંધકામ
નકશી=કોતરકામ

કોતરણી
સુગમ=સહેલું; સુનર
માઇલ=પોણો ગાઉ
વાહનો=ગાડી ધોડા
વજેરેસવાનાં સાધનો
છાવણી=લટકરનો મુકામ
રમણિય=સુંદર
આરસપહાણુ=સંજેમર-
મર; એક જાતનો
ચળકતો પથ્થર
અણુહીલવાડ=પાટણ; એ
સરસ્વતી નદીને કાંઠે

રાજધાનીનું શહેર
હતું; એ વનરાજ
ચાવડાએ ઇ. સ.
૭૪૬માં અણુહીલ
ભરવાડના નામથી
વસાવ્યું હતું
શિખર=ટોચ
આદિનાથ=જૈન ધર્મ
સ્થાપનાર પહેલા
તીર્થંકર
કાથેલ=હોશિયાર
કોતરણી=કોતરકામ;
નકશી
રોજ=એક દિવસનો
પગાર
શોભા=દેખાવ
દેરાણી=દીવરની વડુ
જેઠાણી=જેઠની વડુ;
વરના મોટાભાઈની
વડુ

ધ્યાન જેમ્મે=મોહ પ-
માડે; અગમ્યમ કરે
ગભારો=દેવળના જે
ધુમટવાળા ભાગમાં
મૂર્તિ હોય છે તે
દેરાસર=દહેર
ખારીક=ઝીંખાં
ખીણું=છાપ
સભા મંડપ=દહેરાની
અંદરનો આવેલો
વિશાળ ભાગ
નેમિનાથ=જન ધર્મના
રૂરમાં તીર્થંકર
નિસ્તમય=અગમ્યમ
નવાઇ
નિર્જીવ=જીવ વગરની
પ્રવીણ=હોશિયાર
રાણપુર=એ રજપુત-
સ્થાનમાં છે.

સવાલ—કયા લોકોને ધર્મ પર આસ્થા ધણી હોય છે ? કયા લોકો
ધર્મના કામમાં પુષ્કળ પૈસા ખર્ચે છે ? જૈન લોકોમાં જેવા લાયક
દહેરાં કયાં છે ? આપુ જપું હોય તો શી રીતે જવાય ? રાણપુર

ક્યાં છે ? વિમળશા, તેજપાળ, વસ્તુપાળને ઝાળખાવો. એમણે ક્યાં દેહેરાં બાંધ્યાં ? સરસ દેહેરાં ક્યાં છે ? આદિનાથ અને નેમિનાથ કાણુ ? ક્યું કાંતરકામ બહુ વખાણવા લાયક છે ? નેઓએ એ દેહેરાં જોયાં છે તેઓ આ દેશ માટે શું અભિપ્રાય આપે છે ?

સાર—ધર્મના કાર્યો કરવાં જેથી નામ અમર રહે.

પાઠ ૫૦.	થોડી મુદત માટે	કરવા વગેરે સંબંધી
પરાક્રમી=સમર્થ; જો-	ધીરેહું નાણું	જે વિદ્યા તે
રાવર; શુઃવીર	પુરાવો=સાબીતી	ડાંગ=જાડી મજબુત
પરદુઃખજનન=પારકાતું	ખનાવટી=ખોટા	લાકડી
દુઃખ કાપનાર	સ્તબ્ધ=દિગ્ધ; ચક્રિત	ઉગામી=ઉઠાવી
શેખી=મેજી	સાબીત=ખરું	પાંહે=પાસે
ઉદાર=મેટા મનને	પ્રપંચ=તરકટ	નીયા=ધન-સાધ
શ્લોક=છંદ, બે કે ચાર	શિરામણુ=નાસ્તો	હાંદી=હાંસી; શૂળી
ચરણુની કવિના	હાસ=થાકીને વિશ્રાંતિ	હાનિ=ખગાડ; તુકશાન
સ્મરણુશક્તિ=યાદદારતી	ભેતી વખત બોલે છે તે	હાચે હાચું=ખરેખરું
કમાણી=પેદાશ; રણતર	રાજવહીવટ=રાજદાર-	કારે=કયારે
મતલબ=સાર	ભાર	અમૃત બરાબર=ગુણુ-
વડવા=આપદાદા	વૈદકશાસ્ત્ર=રોગ પાર-	કારી
ઉછીનું=અગર બાજે	ખવા તેના ઝોસડ	

સવાલ—બોબ રાજ કયા વંશના ? એ વિક્રમ પછી ચયા કે પહેલાં ? એના વખતમાં ગુજરાતમાં કયો રાજ હતો ? બોબરાજ શાને માટે પ્રખ્યાત થઇ ગયો ? બોબરાજ વિષે શું કહેવામાં આવે છે ? એની સમામાં પંડિતોએ શા પ્રશ્ન કર્યો ? એ પંડિતોના માધ્યમે

કાણુ મળ્યો ? તેણે શું કીધું ? રાજાએ તેને કેટલું ઈનામ આપ્યું ?
ભોજરાજા નગરગચ્છાં જોવા કેમ નીકળતો હતો ? ભોજરાજા શાથી
ખુશ થયા ?

સાર—(૧) દરેક માણસે વિદ્વાનને માન આપવું (૨)
મરીઓના ઉપર દયા રાખવી

પાઠ ૫૧.	સંયો	વાઠકાપતું=નરતરતું
તાણુ=તંગાસ	નર્ચા=નિરોગી; રોગ	ગુણદોષ=દાયદા ગેર-
ભનાસુ=ભેજ	વગરના	દાયદા
પુરણી=પુરાણ	પહેલું સુખ તે જાતે	ઐપધ=ઐસક; દવા
કારીમર=દામ કરનાર	નર્ચા=પહેલું સુખ તે	ખનીજ=ખીણમાંથી
ધમણુ=વા કુંકવાનો	જાતે નિરોગી	ખોદી કાઢેલો પદાર્થ

(જે પદાર્થ ખોળમાંથી ખોદી કાઢવામાં આવે છે તે ખનીજ
પદાર્થ કહેવાય છે)

ખજનો=ખંડાર	શુસ	આખાદ=સુખી
કદગૃહરથ=સારો મા-	તરીકે=માફક; પેટે	

સવાલ—મામ વસાવવામાં કાની કાની જરૂર પડે ? મામમાં
કાની કાની જરૂર પડે છે ?

પાઠ ૫૨.	સાગ=છોડવું તે	વાનો તથા વહાણ
નામાકિત=પ્રખ્યાત	ભયંકર=પજાચ નહિ	હંકારવાનો ધધો
હસ્તિનાપુર=એ દિલ્હીની	ઐવી; સખત	કરનાર
પાસે હતું	પ્રતિજ્ઞા=ખાધા; પશુ	કાંતિ=ખૂબસૂરતી
પેદી=ઐલાદ; વંશ	રૂપરાન=ખૂબસૂરત	પાંડવ=પાંડુ રાજાના
કુવાર્થ=પેનાની મતલબ	માધી=માફક પાક	છોકરા

યોજનગંધા=સત્યવતી;	ગંભીર=ધણી ભારે	કોલ=વચન
વ્યાસની માતા	ભયાનક=પાણીન શકાય	કૌરવ=કુરરાજના કુળમાં
ઉત્કંઠા=આતુરતા	પ્રહાર્યારી=કુંવારા [તેવી	હિપન્ન થયેલા;
માયુ=માગણી	રહેવાનું વ્રત પાળનાર	ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરા

સવાલ—હસ્તિનાપુર ક્યાં હતું? હસ્તિનાપુરમાં કોની ગાદી હતી? શંતનુ રાજનું ભગ્ન કોની સાથે થયું હતું? તેને કેટલા છોકરા થયા હતા? બધા જીવતા હતા? સૌથી નાના છોકરાનું નામ શું? પાછળથી તેનું નામ શું પડ્યું? અને શા કારણથી? શંતનુ રાજ દિન પર દિન કેમ સુખવા ભાગ્યા? બીજા પિતાને માટે કેવી કેવી પ્રતિજ્ઞા લીધી?

સાર—માઆપની મરજી સાચવવાને ગમે તેટલું દુઃખ પડે તે સહન કરવું

પાઠ પર.

સોમનાથ=પ્રભાસપાટણ	જવાહીર	મરણીઆ=મરવાની દર-
અફઘાનીસ્તાન=અફઘા-	નટ=નાચ કરનાર	કાર વગરના
ન લોકનો દેશ	નૃસિંહ=નાચ	પુનરેજી=કતલ
ગીજની=અફઘાનીસ્તાન	ખ્યાતિ=કીર્તિ; નામના	નામના=ખ્યાતિ; કીર્તિ
નું મુખ્ય શહેર	ખંડન કરવું=ભાંગવું	કપર=ધોર
ઇસલામી=મુસલમાની	પંજાબ=પાંચ નદી	વિસારે પડ્યાં=ભૂલી ગયાં
વેરાન=ઉજડ	વચ્ચેનો મુલક	આગ્રા=હિંદુસ્તાનમાં
દ્રવ્ય=પૈસા	જમાવ્યું=એકઠું કર્યું	જમના નદી પર
મંદિર=દેવળ	કૂચ કરી=સુકામ ઉઠાવ્યો	શહેર છે.
રતન=હીરા, મોતી, મા-	રણુ=રેતીનું મેદાન	ચાલુક્ય=સોલંકી
ણેક વગેરે હીમતી	જંગી=તેમની બારી	અઘાપિ=આજ પથ્થુ
	તાકાત=મજા; ભેર	પથ્થુ=પાથા

સવાલ—મહમદ ગીબની કયાનો પાદશાહ ? તેણે હિંદપર
કેટલી સ્વારી કરી ? સ્વારી કરવાનો મુખ્ય ધરાદો શું હતો ? સોમ-
નાથ મહાદેવનું વર્ણન કરો. મહમદ કયાં થઈ સોમનાથ આવ્યો ?
તેણે શું કાણું ? પૈસા ન લેતાં મહમુદે મૂર્તિ શા માટે ભાંગી ?
મૂર્તિના કકા તથા કમાડનું શું કાણું ? સોમનાથનું દહેરું કયા
રાજાએ સમરાવ્યું ?

પાઠ પઠ.	જહાંગીર=અકબરનો	કોલકરાર=બોલી
સુરત=તાપી નદીને ડાબે	છોકરો	કોલી=માલ ભરવાની
કોઠે આવેલું શહેર	સરકાર=આદરમાન	મોટી વખાર
પ્રલિહ=જળીતું	કાફલો=ટોળું	ખીજ=મૂળ; શરૂઆત
મુખ્ય=મોટું	ફદતા=હિંમત	સર્વત્ર=સર્વથા; બધે
ખુદ=પોતાનો	અગ્નિનૌકા=ઝટ સળગી	મથક=મુખ્ય સાધન
નામીયું=પ્રખ્યાત	હોઠે એવા પદાર્થ	વલંદા=ડચ; હોલાંડ
બાઈ=વહાણુલંગારવાની	ભરેલા હોય અને	દેશના રહેવાસી
જાઓ	દુરમનના વહાણુને	શિવાજી=મરાઠા વંશનો
મલબાર કોઠો=મદ્રાસ	ભેરવીને સળગાવી	સ્થાપનાર
કલાકાનો પશ્ચિમ	મૂકવાને આંકડીઓ	બંદુકની ગોળી=છરા
દિનારો	હોય એવું વહાણુ	નિશાની=એધાણી
સરા=હકુમત	રિયતિ=હાલત	ચઢતી કળા=આબાહી
		અરસામ=દરમિઆનમાં

સવાલ—સુરત કઈ નદીપર છે ? એ શહેરમાં ધંધો શેજગાર
ચલાવવાને કઈ કઈ સુરોપી પ્રજા આવી હતી ? સુરતમાં કઈ પ્રજા
પહેલે પહેલે આવી હતી ? સુરતમાં અંગ્રેજોને કાણું કરકત કરી ?

શું હરકત કરી ? સુંહાળી આમળ કોને કોને કોની સાથે લડાઈ થઈ હતી ? અંગ્રેજોને સુદતમાં કોડી ખાંધવાની રળ કોણે અપાવી ? કયા સનમાં અંગ્રેજોએ કોડી ખાંધી ? (ધ. સ. ૧૬૧૨)

અંગ્રેજ સત્તાનું ખીજ કયારથી રોપાયું ? અંગ્રેજોની કોડી હાલ છે કે નહિ ? શિવાજીએ સુરત કયા સનમાં લૂટ્યું ? અંગ્રેજોએ પોતાનું મથક શા કારણથી બદલ્યું ? પછી કયાં કાંધું ?

પાઠ પદ.	શરણાગત=આશરે	વિખુટો=જુદો
પૂર્વ=પહેલાં	આવેલા	ખાતર=માટે
આર્યાવર્તમાં=વિધ્યા	ચતુ=હોમ	વિરોધ=ઉલટાધણું
અને હિમાલયની વચ્ચેનો પ્રદેશ	પડખામાં=પાસામાં;	ધર્મગુહરજ ગણનાર
યાને=અથવા	ખાજુમાં	ધંદ્ર=દેવોનો રાજ
રક્ષણ=અથવા	કૂર=ઘાતકી	અખંડ=આખું; સાજું
અસંખ્ય=ગણી ન શકાય	રક્ષા=અથવા	ધાધને=દોડીને
એટલી; ધણી	આહાર=ખોરાક	વાટ=રોડ
	તોલ=ભરાબર	

સાર—અજરાએ નખખાનું રક્ષણ કરવું.

પાઠ પદ.	સતી=પાતટીત ધર્મ પાળ	સંપૂર્ણ=પુરેપુરી
કિસરદિહ=એ નામનો	નાર સ્ત્રી; પતિવ્રતા	આચરણ=ચાલચલમત
પ્રકાશ	સંભર=આસા	અવરમાં=હાલત

સલાહ=અનુમતિ; સંમતિ	વાળી, ભપકાવાળી	હસ્તક્ર=તાબામાં
પ્રયાસ=મહેનત	સભ્યતા=સલુકાઈ	ઢંઢેરો=સરકારી ગઢેર
નિષ્ઠ=ભાવ; આસ્થા	ધાવલ=જખમી	નામું
વિધવા=જેનો ધણી	પરમજીવ=પરોપકારી	પદ=પદવી
મરી ગયો હોય એવી	જીવ=કદર; પિછાણ	ખેદ=દીલગીરી
સ્ત્રી; રાંડેલી સ્ત્રી	ભાષા=બોલી	વિસ્તાર=ફેલાવો
યાદગીરી=નામના કીર્તિ	મમતા=ચાહના; માયા	પૂજ્યભાવથી=પવિત્ર
દબદબા ભરેલી=ઠાડ	મુનસી=શિક્ષક	લાગણીથી

સલાહ—મહારાણી વિક્ટોરીઆએ ક્યાંથી ક્યાં સુધી કેટલાં વરસ રાજ્ય કર્યું? મહારાણીનો જન્મ ક્યા સનમાં થયો હતો? કેટલા વરસની ઉંમરે ક્યા સનમાં ગાદીએ બેઠાં હતાં? એમના પિતા જીતું નામ શું? એમનું લગ્ન કેતી જોડે થયું હતું? મહારાણી ક્યા સનમાં વિધવા થયાં? મહારાણી હિંદુસ્તાની ભાષા જાણતા હતા કે નહિ? કંપની કનેથી કારભાર મહારાણીના હાથમાં ક્યા સનમાં આવ્યો? ૧૮૮૭માં શું બનાવ બન્યો? મહારાણીનું નામ હાલમાં શા માટે યાદ કરવામાં આવે છે?

ચોથી ચોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ત્રણ આના.

બીજા ભાગના અર્થ.

પાઠ ૬૦.	મૂળ સ્થાપનાર મહુ	દારકા=કાઠિઆવાડના
અશોક=ચંદ્રગુપ્તના દીક	નામે રાજા હતો તે	વાલ્ય જીવનામાં ગઢેર
રાનો દીકરો	ઉપરથી એ નામ	છે. એ હાલ આવકવાડ
જાદવજીવનો મુળનો	પડ્યું છે,	સરકારને તાબે છે,

એમાં રણુછોડીની	સ્થંભો=થંભલા	વૃતાંત=હકીકત
મૂર્તિ છે.	મૃગતત્ત્વે=જે મુદ્દા કે	લાડી=વહુ
યુનાન દેશ=યુરોપમાં	સિદ્ધાંતોપર ધર્મ ર-	લંકા=સિંહલદ્વીપ; હિંદુ-
ની દક્ષિણમાં દેશ છે તે	આયો હોય તે	સ્તાનની દક્ષિણમાં બેઠ
ધ. સ. પૂ=ધર્સ્વી સન	ત્રિપિ=ત્રિપેત્રી ભાષા	છે
પહેલાં	મુખ્યત્વે=ધણું કરીને	સંગમ=નાની નદી મોટી
નિરાધાર=આધાર વગ-	હિંસા=હત્યા; ખૂન	નદીને જે જગ્યાએ મળે
રના; ગરીબ	અમણો=સાધુઓ	છે તે જગ્યા
હવાખાના=હોરિપતલો	કડાઉ=ખર્ચાળુ	પૌત્ર=છોકરાનો છોકરો
ધોરી=સરીયામ	હિત=મલું; કલ્યાણ	પુરાણ=હિંદુઓના એ
ચોતરા=ચ્યુતરા	મત=એકાદો ધર્મ; માગ	નામના જુના અંથો
આશ્રય=મદદ; ઉત્તેજન	આશ્રય=મળાતકાર; દયા	

સવાલ—બૌદ્ધધર્મને કયા રાજાએ આશ્રય આપ્યો હતો ?
 ચંદ્રગુપ્ત અને અશોક કયા વંશના ? તેમની રાજધાની ક્યાં હતી ?
 અશોકે પોતાની રૈયતના બલારને માટે શું શું યોજના કરી ? ગીર-
 નારના લેખ માં શું લખેલું છે ? લંકાની લાડી અને લેધાનો વર
 એ કહેવત શા ઉપરથી પડી ?

પાઠ ૬૧.	નીડર=ખીએ નહિ એવો;	કરનાર
વંશજો=વંશમાં જન્મેલા	હિંમતવાન	પટાવતો=રાજના મુખ્ય
ખંડેર=ભાંગી પડેલી	વચની=એણેલું પાળનાર	સરદારો
ધમારતો	ભાટ=એક જાતના વાહન	કલશ=કાપાકાપી
જુલૈંદર=જુલૈંદર	હુ; ખરા ખોટા વખાણ	પકાવ=મુકામ

પરણીઆ થઈ=યાહોમ	સમય વિચારીને=સમય	રણક્ષેત્ર
કરી; ઝંપાવી	સૂચકતા વાપરીને	યાહોમ કરીને=ખેરણીઆ
મર્જવંતી=એ જીવવાળી;	નિર્ભય=ખીક વગર	થઈને
દહાડાવાળી	રણભૂમિ=લડાઈનીજગે;	ઝૂઝીને=ગુરસાથી લડીને

સવાલ—અશોકના પછી કેટલે વરસે મૌર્યવંશના રાજાઓની સત્તા ઉડી ? ત્યારપછી પરદેશી રાજાઓનો અમલ કેટલાં વરસ રહ્યો ? તેમાં કયા રાજાઓ બળવાન થયા ? ક્ષત્રપ પછી ગુજરાત કયા વંશના રાજાઓના હાથમાં આવ્યું ? ગુપ્ત વંશ પછી કયો વંશ થયો ? વલ્લભી વંશની રાજધાનીનું શહેર કયું ? અને તે કયાં હતું ? વલ્લભી વંશ કેટલા વરસ ચાલ્યો ? વલ્લભી વંશનો નાશ શી રીતે થયો ? વલ્લભી રાજાઓ જાતના કોણુ હતા ? ગુજરાત નામ શા ઉપરથી પડ્યું ? વલ્લભી વંશ પછી કયા વંશનું રાજ થયું ? તેની રાજધાની કયા નગરમાં હતી ? ૬૯૬ માં શો બનાવ બન્યો ? એ બનાવ બનવાનું કારણ શું ? જીવડ અને જયશિખર વચ્ચેની લડાઈનું વર્ણન કરો. રૂપચંદ્રી કોણુ ? તેને જંગલમાં કોણુ તેડી ગયું અને શા માટે ?

પાઠ ૬૨.	શ્રેષ્ઠ=સૌથી સારો	સરસ્તી નદીને કાંઠે છે
વનરાજ=જયશિખરનો	પુષ્પ ઉંમર=સમજણી	ત્રાસ=ડર; ધાક; કંટાળો
છોકરો	ઉંમર; અઢાર વરસની	ગુનાગઢ=ગીરનાર પર્વ-
ઉપરેખ=તપાસ	ઉંમર	તની પાસે શહેર છે
મૂળરાજ=રાજાનો છોકરો	હઠાવર=કેવો ને ભરાઉ	હાલ એમાં બાબી
એ મૂળ નક્ષત્રમાં	શામળો=કાળો	વંશના મુસલમાન
બન્યો હતો.	શ્રીરમળ=ચિદ્રપુર એ	રાજાનું રાજ્ય છે.

ખાલસા=જમ	ખાલ=ધોળકા તથા ધં	હજર મહાદેવની મૂર્તિ
સતી થવું=ધણીના	ધુકા તાલુકાનો તથા	હતી તેથી એવું નામ
મુઝફ સાથે જીવતા	કાઠિઆવાડનો કેટલોક	પાડ્યું હતું
બળી મરવું તે	ભાગ	દંતકથા=મોઢેયી ચાલતી
આણ્યું=દુવાઈ; હુકમ	સહસ્રભિંગ તળાવ=એ	ખરી ખોટી વાત
શેવ=શિવનો	નામનું પાટણમાં	બાધ=હરકત
	તળાવ હતું એનાપર	વ્રતિ=ભાવ; ધૃત્તિ

સવાલ—વનરાજ નામ શાથી પડ્યું? વનરાજે પોતાના બાપનું રાજ્ય શી રીતે પાછું મેળવ્યું? વનરાજે ક્યું શહેર વસાવ્યું? એવું પડવાનું કારણ શું? ચાવડા વંશનો છેલ્લો રાજા કોણ અને તેને કેટલા છોકરા હતા? ચાવડા વંશ પછી કયો વંશ થયો? એ વંશના પહેલા રાજાનું નામ શું? એણે રાજ્ય શી રીતે મેળવ્યું? મૂળ-રાજ્ય નામ શા ઉપરથી પડ્યું? એની મા, બાપ તથા દાદાનું નામ કહો. સોલંકી વંશ કયાંથી ક્યાં સુધી કેટલા વરસ ચાલ્યો? સોલંકી વંશમાં કયો શ્રેષ્ઠ રાજા થયો? સિદ્ધરાજના બાપનું તથા માનું નામ શું? મીનજદેવીએ શું બાંધાવ્યું અને ક્યાં તથા ક્યારે? સિદ્ધરાજના શરીરનું વર્ણન કરો. બર્બર કોણ? સિદ્ધરાજે તેને શા માટે હરાવ્યો?

જુનાગઢના રાજા સાથે લગાઈ થવાનું કારણ શું? એ લગાઈ કેટલા વરસ ચાલી અને શું પરિણામ આવ્યું? રાણકદેવીની ઝોળખાણુ આપો. મશાવર્મા ક્યાનો રાજા તથા ક્યા વંશનો? માળવાના રાજા સાથે કેટલા વરસ સુધી લગાઈ ચાલી અને તેનું પરિણામ શું આવ્યું? સિદ્ધરાજે ક્યા ક્યા રાજાને હરાવ્યા અને ક્યા ક્યા મુલક ખાલસા કર્યા? સિદ્ધરાજ નિર્દય હતો એ તમે શા ઉપરથી કહો છો.

શદમાળ ક્યાં છે તથા શું છે ? એ કાણે બંધાવ્યું તથા કાણે પૂરું કરાવ્યું ? શીરખળનું ખીજું નામ શું અને એતું નામ પાડવાનું કારણ શું ? સિદ્ધરાજે ક્યાં ક્યાં બાંધકામે કરાવ્યાં ? સિદ્ધરાજ ભણેલો હતો કે નહિ ? સિદ્ધરાજે કેટલા વરસ રાજ કર્યું ને ક્યા સનમાં મરી ગયો ? તમે શા ઉપરથી કહો છો કે અણુહીલવાડની ગાદીપર સિદ્ધરાજ જોવો રાજ થયો નથી ? એનો જન્મ ક્યા સનમાં અને ક્યાં થયો હતો ?

સાર—જર જોર અને જમીન એ ત્રણે કશ્યાના મૂળ છે. મતલબ કે એ ત્રણને માટેજ લડાઈઓ થાય છે.

પાઠ ૬૩.	પાટનગર=રાજનગર; રાજધાની	અધટિત=અયોગ્ય આકૃત=દુઃખ
ઉમરાવ=અમીર	બેગમ=બાદશાહની સ્ત્રી	ઝપાઝપી=મારામારી
ચોધી=લડવૈયા	બામલાણુ=નાશકનીપાસે	કાવ્ય=કવિતાનું પુસ્તક
અલાઉદ્દીન=ખીલજી વં-	કુંગર છે.	દુરાચરણી=અરામ
શનો ખીજો બાદશાહ	દીપી=શૌભી, ખીલી	ચાલનો

સવાલ—વાઘેલા વંશનો રાજ કોણ ? કરણધેલા પાસેથી કાણે રાજ લીધું ને ક્યા સનમાં ? કરણની કંઈ રાણી ખૂબસુરત હતી ? કૌલાદેવી કોની બેગમ થઈ ? કૌલાદેવીની છોકરીનું નામ શું ? તે કોની સાથે પરણી ? કરણનું મોત શી રીતે થયું ?

પાઠ ૬૪.	અંતઃકરણ=મન; દીલ	કાસળ=મૂળ
બંડ=ફૂલડ; બળવો	ધોર કમં=ધાતકી કામ	સરહદ=સીમા; છેડો;
લડવૈયા=ચોદા	વાટપાડુ=રસ્તો રોકી	છેવટની હદ
પશ્ચાત્તાપ=પસ્તાવો	લૂંટનાર	વસુલાત=મહેસુલ

જેશ્વ=સારી; ઉમદા	મમાન	ઓરસ=મેળો
પ્રવાહ=વહેણું	વણકરી=વણનાર	ધોર=પાપી
સુશોભિત=સારી શોભા	ઉમદા=સરસ	

સવાલ—ગુજરાતનો કયો સુખો સ્વતંત્ર થઈ ગયો ? તેણે પોતાનું નામ શું રાખ્યું ? મુઝફ્ફરશાહના પુત્રનું નામ શું ? વસુદાત ઉધરાવવાની રીત કોણે બાંધી ? અહમદશાહના વખતમાં પ્રજા સુખી હતી કે નહિ ? અહમદશાહે કયું શહેર વસાવ્યું ? તેને હાલ શું કહે છે ? હાથમતી એ શું છે ? તેનો પ્રવાહ શા માટે બદલ્યો ? શહેરની દોહત તથા આબાદી વધારવાને શું પ્રયત્ન કર્યા ? અહમદશાહનો અમલ કયાંથી કયાં સુધી હતો ? અહમદશાહની કબર કયાં છે ?

પાઠ ૬૫.	વાર વખણાય છે.	શાળાઓ
મેળો=આનંદી	જગત જૂશિર=જગત	મેટ=એ દારકાની પાસે
જામ=મુસલમાન રાજાના	પોઈટ, એ દારકા	છે.
વંશનું નામ છે	પાસે છે.	શ્રીમંત=પૈસાદાર
મેગડો=એ ગઢ જીતનાર	ચાંચીઆ=દરીઆમાં લૂટ	ફરદોશ=આંખાવાડી
શીતુર=હુલ્લડ; ખંડ	કરનાર	અમરાહ=આંખાવાડી
દામ=કરખ	ખાલસા=જમ	ઠાઠ=ભપકો; દમદમો
શિરોહી=ગુજરાતની	પ્રતાપ=કીર્તિ	વાજાન=વાજા
હિતરમાં છે લાંબી તર-	મુસાફરખાનાં=ધર્મ-	ઉરતાદ=ગુરૂ

સવાલ—અહમદશાહ ખીજો કોની સાથે પરણ્યો હતો ? મેગડો નામ સાચી પડ્યું ? કયા કયા મે ગઢ જીત્યા ? કેટલા વરસની ઉંમરે ગદીએ બેઠો ? ગીરનારની યોદ્ધામાં કયું શહેર વસાવ્યું ? કયા કયા રાજાઓને હરાવ્યા ? ૧૪૮૨માં શું બનાવ બન્યો ? દરીઆની

લડાઈમાં કોને કોને હરાવ્યા ? મહેમદવાદ કોણે વસાવ્યું ? બમ-
રીઓ કુવો ક્યાં છે ? મહમદશાહને ક્યાં ઘાટયો છે ? મહમુદે લોકો-
પયોગી થું કામો ક્યાં ? મુસલમાન પાદશાહોમાં સિદ્દરાજ જેવો
કયો પાદશાહ થયો ?

પાઠ ૬૬.

સર=તાબે

લગામ=સત્તા

હસ્તક=તાબામાં

વજ=તાબે

ખચાવી=પચાવી

કર=વેરો

દર=ભાવ

અધ્યા=મેટ કર્યા

ટકી સકાય=ટકર લાઇ

શકાય

ખંભાત=મહી નદીના

મુખ આગળ શહેર

છે. હાલ એમાં મુસ-

લમાની રાજ્ય છે.

ફતેહ=જીત

પડોદરા=વિશ્વામિત્રી

નદીનાં કાંઠાપર ગાય-

કવાડ સરકારની રાજ-

ધાનીનું શહેર છે.

હવાસે=તાબે

મગર=અહંકારી

આપધાત=પોતાને હાથે

પોતાનો જીવ કાઢવો તે

અંત=છેડો

અવાજ—મહમદ એમડા પછી કયો પ્રખ્યાત પાદશાહ થઇ
ગયો ? તેણે થું કીધું ? અહાદુરશાહ કયા બે જગ્યાએ જીતે
શક્યો નહિ ? ઇતિમાદખાન કોણ અને તેણે થું કીધું ? ગુજરાતનો
છેલ્લો મુસલમાન પાદશાહ કોણ ? તેની પાસેથી ગુજરાત કોણે જીત્યું ?

પાઠ ૬૭.

આબુ=ગુજરાતની ઉત્ત-

રમાં પર્વત છે.

અટા=ભરાવ

અમકારા=અમકારા

થું પડું=તાકજીનું નાનું

ધર

વાદળાં=આમલાં

નાળયું=નળી

ધુમસ=ધુમાડા જેવી

વરાળ એને એસ કે

દવ પશુ કહે છે

ગંજ=ધાસનો ઢગલો

ભિજ=ભિનાઇ; ભિનું

અધ

અંધાઇ ભય છે=કંઠી

ભય છે.

કરા=આકાશમાંથી પાણી

ના બધાએલા કાંકરા | ઝાકળ=કંડીના જોશથી | પાણી થતું તે; ઝોસ;
પડે છે તે | હવામાં વરાળનું કાર

સવાલ—વરાળ, વાદળાં, ધુમસ, ઝાકળ અને વરસાદ એટલે શું તે સમજાવો. આપ્યું ક્યાં છે ? સવારે ધુમસ જોવું શું દેખાય છે ? ધુમસ અને ધુમકામાં ફેર શું ? પાણીની વરાળ શી રીતે થાય છે તે પ્રયોગ કરી બતાવો. વરાળ કેટલી રીતે થઈ શકે છે ? પાણીવાળી જામ ગળ્યાવો. વાદળાં શેનાં બને છે ?

પાક ૬૮.	વાનું લુગડું	રમીમર
જેગા થયેલા=મળી	સપાટી=હરકોઈ પદાર્થ-	ફેરો=આટો; ચક્ર
ગયેલા	નો ઉપલો ભાગ	
સદ=વહાણના કુવા સાથે	આગમોટ=વરાળથી	આરપાર=એક છેડાથી
બાંધેલું પવન બર-	ચાલતું મોટું વહાણ;	ખીન છેડા સુધી

સવાલ—પૃથ્વીનો આકાર કેવો છે ? પૃથ્વી જાગ છે તેનાં કારણ ગણાવો. પૃથ્વીના ફરવાથી શું થાય છે ? પૃથ્વી ફરે છે કે સૂરજ તે પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો. પૃથ્વીનો એક ફેરો કેટલા વખતમાં પુરો થાય છે ? પૃથ્વી ને ધરીપર ફરે છે તે ધરી કેટલા મિલની હોવી જોઈએ ? પૃથ્વીને ખરેખરી ધરી છે ? આપણી આંખે સૂરજ ફરતો દેખાય છે તેનું કારણ શું ? ઊકરાઓ ગોળાકારમાં ફરે છે ત્યારે ધરો ફરે છે કે ઊકરાઓ ફરે છે ?

પાક ૬૯.	સ્થિતિ=હાલત	
આંતરે=છેડે	મતિ=મન	વાર્ષિક=વરસની
ગોઠસ=મુકર	જોત=સળમતો કાઢો	

સવાલ—દહાડો ને રાત કોના ફરવાથી થાય છે ? પૃથ્વી કમ દિશામાંથી કમ દિશામાં ફરે છે ? દહાડોને રાત સરખા થવાનું કારણ શું ? વરસમાં કેટલા દિવસ દહાડો ને રાત સરખા હોય છે અને તે દિવસ કયાં ?

પાઠ ૭૦.

અગાશી=ધાતુ
કરાંડી=કપાસ; ટુવેર
વગેરેના સુકા છોડ
ખુપરાં=સુકાં ડુંઠાં
કાઠા=નીક
કાંસ=પાણી જવાનો
માર્ગ; નીક
ટેડી=ખડખુચ
ખરીફ=ચોમાસામાં
વવાતાં ધાન્ય
વાવણી=રોપણી
કરખી દે છે=રાંપડી
ફેરવે છે.
નીંદી=કબેડી
હેલી=ચાલુ વરસાદ
વળે છે=થાય છે
માફકસર=જોષ્ઠી
તીડ=ખેતરને નુકસાન
કરનાફ તપખિરીઆ

રંગનું જીવડું
ધમાલ=બીડ; ધાંધલ
રવિપાક=શિઆળુ પાક
કડખ=જીવારના સુકા
સાંઠા
સરકારધારાના=મહેસુ
લના
ખરે=ભોંયપર પડે
ધરે=ચોળે
તંબોળ=પાન
ધરે=પહેરે; ઓઢે
શાલ=કેનનું કીમતી
સુમડું
ફાટે=ચીરા પડે
ધટે=ઝોલા થાય
ભલીભાત=સારી રીતે
જળ ડંડા જળ=પાણી
સુકાઈને ઝોણું થાય
પામે=મળે; આવે

ગુણવાન=કાયદાવાળા
ગુણકારી
હોળ=પાણીની ટાંકી
ભાગ=ભાગે
ચંદન=સુખડ, કેસર
વગેરેને ધસીને લયલા
જેવું બનાવે છે તે
મીઠા=મધુર
વણુતોલ=પ્રણેજ
ખાસું=મળનું
ડૂખાડૂખ=ડૂખી ગયેલી
કચારે=મોલે
મહાર=રામનું નામ છે
ખેતીકાર=ખેડુત
ચંબેલી } એક જાતના
જીવ } સફેદ ફૂલ
અંખા=પીળા રંગનું
સુમખીસર ફૂલ
મલાં=સારા
ફૂલાય=મોટા થાય; ખીલે

માટ=માટે

હિંચોળા=હીંચકા

ચાખડીઓ=પાવડીઓ

ખાટ=ખાટલો

સવાલ—કનાળામાં ખેડુનો શું શું કામ કરે છે ? કનાળામાં ગામડાના લોકો જાહેરમાં શું લાવે છે ? ચોમાસામાં ખેડુનો શું કામ કરે છે ? ખેડુને મહેનતનું ફળ ક્યારે મળે છે અને ક્યારે મળતું નથી ? શિયાળામાં શું કામ કરે છે ? શિયાળામાં શું શું વેચવા આવે છે ?

કવિતાની સમજૂતી.

શિયાળામાં ઠંડો પવન વાય છે, પાંદડાં ખરી પડે છે અને ધડ પાકે છે, ગોળ થાય છે કપાસ અને કઠોળ પાકે છે લોકો શરીર તેલ ચોળે છે. અને પાન ખાય છે. (૧) શરીરે ડમલા પહેરે છે. શાલ ઓઢે, મરીચ માણસના પગ અને ગાલ ફાટી જાય છે. શિયાળામાં દહાડો નાનો થાય છે અને સત મોટી થાય છે અને શરીરમાં સારી રીતે (સારા ખોરાક ખાવાથી) જોર આવે છે. (૨) કનાળામાં પાણી ઊંડા જતાં રહે છે (ઝોછાં થાય છે.) નદી અને સરોવરનાં પાણી પણ ઝોછાં થાય છે. સઘળી વનસ્પતિને નવાં પાંદડાં આવે છે, અને સારા ગુણવાળાં કેસુડાંનાં ફુલ પણ થાય છે. (૩) કનાળામાં પાણીના કુંડ, કુવારા ને બામ સારા લાગે છે. ચંદન અને વીંજણા વહાલા લાગે છે, કાચુ કે તેથી ઠંડક મળે છે, કામલ મધુર શબ્દ બોલે છે. અને તાપ ધણેજ પડે છે. (૪) વરસાદની ઋતુ થયી મળતી લાગે છે. દુનિયા પાણીમાં ડુબેલી દેખાય છે મતલબ કે બધેજ પાણી પાણી થઈ રહે છે, લોકો મજાર રાગ ગાય છે ને ખેડુનો ખેતરમાં વાવ કરે છે. (૫) ચંપા, ચંપેલી, જુમ, જાય અને ગુલાબના ફૂલ

સાગં ખીલે છે. ચોમાસામાં સુખને માટે છત્રો, પાવડી, દીવકા ને ખાટલા હોય છે. (૬)

પાઠ ૭૧.

સલામતી=દિયાર ન-
માવી સલામ આપવીતે
અધિકાર=ઓદા; સત્તા
ઉપરી=અમલદાર; અ-
ધિકારી
કમિસનર=પ્રાંતનો મુખ્ય
અધિકારી
અવર્નર=ઇલાકાનો મુખ્ય
અધિકારી
માહીતી=સમજ
રેલ=પૂર
સિંધુ=સિંધ પ્રાંતમાં
મોટામાં મોટી નદી
છે તે
બેજવાળી=સરદીવાળી

નાસક અને ત્રંબક=
નાસક જીલ્લામાં ગોદા-
વરીના મૂળ આગળ
એ સહેર છે.
જળધોધ=પાણીનું જો-
સબંધ ઉપરથી પડવું
તે
રોગિષ્ટ=રોગવાળી
વિભાગ=ભાગના ભાગ
દેશીરાજ્ય=દેશી રાજ્યનો
મુલક
મહાઅબેશ્વર=મુખ્ય
ઇલાકામાં હવા ખાવા
નું ઠેકાણું છે.
પુના=પુના જિલ્લામાં
મુળામુકા નદીપર સ-

હેર છે. (એમાં પેશ
વાની રાજધાની હતી
પુનાના પાન વખ-
ણાય છે.)
મંડપ=સભા
કાયદા=કાનુન; ધારા
મંત્રી=પ્રધાન; વંજર
મોટી અદાલત=હાઇકોર્ટ
ન્યાયાધીશો=ઇન્સાફ કર-
નાર અમલદારો;
જડજો
ડિરેક્ટર=ઇલાકાનો કેળ-
વણી ખાતાનો વડો
આધકારી
બેચક=નક્કી

સવાલ—મુખ્ય ઇલાકાના કેટલા ભાગ કરેલા છે અને તે કયા
કયા ? એ દરેક ભાગના ઉપરીને શું કહે છે ? એ ચાર ભાગ સિવાય
ખીજો કયો જુદો વિભાગ છે ? તેના ઉપરીને શું કહે છે ? અબરાત
કયા વિભાગમાં આવ્યો ? મુખ્ય ઇલાકામાં કયા કયા મોટા દેશી રાજ્ય છે ?
સૌથી મોટું કયું દેશી રાજ્ય છે ? ઇલાકાનો ઉપરી કાણ ? તેની નીમણક

કોણ કરે છે તથા તે કેટલા વરસ સુધી એ ઝોડાપર રહે છે ? ગવર્નર સાહેબ શિયાળામાં ઉનાળામાં અને ચોમાસામાં ક્યાં રહે છે ? મુંબઈ ઇલાકાની રાજધાનીનું શહેર કયું ? ગવર્નરને મદદ કરવાને કેટલાં મંડળ છે અને તે દરેક મંડળનું નામ શું ? કયું મંડળ મુંબઈ સર-કારના નામથી ઝોળખાય છે ? કારભારી મંડળમાં કેટલા કારભારીઓ હોય છે ? એ કારભારી મંડળના હાથ નીચે કેટલા પ્રધાનો હોય છે ? ન્યાયખાતાનો વહીવટ કોણ ચલાવે છે ? ડિરેક્ટર કેટલે શું ? ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં ખાતા હોય છે અને દરેક ખાતાના ઉપરી અમલદારને શું કહે છે ? તેઓ કોના તાબામાં હોય છે ? મુંબઈ ઇલાકામાં કેટલા પ્રાંત છે અને તે કયા કયા ?

પાઠ ૭૨.	વૈભવ=સુખનાં સાધન	મી ને કસબી વણાટ
હાથ આગ્યો=તાબામાં આગ્યો	થાનક=સ્થાન; ઠેકાણું	ખોડાં=લંગડાં; અશક્ત
ઉતાડ=મુસાફર	ત્રિકોણાકાર=ત્રણ ખુણા નો ઘાટ	પાંજરાપોળ=અશક્ત
ફાંટા=જાખા	ખાડ=વહાણુ આગખોટ	ઢોરોને રાખવાની જગા
મીલો=કાપડ વણવાનાં કારખાનાં	બંગારવાની જગા; બંદર	સંહિત=સાથે
કારખાનાં=કામ કરવાની મોટી જગો	કરોડપતિ=કરોડ રૂપીઆના ધણી	દેવસ્થાન=દેહરૂં
ગી.દી=બીડ	દાણુ=જકાત	ઠાવણી=બરકરને રહેવાની જગા
અક્ષાધિપતિ=સામો ૩-પીઆના ધણી	વણાટ=વણવાનું કામ તાર=તાંતણુ	ગોરૂં બરકર=સોલજરોનું ભરકર
મિનાર=પુરજ; ઠાવર	ત્રણ તાર=સુતરાઈ; રેશ	રોળો=કપર
		કોલેજ=પાઠશાળા; ઉંચું જ્ઞાન આપવાની મોટી

નિશાળ | જામ મજુતાં જ મીનતું | ક્ષેત્રફળ
વિસ્તાર=જામજામ પહો. જે માપ આવે તે;

સવાલ—મુંબઈ ખેટ અંગ્રેજ સરકારને ક્યારે અને કેવી રીતે મળ્યો ? અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યા પછી શું સુધારા થયા ? મુંબઈનું વર્ણન કરો. મુંબઈ નામ પડવાનું કારણ તથા તેનો અર્થ કહો. મુંબઈનો આકાર કેવો છે ? એનો વિસ્તાર કેટલો છે ? કેટલા માણસની હાલ વસતી છે ? મુંબઈ ઇલાકામાં પહેલા નંબરનું બંદર કયું ? હિંદુસ્તાનમાં વેપાર શેઠગારની બાબતમાં કયું શહેર ચઢિઆતું છે ? મુંબઈ ઇલાકામાં બીજા નંબરનું શહેર કયું ? મુંબઈ ઇલાકાનાં મોટાં શહેરોનાં નામ કહો. અમદાવાદ કોણે વસાવ્યું અને કયા સનમાં ? અમદાવાદની પડતી શા કારણથી થઈ હતી ? ચઢતી ક્યારથી થઈ ? અમદાવાદ અસલથી શાને માટે પ્રખ્યાત છે ? અમદાવાદને માટે શું કહેવાય છે ? અમદાવાદ શહેરમાં જેવા લાયક જગાઓ કઈ કઈ છે ? અમદાવાદ કઈ નદીને કાંઠે છે ? અમદાવાદનું શું વખણાય છે ?

પાઠ ૭૩.

જંબુસર=મહત્ત્વ નિહા-
માં કર્યો છે
રેલવે=લોહાની સડકને
ફરતો
હાટર=નદી છે (રિવાજ
હાના કુમરમાંથી ની
કળી મંજાતના અ-

ખાતને મળે છે)
એમેલેબ=એમેલેબા
પોલી=માલ જાહેલોમળદ
વણુબર=પોલીનું ટોળું
પેટુ=મહારાષ્ટ્રમાં દેશી
રાબ્ય છે (અહીંની
પાપડી વખણાય છે)
પંજો=પાટો

પોરબંદર=સુદામાપુરી
(એ કાઠિઆવાડમાં
છે)
વીરમગામ=અમદાવાદ
નિહામાં શહેર છે.
(અહીંના મુનસર
તબાવ જેવા લાયક
છે)

ડીસા=એ પાલણ્યપુર એજ શિમાં શહેર છે વેપારી માર્ગ=માલ લઇ જવા લાવવાનો	રસ્તો કાફીલો=જથ્થો; ટોળું ચરાદ=પાલણ્યપુર એજ- નિસમાં છે.	નગરપારકર=સિંધની દક્ષિણમાં ચરપારકર જિલ્લાનો તાલુકો છે
--	--	--

સવાલ—જાન્યુસરથી પાલેજ શી રીતે જવાય ? પાલેજથી સુરત શી રીતે જવાય ને વચ્ચે કયા કયા રેલ્વેનો આવે ? સુરતથી પૂર્વ તરફ કઇ રેલ્વે જાય છે અને તે કયા સુધી જાય છે ? સુરતથી મુંબઇ જવું હોય તો કઇ રેલ્વેમાં બેસવું પડે ? રસ્તે કયા કયા રેલ્વેનો આવે ? સુરતથી નાશિક કેટલે રસ્તે જઇ શકાય ? આગગાડીમાં જવાનું સાફ કે પગ રસ્તે જવાનું સાફ ? પગ રસ્તે જતાં શું શું હરકતો પડી ? મુંબઇથી દ્વારકા શી રીતે જવાય ? દ્વારકાથી પોરબંદર કેટલી રીતે જઇ શકાય ? પોરબંદરનું ખીજું નામ શું ? પોરબંદરથી જાન્યુસર તેઓ કયે રસ્તે આવ્યા હશે ? આગગાડી અને આગબોટ નહોતાં ભારે ગુજરાતનો વેપાર સિંધ સાથે કેવી રીતે ચાલતો ?

પાઠ ૭૪.

જુજ=ચોડી સદી=સૈફો તુવાર=રજપુતની એક જાત મોહાણ=રજપુતોની એક જાત મોહાણી=નોના રાજાએ	મોટા રાજાને રૂપીઆ આપવા તે સ્વતંત્રપણું=આપ અખલારી રંગાડી=રંગવાનું કામ સરહદ=સીમાડો; છેવટ ની હદ ધાક=કરમ; કામ	આબાદ=ચઢિઆતું બેનમુન=જેનો બેડો નહિ હોય તેવી; ઉત્તમ બ્રેષ્ટ=ઉત્તમ ધેરાવો=ફરતો ધેર ધુરબો=મિતારા ટકી રહી છે=કાયમ છે
--	--	---

સવાલ—ચાંપાનેર શું છે તથા ક્યાં છે? હાલમાં ત્યાં ક્યાં બોકોની વસ્તી છે? ચાંપાનેર કોણે ક્યાં સૈકામાં તથા કોના વખતમાં વસાવ્યું? ૧૧ માં સૈકામાં કોનું રાજ હતું? ઇ. સ. ૧૪૧૮-૧૪૫૦ ૧૪૮૪માં શું બનાવ બન્યા? ચાંપાનેર મહમદ બેગડાએ ક્યાં સનમાં હતું? ૧૯૦૩માં શું બનાવ બન્યો? ચાંપાનેર અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યા પછી આવ્યા કેમ થઈ ગયું નહિ? ચાંપાનેરમાં જોવા લાયક શું છે? ચાંપાનેરના કિલ્લાનું બ્લાન કરો. પાવાગઢપર કોનું દહેરું છે? પાવાગઢને બોકો શું કહે છે અને એમ કહેવાનું કારણ શું?

ચોથી ચોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ત્રણ આના.

ત્રીજા ભાગનાં અર્થ.

પાઠ ૭૫	સ્થિતિ=હાલત	ખંખેરીએ=રાખ દૂર કરીએ
ગરમી=ગરમ વસ્તુને	છલાછલ=છેક માથા	સંકોરીએ=ખરાખર ગોઠવીએ
આક્રવાથી ને ભાગણી	સુધી	પ્રસરી=ફેલાઈ
પેલા માથ છે તે	ઉપાસીને=કુલીને	પાટોપાટ=એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી
અપકો=ડામ	ધન=નકર	ખીજા છેડા સુધી
અંબેલા=ફેલા	પ્રવાહી=રેલો ચાલે	કુલે=કદ વધે
વજન=તોલ	એવું	

સવાલ—ગરમી એ શું છે તે સમજવો. ગરમી કેટલી જાતની છે? ગરમીથી પકાર્યું વજન કેમ વધતું નથી? પદાર્થને ગરમી આપવાથી શી વાતમાં ફેરફાર થાય છે? અને તે ફેરફારનું કારણ પ્રયોગથી બતાવો. શન અને પ્રવાહી પકાર્યને ગરમી

આપવાથી તેમની સ્થિતિમાં થું થું ફરફાર થાય છે ? ગરમી શીમાં જલદી પ્રસરી જાય છે ?

પાઠ ૭૬.	સ્વરૂપ=પોતાનું રૂપ	આલસપટ્ટા=આલસ વગેરે
અંકાચાય=કંઠ નાનું ચામ	ખરું રૂપ	હુંફાળું=સહેજ ગરમ
વાટ=પૈડાપરનો ગોળ	અંકા=વહેમ; ગુંચવણ	મુકાબલો=સરખામણી;
લોહાનો પાટો	બરેલો વિચાર	ખરોખરી
સળગડ=મજબુત	ડોળી=ઝોળી	
ઢાંકણ=ઢાંકણું	કસો=કેસો	

સવાલ—ઠંડી એ થું છે તે સમજાવો. ઠંડીથી પદાર્થની સ્થિતિમાં ફરફાર થાય છે તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. પ્રવાહી અને વાયુ-રૂપી પદાર્થોને ઠંડીની શી અસર થાય છે ? પર્વત ઉપરથી ઉતરનારને ગરમી અને ચઢનારને ઠંડી લાગવાનું કારણ થું ? હુંફાળા પાણીને ઝોંક વખત આપણે ગરમ અને બીજી વખત ઠંડુ લા માટે ઢીઝે છીએ ? તેનું કારણ પ્રયોગથી સાબીત કરી પાતાવો.

પાઠ ૭૭.	થું થું =થુંક થુંક	દુરામાં દેખાતો નથી
કાગળો=ઝોંમાં પાણી	ખનાવટી=ખનાવેલા	મોટા માણસમાં દેખાય છે)
બરી હલાવીને કાઢી	ગોરમટી=ગોરાડું માટી	અવાળું=ઘાંતના પીડિયાં
નાખવું તે	અંધક=અધો કરનાર	ફુલ લીલી=પકવેલી
ધુંટડો=ઝોંમાં માથે તેટલું	મજબુતી=તાકાત; જોર	ચાંદી=ફોલા; ચાંડા
પાણી	કાકડો=ગળામાં બહારની	દાહ=અમન
અડમડું=સહેજ ખાડું	ખાળુએ દેખાતો મઠો	મચરકા=ઝોડકાર
ગરું=ગરમ પાણું	(એ મઠો નાના ઝોંક)	ઉલટી=વામીટ; ઝો-

કારી મહીસાગર=મહી નદી ચકતુ=એઢેલો ગોળાકાર
કોઝીલું=ચોડું હુંફાળું ખદખદ=ખદખદ થાવ

સવાલ—ફટકડી કેવો પદાર્થ કહેવાય? આપણા દેશમાં ફટકડી ક્યાં થતી હતી? ફટકડીનો ઉપયોગ ગણાવો. ફટકડીને શી રીતે પુલાવતા હશે? ફટકડી પુલાવતી વખતે ખદખદ છે તેનું કારણ શું?

પાઠ ૭૮. ધસરકા=ધસારાથી પડે. જંગલ=તાંખાનો કાઢ
સીસું=મેલા લુના રંગની લા કાપા કંટાણું=કંટાયલું
ધાતુ બે બેલ=ચોડું રદનકામું

સવાલ—હરિશંકરે સીસા વિષે શી ખીના કહી? મંજારામે કલાષ વિષે શું શું કહ્યું? પિતળ શું શું મેળવીને બનાવે છે? કાંસુ શું શું મેળવી બનાવે છે?

પાઠ ૭૯. સંગીન=મજબુત; નક્કર એકાકાર=એકમેક
મેલ=છાપરાની વચ- ટકાઉવટકે એવું ચીવડ=ચીકણું; ચિકા-
માંનો આડો ચાંબલો કાપ્ટ=લાકડું થ વાળું
લોડીઆટ=લોડીઆં રસવાન=રસવાળું કાલ=કાચલું
સરપણુ=ખળતણુ વૃદ્ધિ=વધારો બાણી=તેલ દીવેલ વગેરે
કુંપળ=ટીસી ડીસું=ચિકાશ વગરનું પીંજવાને સચો
ચડ=પડ કટ ફટી જાય એવું ચઢિઆતો=ચઢતો
મજબૂતરી=હિસાળ રેસાદાર=રેસાવાળું હાથીદાંત=દંતુસળ
દબાણુ=દબાણુ પરનાળ=નીક; મોરી પાટળ=પાટદાર
મર આમળનું=વચલા બટ=મજબુત એ ખીતે=ખસીને
ભાંગનું ખિચોખિચ=પાસે પાસે મૂકે=કાચો
મહેર=રમકામ

સવાલ—લાકડું ક્યાં ક્યાં જોવામાં આવે છે ? આપણને જીવવાને માટે પહેલે, બીજે, ત્રીજે, ચોથે, અને પાંચમે નંબરે કોની જરૂર છે ? લાકડામાં અંદરને પાસે ગોળ કુંડાળા ચાના દેખાય છે ? ગોળ કુંડાળા ઉપરથી શી પરીક્ષા થાય છે ? લાકડાનો કયો ભાગ વધારે સંગીન અને કયો ભાગ ઝોંટા સંગીન છે અને તેમ થવાનું કારણ શું ? નાળિયેરી ને તાડ શી રીતે વધે ? એવું લાકડું કયા કયા કામમાં આવે છે ને કયા કામમાં આવતું નથી ? દેવદારનું લાકડું શા માટે ઘર બાંધવાના કામમાં આવતું નથી ? સાગ, સીસમ, બાવળ, આમલી અને રાયજનું લાકડું શું શું કામમાં આવે છે ને શા કારણથી ? લાકડાની કઈ કઈ ચીજો બને છે ? કોતરણી કામ જેવું હાથીદાંતપર થઈ શકે તેવું લાકડાપર થઈ શકે કે નહિ ? હાથીદાંતનો રંગ કેવો હોય છે ? હાથીદાંતની પરીક્ષા શી ? હાથીદાંત શું કામમાં આવે છે ? હાથીદાંત કેવો પદાર્થ કહેવાય અને શા માટે ? લાકડું કેવો પદાર્થ ગણાય ? વનરપતિજ સેંદ્રિય પદાર્થના નામ દો.

પાઠ ૮૦.

કાર્ય=કામ

સુગંધી=પુષ્પો

સોડે છે=પીમળે છે

પાંખડી=પાંદડી

જસવંતી=એક જાતનાં

ફૂલ

ફળી=ખીચા વગરનું

ફૂલ

ઢાંચુ=વગર

વજ્ર=ફૂલનું ઢાંચુ

વળપાત=ફૂલના ઢાંચુના

નાનાં પાંદડાં

નાચુક=કામળ

ચૂંટી=તોડી

સળંગ=આખો

ફૂલમણી=ગોટો

ગોટે=પાંખડીઓ જોડા-

ઈ ગોટા જેવું બને

છે તે

સરખાઈ=પીપી

મુખ=જરૂરનો

અમીચીઓ=સેકટો

પુંક નર=નરનું

મીઠુંસર=મીઠું

પરાગકોશ=પરામની

બયો	કણુ	સુદમખીજ=ગીણાં ખી
પરાગકણુ=પરાગની રજ	ખીજશય=ખી બધાવા	
રજ=પરાગકોશના ગીણા	ની જગા; ગર્ભાશય	

સવાલ—અત્તર શેતું બને છે ? વજ શું કામ કરે છે ? વજના નાના ભાગને શું કહે છે ? ફૂલગણી એટલે શું તે સમજવો. મોમરાના ફૂલનો નીચલો ભાગ નળી જેવો અને ધંતુરાના ફૂલનો નીચલો સરણાઈ જેવો શા કારણથી દેખાય છે ? કયા ફૂલની પાંખડી ઓ છુટી હોય છે ? પાંખડી શું કામ કરે છે ? ફૂલમાં મુખ્ય ભાગ કયાં હોય છે ? ધણા નરતંતુ કયા કયા ફૂલમાં હોય છે ?

પાઠ ૮૧.	પોષટા=ચણાંની શીંગો	દિદળ=બે ફાડવાળાં
પ્રવેશથી=દાખલ થવાથી;	જળવાય=સચવાય	સતવ=કસ
પેસવાથી	પતી રહે=પુરું થાય	માફક આવે=અતુકુળ
પોષવામાં=પોષણ કરવામાં	ફાલવા=છોલવા	થાય
	પાઠ ૮૨.	જામફળ=સીતાફળ જેવા
માવજત=સંભાળ	પડ=થર.	લાલાશ પડતાં રંગના
યોજના=ગોઠવણ.	ફાડ=ફાળ	ફળ
ગર=માવો	ખીજાંકુર=ફણુજો	દ્રાક્ષ=જેની માળા બને
વર્ગ=જાત	ફણુગો=સણુગો	છે તે મણુકો; એક
	પોષણુ=સણુગો	જાતના ઝાડનું ખી

સવાલ—ખીને ઊગવા માટે શું શું જોઈએ ? કયાં ખી એક દળ ને કયા ખી દિદળ છે ? દિદળ ખીમાં ખીજાંકુર કયાં હોય ? ખીજાંકુર શું ખાધને મોટું થાય ? જેનું મૂળ થવાનું હોય છે તે જામ કયારે ઊગે છે ? ઊગીને કયા આવે છે ? કયાં ખી વહેમાં

વાવવાં જોઈએ ? ક્યાં બી મોડાં વાવીએ તો શીકર નાંદ અને તેમ
પવાનું કારણ થું ?

પાઠ ૮૩.

દિ=દુનિયા

ભા=દેખાવ

ભાભા=જીવ; મન

સખ=ખૂશ

અંશ=ભાગ

ડીદુ=ડીચું; ડીચુંકું

પ્રાણુરક્ષકવાયુ=જીવનનું

રક્ષણ કરનાર વાયુ;

ઓકિસજન વાયુ

પુષ્ટિ=ખળ; જોર

જઠર=પાચન કરવાની

કોથળી

નસો=રોગો

ધન=ધીચ

ધટા=ભાવ

સવાલ—તાપથી અકળાએલા માણસ ક્યારે બહુ દુઃખ બૂલી
જાય છે ? પાંદડાંનો ઉપયોગ સમજાવો. જાડને પાંદડાંનો શો ઉપયોગ
છે ? પાંદડાં કયે વાટે શ્વાસ લે છે ને કયે વાટે શ્વાસ કાઢે છે ?
પાંદડાં પ્રાણીને શું ઉપયોગી છે ? પાંદડાંને રસોડું જઠર અને ફેફસું
કેમ કહી શકાય ? પાંદડાંની રચના કેવી હોય છે ? જે જાડનાં
પાંદડાંની નસો ડીંટામાંથી અણી સુધી એક સરખે આંતરે આવતી
છે તે જાડનાં બી એકદળ હોય છે કે ઈકદળ ? પાંદડાં સિલાશ પડતાં
કેમ દેખાય છે ?

પાઠ ૮૪.

મસ્કાર=મે હાથ જોડી

આથું નમાવવું તે

ચાં=એકલા

વેચિત્ર=દેખાવમાં એડોળ

વેતર=રોપણી

પણીચી=મેજવાળી

શરદીવાળી

સોડમ=વાસ

તેજદાર=તેજવાળો;

ચળકતો.

ચુંટણી=ચુંટવાનું કામ

તાવડો=પેણો

વળી ન જાય=વળ દે.

વાય નહિ

મસળે=ચોળે

શાયદાકારક=ગુણુકારી

જગૃત=હોશિયાર

અરમસ્તાન=એશિયા

ખંડની પશ્ચિમમાં દેશ છે

છડીને=છોડા કાઢી

નાખીને

ચરખો=કપાસમાંથી

કપાસીઆ છુટા પા.

ડવાનો સંચો

નુકસાનકારક=નુકસાન
કરનાર

કાવત=ખળ; જોર

અનિયમિતપણે=વગર
નિયમે

હાથહાર=ઝડે; વધારે

કાળજી=શીકર

સવાલ—ચા એ શું છે ? ચા ઘણી ક્યાં પાકે છે ? હિંદુ-
સ્તાનમાં ચાનું વાવેતર ક્યાં થાય છે ? ચાને કઈ જમીન અનુકૂળ
નથી ? પાંદડાં ચૂંટી લીધા પછી શું ક્રિયા કરે છે ? હિંદુસ્તાનમાં
કાશી પહેલગહેલી ક્યાંથી આવી ? હાલ હિંદુસ્તાનના ક્યા ભાગમાં
થાય છે ? કાશીના ફળપર શું શું ક્રિયા કરે છે ત્યારે તે ઉપયોગમાં
આવે છે ? ચા અને કાશી ફાયદાકારક છે કે નહિ ? જવાબ ચા
ફાયદાકારક નથી કારણ કે ચા ભૂખને મારી નાંખે છે જે જે માણસો
હંમેશાં ચા પીએ છે તેઓથી ખોરાક વિશેષ બધ શકાતો નથી માટે
તે પીવાની ટેવ કદી પાડવી નહિ.

પાઠ ૮૫.

અમીરી=મોટા દરજ્જો

ચિહ્ન=નિશાની

નિર્ધન=પૈસા વગરનો;

ગરીબ

ઉમદા=કિંમતી

ગરમ હવા=ગરમી

અમેરિકા=એ એક ખંડ કપાસીઆ=કપાસનાં બી

છે

મીસર=વિભાગતથી હિં-

દુસ્તાન જતાં રસ્તામાં

એ દેશ આવે છે.

કપાસ=ફનો છોડ

ખાંખડી=ડાળી

નક્ષત્ર=ઉપગ્રહ

જીંદગા=ખીલ્યા વગરનાં

કાલાં

કાલાં=કપાસનાં ફળ

વીણુવો=લણુવો

અંકાય=નક્કી થાય

સવાલ—લુગડાં બનાવવામાં શું શું વપરાય છે ? કપાસ કેવા
દેશમાં થાય છે. ને કેવા દેશમાં ચતો નથી અને નહિ ચવાનું કારણ
શું ? કપાસ ક્યાં ક્યાં પાકે છે ? હિંદુસ્તાનમાં ક્યાં ક્યાં પાકે છે ?
કપાસના કુલનો રંગ કેવો કેવો હોય છે ? કપાસનો પાક કેવી જમી-

નમાં સારો થાય છે ? કપાસનું વાવેતર ક્યારે કરે છે ? કપાસને કેટલીવાર લણવો પડે છે ? કપાસ લણવાનો સૌથી સારો વખત કયો ? રેનો બાવ શા ઉપરથી અંકાય છે ?

પાઠ ૮૬.	ગરમાવો=ગરમી; ફૂંફ	વાની ગતિ આપનાર
ઝાલર=ગળાની નીચે	ભોંગડાં=ભડા પડ	યંત્ર
લટકતી ચામડી હોય	સરકી=લપસી	કણકી=ઝીણા ચોખા
છે તે	મછરો=નાની હોડી	કરોડ=વાંસાની વચમાંનું
નિભાવવો=કાયમ રા-	હલેસાં=ચાટવા	ઉભું હાડકું
ખવાને	સુકાન=વઢાણુને ફેરવ-	

સવાલ—માછલીને પાણી બહાર કાઢવાથી તે મરી કેમ જાય છે ? માછલાં શા વડે શ્વાસ લે છે ? પાણીમાં વા છે કે નહિ તે દાખલો આપી સમજાવો. માછલાનું લોહી કેવું હોય છે ? એને વધારે હવાની જરૂર શા માટે નથી ? માછલાનું શરીર લીસું શા માટે બનાવ્યું ? માછલાંના શરીરની રચના કહો. માછલાંને દાંત હોય છે કે નહિ અને હોય છે તો તેની સાખીતી શી ? માછલી ધણી ઈંડાં મૂકે છતાં માછલા કેમ વધી પડતાં નથી ?

પાઠ ૮૭.	હાડકી	કચરધાણુ=ચુરેચુરા
નામ=ફેણવાળો મોટો	ભોયા=માંસના મટ્ટા	ફેણ=સાપના માથાપરનો
સાપ	સ કેડી=આના કરી	પહોળો ભાગ
કાંમળી=સાપની ભોંગ-	ડાચું=જડચું	બ્લીચીંગ પાઉડર=ધો-
ડાવાળી પાતળી	નિચોવાઈ=દબાઈ	વાના કામમાં વપરાતો
ચામડી	ડ'ખ=ચટકો	મફેફ બૂકો
પાંસળી=પાસાપરની	મળી જાય=મળે ઉતારી દે	

સવાલ—સાપ કેટલી જાતના છે ? જેરી સાપ ને જેરના વિના સાપમાં ફેર શું ? સાપને કેટલા પગ હોય છે ? કોને કોને પગ હોતા નથી ? સાપનું લોહી કેવું હોય છે ? સાપણુ ઈંડા મૂકે છે કે વિઆય છે ? સાપનું જેર ઉતારવાને ઉપાય શો ? ક્યા જેરી સાપોને ફેલ્ય હોતી નથી ? હિંદુસ્તાનની દક્ષિણમાં કેવા સાપ થાય છે અને તેને શું કહે છે ? સાપને જેમ વળવું હોય તેમ શાથી વળી શકે છે ? સાપનું જેર લોહીમાં શી રીતે મળે છે ? સાપ આપણને ઉપયોગી છે કે નહિ ? ચીતલ અને કાઠનો રંગ કેવો હોય છે ?

પાઠ ૮૮.	ની કળી	લપલપાવી=બહાર કાઢી
માંસાહારી=માંસ ખા-	જીવ દિ'સા=હવા	ગોળો=પીંડો
નાર	ગુમ થવાથી=દેખાતા	ભવ=અવતાર
સેવાળ=લીલ	બંધ થવાથી	
દીશી=કુપળ; પાંતરા-	ગુંમળાતી=અકળામણ.	

સવાલ—દેડકું ઈંડામાંથી નીકળે છે ત્યારે તેને શું શું હોય છે ? તે શું શું ખાય છે ? ગાંઠ ક્યાં નીકળે છે અને એ મઠાનું શું થાય છે ? દેડકાને કેટલા પગ હોય છે ? આગલે પગે તથા પાછા પગે કેટકેટલાં આંગળાં હોય છે ? બધું મળી કેટલાં આંગળાં હોય છે ? આમલા તથા પાછલા પગમાં ફેર શું ? દેડકું કા વડે માંસ લે છે ? પાછલા પગ કા માટે લાંબા બનાવ્યા હશે ? એવી જાતનાં ને આપણી જાતમાં શું ફેર છે ? ઘંત હોય છે કે નહિ ? હોય છે તો ક્યાં હોય છે ? દેડકાં ક્યાં ક્યાં રહે છે ? દેડકો થતાં સુતીનાં તેનાં કેટલાં ફપ થાય છે.

પાઠ ૮૭.

પસારી=પરેળી કરી
 વર્ગ=ખત
 કરવત=લાકડા વહેરવાનું
 જોગર
 ફાંતા=કાંગરાવાળી ધર
 ખડાય=ખંધ ઘાય
 રજપુરતાન=ચુબરાતની
 ઉત્તરમાં પ્રાંત છે.
 સલાદિ=પશ્ચિમઘાટ
 ગોરાડ=પિળાશ પડતી
 લખગોળ=લાંબો ગોળ
 ટપકીદાર=ટપકીવળું

રીબુ=પરપોટા
 પાલા=પાંદડાં
 ગળી=એક જાતનું ઝાડ
 જોમાંથી ગળીતો રંગ
 ખતાવે છે
 ઠોળ=દ્વિગ ધાન્ય
 ધાબુ વાળે છે=નાશ કરે
 છે; ઉજમડ કરે છે
 ઉજમડ=વેરાન; ઝાડ
 પાન વગરની
 હીબુખાગી=કમનસીખ
 ખરપડી=એ નામનું
 જીવડું

બૂખમરો=બૂખે મરવાને
 વખત; કડાકા
 અગણિત=અણગણ નહિ
 જોટલા; ધણુજ
 ઉત્તમ=શ્રેષ્ઠ; સૌથી સારો
 વળામણનો=વિદાય થતો;
 લાથીઓ
 બૂડી બૂડીને=મારી
 મારીને
 પુરાં કરવાં=જીવ લેવો;
 મારી નાંખવા
 મથરી=ઢાંકી
 ખાળી=અટકાવી
 ખાઉપરાં=જુખાળવાં

સવાલ—તીડ કયા વર્ગમાં ગણાય છે, અને શા માટે ?
 તીડના આગમને પાછલા ભાગમાં શો ફર છે ? તેની પાંખની ર-
 ચના કેવી હોય છે ? તીડનું મોં કેવું હોય છે ? હિંદુસ્તાનમાં તીડ
 કયાં પેદા થાય છે ? તીડ કેવી જગામાં ઇંડા મૂકે છે ? તીડની માદા
 ખાડા સાથી ખોદે છે ને કેટલા ઉંડા ખોદે ? તીડના ઇંડાને રંગ
 કેવો હોય છે ? દરેક દિનમાં કેટલા ઇંડાં મૂકે છે ? ઇંડાનું રક્ત શી
 રીતે કરે છે ? તીડ શું શું ખાય છે ? તેને શું ધણું બારે છે ?
 તીડ પટે ત્યાં શું થાય ? તીડને નુકસાન કરતાં અટકાવવાનો
 ઉપાય શું ? તીડ હડતો થવા પછી શી રીતે નુકસાન કરતાં અટ-
 કાવી શકાય ?

પાઠ ૯૦	હજકતા=વાંકા હાળ પડતાં	બંધિઆર=વહેણું નહિ તે
જાહેર=હોજરી; પાચન	અટકો=ડંખ	લીખો=મચ્છર; જૂ વગે-
થવા માટે પેટની ડા-	અમચમે=અમઅમે	રેનાં ઈડાં
બી બાળુએ ખોરક	લાળ=ચીપ્ણું થુંક	ચોરસ પુટ=૧૪૪ ચોરસ
બરવાની કોથળી	તંદુરસ્ત=આરોગ્ય	ઈચ; એક પુટ પહોળું
સૂક્ષ્મદર્શક=ઝીણી વસ્તુ	અટકાવ=રોકાણ	ને એક પુટ લાંબું
મોટી દેખાડનાર	બિછાનું=પથારી	કેરાસીન=ગ્યાસતેલ; વાદ-
ભાગ=અવયવ	મચ્છરદાની=મચ્છરઅટ-	ળી રંગનું પાતળું તેલ
કદ=માપ	કાચવા માટે લુગડાનું	રૂંધાધ=ચુંગળાધ
ધાટ=આકાર	બનાવેલું તે	ડામર=ખનીજટાર
પાસાદાર=પાસાવાળી	કિવનીન=સિંકોનાના	લોખાન=એક જાતનો
પોલી=પોકળ	ઝાડમાંથી ઉત્પન્ન થતું	ગુંદર
ધંયળ=યેળ	સત્તવ; તાવ કાઢવાની	
ખુંધા=કમરમાંથી વળી	દવા (એ સ્વાદમાં	
મએલાં	બહુલ કાવું હોય છે)	

સવાલ—મચ્છર કયા વર્ગનું પ્રાણી છે અને શા માટે ?
 મચ્છરને સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રથી જોઈને તેના શરીરની રચના કહો.
 મચ્છરના કેટલા વર્ગે પાડી શકાય અને તે કયા કયા ? ઝેરી અને
 ઝેર વિનાના મચ્છર જોળખવાની નિશાની શું ? ઝેરી મચ્છર કરડે
 તેથી તાવ થી રીતે લાગુ પડે છે તે સમજાવો. ઝેરી મચ્છર
 તાવનું ઝેર શી રીતે ફેલાવે છે ? તે અટકાવવાનો ઉપાય શો ? ઝેરી
 તાવની ઉત્પન્ન દવા કયું છે ? મચ્છર કેવી જગામાં ઈડાં મૂકે છે ?
 મચ્છરનાં ઈડાં અટકાવવાનો ઉપાય કહો. મચ્છરનો નાશ કરવાનો
 ઉપાય બતાવો.

પાઠ ૯૧	અર્થત=ધણુંજ	અંબાડી=હાથી ઉપર
શ્રીમંત=પૈસાદાર	લપેડી=વિંટાળી	મેસવાનું આસન
રસાભો=ખટભો; ઘોડા	ડાલ=આંકડીવાળું પાણી	મગદી=કચડી
લરકર વગેરે	કાઢવનું વાસણ	શ્યાંત=ધીરજવાળું
ભટ=પ્રાણી	દડડી=નાની ધાર	સમજદાર=સમજણ
દૈત્ય=રાક્ષસ	ટેરવું=આગભો ભાગ	વાળું
માવત=હાથીનો હાંકનાર	પુટ=ભરાઉ, જાડા	કઠાવર=કદમાં મોટું

સવાલ—શિયાળરાવ કોણ ? મહેમદાવાદ ક્યાં છે અને શું છે ?
 એ કોણે વસાવ્યું હતું ? હાથીના શરીરની રચના સમજાવો. તેના
 દરેક ભાગનો ઉપયોગ કહો. હાથીને મુંઠ શું શું કામમાં આવે છે ?
 હાથીદાંતનો ઉપયોગ બોલો. હાથીનો ઉપયોગ કહો. હાથીના ગુણ
 મણાવો. હાથી વિષે કહેવત કહો.

પાઠ ૯૨	સમજ=જેરાવર	પરિપકવ=પુરેપુરું પાકેલું
સંબંધ=રળગણ	કાળ=કુદકો	હેતુ=મતલબ; કારણ
બોથ=ઝડિયા; મુળના	ગોધ્યા=પૂર્વા; કમજ કર્મા	ચક્રચકિત=ચળકાટ મા-
રેસા; ઢૂંઢા	ફરક=ફેર; તફાવત	રતો
બેમાલમ=જણાય નહિ	પલટાય=ખદલાય	
એવી રીતે	રંગબેદ=રંગમાં તફા-	
તલપ=ફલંગ; ઝડપ	વત	

સવાલ—પ્રાણી ને વનરપતિના રંગ જુદા જુદા હોવાનું કારણ
 શું ? કેટલાક પ્રાણીના શરીરના રંગનો સંબંધ બતાવો. પ્રાણીનો
 રંગ અને તેમની આસપાસના પદાર્થોના રંગ મળતો આવે છે
 તેના મુખ્ય કેટલાં ને ક્યાં ક્યાં કારણો છે તે દાખલા આપી સમ-

જાવો ? જંગલી પાણી ને પાણીમાં પાણીનાં રંગમાં ફેર હોવાનું
કારણ શું ? ફળનો રંગ બબકાદાર આ માટે બનાવ્યો હશે ? ફળનો
રંગ સુશોભિત આ કારણથી બનાવ્યો હશે ?

પાઠ ૬૩	પાણી જવા માટે	નું ઢાંચકાંવળું ચક્કર
મલીઓ=સાંકડી શેરી	ઉપરથી બંધ કરેલો	સ્નાયુ=જે તાંતણાથી
ઓ	રસ્તો	હાડકા સાથે માંસના
હૃદય=લોહીની ટાંકી	ક્ષીણ થાય છે=કમજોર	લોચા વળગેલા રહે
ધેરી નસ=મોટી નસ	થાય છે	છે તે
મોરી=નીક; નાની ગટર	શિરા=નસ	ધબકારો=ટકારો
ગરનાળું=મોટી ગટર;	રેંટમાળ=પાણી દાહવા	ટકારો=ધબકારો

સવાલ—હૃદય કાના જેવું છે ? એનું કદ કેવું છે ? એ
શેનું બનેલું છે. એને કેટલાં ખાનાં હોય છે ? હૃદય ક્યાં આગળ છે ?
હૃદયનો ને પાણીની ટાંકીનો મુકાબલો કરો. ગંદ પાણી કેવી રીતે
નદી કે દરીઆમાં જાય છે તે સમજાવો. ગંદા પાણી વહેવાની
સાથે અસ્વચ્છ લોહી વહેવાનો મુકાબલો કરો. અસ્વચ્છ લોહી જે
નસમાં થઈને જાય છે તેને શું કહે છે ? સ્વચ્છ ને અસ્વચ્છ
લોહીનો રંગ કેવો હોય છે ? અસ્વચ્છ લોહી સ્વચ્છ શી રીતે થાય
છે તે સમજાવો. છાતીમાં તથા હાથના કાંડાપર ધબકારો ચાથી
થાય છે ? તંદુરસ્ત માણસની અને બાળકની નારી એક મિનિટમાં
કેટલા ધબકારો કરે છે તે ગણીને કહો. હૃદયનું ચિત્ર કાઢી બતાવો
અને તે સમજાવો.

પાઠ ૯૪	સૂક્ષ્મ=ઝીણો	આંતરકું=ચુંછળું યજ્ઞ-
ગરમાવો=ગરમી; ફૂંક	હાર=ખાર	લા દોરડા જે ૥ પેટને,
શ્વાસ=દમ લેવો	સમાર=દુરસ્ત	ભાગ, એ જઠરની
મૂત્ર=મૂતર	વીધરીને=પીગળીને;	નીચે ડાખી બાળુપર
વાટે=રસ્તે	ઓગળીને	છે
ઘટ=ખોટ	ફૂંસાં=ઠાલી માંદેલી	કાળજી=ઠાલીને જમણે
કાઠું=શરીરનો બાંધો	જે ઇંદ્રિયો વડે શ્વાસ	પાસે જે પિતાશ્વ છે તે
પેશ્ત્રવાળા=કાંજવાળા	લેવાય છે અને બ-	શેષ=બાકી
તૈલી=તેલવાળા	હાર કઢાય છે તે	મલ=મેલ; વિષા
ચરખી=ચામડીની અંદર	શાહી ચુસ કાગળ=ખૂંચો-	તત્ત્વ=સાર
ઠરેલો ચીકણો પદાર્થ	ટિંગ પેપર	

સંપાલ—આપણે જોરાકની જરૂર ને વરાળયંત્રને કાયલાની જરૂર શા માટે છે તે સમજાવો. ધસારો ક્યે ક્યે રસ્તે બહાર નીકળે છે? જે આપણે ખાઈએ નહિં તો શું થાય? નાના બાળકોને વધારે શા માટે ખાવું પડે છે? જોરાકના મુખ્ય કેટલા ને કયા કયા ઉપયોગ છે? જોરાકના પદાર્થના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા? અને તે દરેક શું કામ કરે છે? જોરાક ચાવીએ છીએ ત્યારે મોંઢામાંથી જે થુંક છુટે છે તેનું નામ શું? મોંમાં મુકેલો કોળીએ જઠરમાં શી રીતે જાય છે તે સમજાવો. જઠર શેનું બનેલું છે? જઠરમાંથી રસ નીકળે છે તે શેમાં મળી જાય છે? જઠરને ફરતી નાની નસો કોના જેવી છે? જઠરમાં પાચન થયા વગરનો જે જોરાક હોય તે કયા જળ છે અને ત્યાં તેને શું મળે છે? પિત્તની મદદથી કયા પદાર્થો પચી જાય છે? જઠરની નીચે શું હોય છે? તેમાંથી

જે રસ નીકળે છે તે શું કામ કરે છે ? મળ રૂપે કયો ભાગ બહાર નીકળ્યા બધ ? લોહી શું કામ કરે છે ? મોંમાં મુકેલા ખોરાકનું લોહી યત્ના સુધીનું પુરેપુરું વર્ણન કરો. જઠર, કાળજી અને આંતરડાંનું દ્રૃષ્ટાંત પાડો અને સમજાવો,

પાઠ ૯૫	વિટાલ્યું=લપેટયું	છિદ્રોવાળું=કાણાવાળું
નિભાવવાને=ટકાવવાને;	ધુળરી=કંપારી	મેળાપ=સમાગમ; સં.
કાયમ રાખવાને	મંદવાહક=ગરમી ધીમે	યોગ
નિરોગી=તંદુરસ્ત	વહેવડાવનાર	જમાવ=એકઠું થવું તે
કુળે=લોઠવે	ધાસ્તી=ખીક; ભય	શાષણ=ચુસી લેવું તે

સુવાસ—માણસને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે ? માણસના શરીરમાં ગરમીનું માપ કેવું હોય છે ? વસ્ત્રની જરૂર શા માટે છે ? જિનનાં લુગડાંથી ટાઢ કેમ વાતી નથી તે સમજાવો જિનમાં કેવો ગુણ છે ? શરીરમાં અમત્યના ભાગ કયા કયા છે ને શા માટે ? પરસેવો કયા છે તેથી શું થાય છે ? જિનનાં લુગડામાં કેવો ગુણ છે કે પરસેવો ચૂસી લે છે ? સુતરાઉ લુગડામાં એવો ગુણ છે કે નહિ ? સુતર ને જિનનો મુકામલો કરો. જિનનાં લુગડા કેમ જલદી મેલા થાય છે ? ઉનાળાની ઋતુમાં શેતાં કપડાં પહેરવાં ? ઉનાળામાં સફેદ વસ્ત્ર પહેરવાથી શો ફાયદો ?

પાઠ ૯૬	ખાદી=એક ઋતુનું	પીલાવડો
સાડી=પૈરાને પહેરવાનું	જાડું રેશી લુગડું	જીત=કપાસ લોઢવાનો
રસમી લુગડું	લોઢવો=કપાસમાંથી ર	સચો
ખાદો=પૈરાને પહેરવાનું	અને કપાસીઆ છુટા	સાટ=કપાસ પીલવાની
સુતરાઉ લુગડું	પાઠના; અરખામાં	અરખાની ધરી

કાંતવું=લાંબા દોરા	કડાવું ઓખર	રંટીઓ=રંટ
કાઢવા	(એનો આકાર ડમ્બે-	સાળ=લુગડા વણવાનો
પીંજણુ=પીંજવાનું	લસ જોવો હોય છે	સંચો
ઓખર	પણ છેડા ગોળાકાર	ખરછટ=ખરખચકું
તાંત=ગરના આંતર-	હોય છે)	લાગ=દાવ; વખત;
ડાની દોરી	ગામણું=પીંજેલો રનો	પ્રસંગ
તંગ=સખત	ગોટો	પિંજરા=રનો સાફ કર-
ગોટીલો=પિંજરાનું લા-	કસ્તર=ઝીણું કચરો	નારા

સવાલ—૩ શું છે ? ક્યાંથી આવે છે ? તે શા કામમાં આવે છે ? કપાસ લોઢવાના જન મુખાષ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે ? જનમાં કેટલી લાટો હોય છે અને તે શેની હોય છે ? રને પીંજવાની રીત કહો. કાપડ વણવાના સંચા મુખાષ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે ? સાડી, સાલ્લા, ખંડ, ધોતીમાં, ખાદી કાણુ વણે છે ને કેવી રીતે વણે છે ? સંચા શેના બનાવે છે અને તે શાથી ચાલે છે ? હાથે ચલાવવાના સંચા શાના બનાવે છે ? રમાંથી કાપડ ચતાં સુધીની હકીકત કહો.

પાક ૯૭	રહેવાની લાંબી ગોળ	શેતુર=એક જાતનું ઝાડ
રેશમ=હીર	હડી	રંગીત=રંગેલા
રૂપ=ખાદ	ગોટી=ગોળ હડો	કસબ=સોનેરી રપેરી
જળુ=ફાદો	કોકડી-હડી	તાર
કોશીટો=પતંગીઆને	તક=દાવ	

સવાલ—રેશમ કાણુ બનાવે છે ? એ કીડો શું ખાઈને

જીવે છે ? કાશીમાંથી રેશમ કાઢવાની રીત બોલો. રેશમ ક્યાંથી આવે છે ? ક્યા ક્યા શહેરોનાં રેશમ ખપે છે ? રેશમનો વજાટ ક્યા ક્યા શહેરમાં ચાલે છે ? રેશમપર રંગ ચઢી શકે છે કે નહિ ? દેશી રંગ ચઢાવવાથી શું ફાયદો ? વિલાયતી રંગથી શું નુકસાન ? રેશમી કાપડ આપણા દેશમાં સંચામાં વણાય છે ? ક્યાં સંચામાં વણાય છે ? રેશમી લુગડાંથી શો ફાયદો ? ગરીબ લોકો એનો ઉપયોગ કેમ કરી શકતા નથી ?

પાઠ ૯૮	છાલકો=છેલો	રેછે તે
કાલું=શેરડી પીલવાનો	લીલ=સેવાળ	આયાત=મહાર મામથી
સંચો	ઉઝાડી=ઉખેડી; ખોતર	આવતો માલ
કારી=પડ; પોપડી	ચાસણી=ખાંડમાં પાણી	ચોવડાં=ચારવડાં
તરી=કપર આવી	રેડી ઉકાળી તાર	
ધડો=ખડો	નીચે એવી ધડ બના	

સવાલ—વસાઈ તંત્રકાની ખાંડ બનાવવાની હકીકત કહો. કોલ્હાપુરમાં ખાંડ શી રીતે બનાવે છે ? કોલ્હાપુરની ખાંડ રાતી કેમ હોય છે ? જોળ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ તથા જોળનો ઉપયોગ કહો. પરદેશી ખાંડ ઉઝળી ખાંડવાનું કારણ શું ? પરદેશી ખાંડ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ કઈ કઈ વસ્તુમાંથી બને છે ?

ભાગ ત્રીજો સમાપ્ત.

મિસ્ટ્ર સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. પ્રિન્ટ.

લોકપ્રિય થઈ પડેલી અર્થની નોટો.

આથી આપનીના “ દિક્કેશન ડિક્શન ” વજુ આના.

કવિતાની સમજૂતી.

પાઠ ૭.

મુખે=મોઢે

વેર્ષા=નાખ્યાં

કૂલ=પુખ્ત

નરીમે=દેવયોગે

નીચા નમી=નીચા વળી

વીણીશુ=એકએકલગ્ન

અત્યારે=હમણાં

ગુસ્સે થઇ=ગિસ કરી

વિપત=આપદા: દુઃખ

ભૂતીને=વીસરીને

વણુતોલ=ધણીજ

માફ=ક્ષમા

અન્યાય=મેરઠનસાફ

મટવાને=દૂર થવને

ધીરીને=ઉધાર આપીને

દુખીઓ=હેરાન

આગર=ઈન્ગત

પાખી=વગર

ધીરેલા=આપેલા

નવ આવે=ત આવે

વાકું બોલી=મનકાર

કરી; ના કહી

ભાળે=જુએ

કરિયાદી=ન્યાય મેળવવા

માટે અરજ

સદગુણુ=સારાં લક્ષણુ

ચિંતા=પીકર

અટપટી=ગુસ્સાભરેલી

અટપટી=મનરામણુ

માલે=ખુશાલી રહે

પાઠ ૭, આજ અને કાલ.

નમીમે ખુશ થઇને રસ્તામાં ગુલાબનાં ફૂલો નાખ્યાં, તે નીચા વળી ક્યારે વીણીશું? ભાઈ હમણાં આજ ને આજ વીણી લે. (મતલબ કે જે ફૂલ યોગે વખતમાં કરમાઈ ગય છે તેમજ સારાં કામો કરવાનાં વખત પસંદ જતો રહે છે. માટે ગુલાબનાં ફૂલરૂપી સારાં કામો તરતજ કરવાં.) (૧) પણ જો કે કહી ગુસ્સે થઇને બોલશે તો તને ધણી આપડા પડશે તો પછી અહસોસ ક્યારે કરવો? ભાઈ કાલે, કાલે, કાલે. મતલબ કે સારાં કામ કરતાં ફૂલ આવી પડે તો હીનગીર થઈ જોડી રહે નહિ. (૨) કાલે

બૂલથી આપણુ ખરાબ કર્યું હોય અને કદી આપણને આવીને દુઃખ આપ્યું હોય તો તેને માફ કર્યારે કરીશું ? બાઇ હમણાં આજ ને આજ. (૩) પણ ગેરધન્નાક થતો હોય તો તે દૂર કરવાને, મન-માંથી રીસ ઝોછી કરવાને, જે લડવું હોય તો કર્યારે લડવું ? બાઇ કાલે, કાલે, કાલે. (૪) કોઇએ આપણને પૈસા આપીને આપણી લાજ રાખી હોય, તે માણસ પૈસા વગર દુઃખી થતો હોય તો તે પૈસા પાછા કર્યારે આપવા ? બાઇ હમણાં આજ ને આજ. (૫) કોઇ માણસ આપણે આપેલા પૈસા પાછા આપે નહિ, ને વાકું બોલે, અને સામું પણ જુએ નહિ, તેવા માણસપર કહો કે કર્યારે ફરિયાદી કરવી ? બાઇ કાલે, કાલે, કાલે. (૬) સારા ગુણનાં ધણાં કામો કરવાં છે. પણ બ્યવહારમાં વખત ન મળ્યો તો પછી તે કર્યારે કરવાં ? બાઇ હમણાં આજ ને આજ. (૭) કોઇ, અપશબ્દો, રીકર, ગભરામણ, ગુંચવણ બરેલી વાતો પોતાની મેળે મનમાં આવે તો તે મનમાં જમને કર્યારે આનંદથી રહે ? બાઇ કાલે, કાલે, કાલે (૮)

સાર—સારાં કામ આજેજ કરવાં અને નકારાં કામ માટે આવતી કાલેપર વિચાર રાખવો. મતલબ કે નકારાં કામ કરવાંજ નહિ.

પાઠ ૧૬.	પ્રત્યેક "ને"	હેડે=હેડામાં
ધ્રુવ=હિતાનપાદના પુન	રાજા=રાજા	ન માય=ભેવાય નહિ
નિસાસો=આશા ભંગ	રાજન=રાજા	ધરો=રાજો
થયેથી જીવને જે	નરપતિ=રાજા	પ્રજા=રૈયત
અકળામણ થાય છે તે	સણો=સાંભળો	હદર=મેટ
વિમાસે=વિચારે	પૃથ્વીપતિ=જગપતિ;	મેહ=વરસાદ
કેરો=છડી વિભક્તિનો	રાજા	મામા મેહ=મેહનો

વરસાદ	દયાળ=દયાળુ	નીરખું=જેઠું
તમદેશ=તમારા મુલકમાં	સંચર્યો=ગયો	અજસુત=નારદ; અજ્ઞા-
વેણ=દેખાવ	મૂઠમતિ=મુખાંધ	ના પુત્ર
લીલા=આખાદ	પરવરી=ચાલી; નીકળી	ભૂપત ભણી=રાજા,
લીલારાજ=આખાદ રાજ	અપરાધ=ગુને	પ્રત્યે
ભોગવો=ચલાવો	મંદમતિ=ઓછી અક્ષલ	કુળ=વંશ
સોય=તે	દુભવ્યો=નારાજ કીધો	ઉદરે=પેટે; કુખે
વચન=બોલ	સાધ=સાધુ; સજ્જન	નગર=મુલક
સધીર=ધીરજવાળાં	પરહર્યા=તળ્યા.	અવાસ=રહેઠાણ
નયણે=આખેએ	ગૂઠ=વિકટ; બિહામણું	ચંચુ ચાંપી=પગે દાખી
વહે=રેસો જાય	વિકાળ=ભયંકર; ખીક	નિશ્ચિન=રાત દહાડો
નયણે વહે અતિનીર=આ	લાગે એવા	નીરખે=જુએ
ખમાંથી ધણાં આંસુ પડે	કિરણુ=સીધી લીટીમાં	તન=શરીર
વહે=બોલે	પડતો પ્રકાશ	સદળહવો=સાર્થક થયો
ફેરે=મનમાં	સચર્યું=ગયું	તારણહાર=તારનાર
ઢાળો=મટાડો		

પાઠ ૧૬. મુવજના બાપ અને નારદ ઋષિ.
પૂર્વજ્ઞાનો.

મુવજના પિતાને નિસાસા નાખના જોઇને નારદ ઋષિ મનમાં વિચાર કરે છે, કે રાજા તું પોતે દુનિયાનો માલીક છે. પછી તમને શું દુઃખ છે? નારદ ઋષિ કહે છે કે હે રાજા, તમે સાંભળો, તમે મોટા રાજા છતાં તમને આટલું બધું શું દુઃખ છે, કે હેઠામાં સાત મધુ માતો નથી!

ચોપાઈ.

તમારો દેખાવ આસ્થાથી સેવા કરવા લાયક છે, તમે રેવાતું
 પોષણ કરો છો, તમારા દેશમાં જેવો જોઈએ તેવો વરસાદ આવે
 છે, છતાં આટલું દુઃખ શા વારને રાખે છે ? (૧) તે આપ્તાદ
 રાજ્ય જોગવો, તને તે કાંઈ દુઃખ હોય ? એવા ધીરજ આપનારા
 વચન નારદ ઋષિએ કહ્યાં તોપણ રાજ્યની આંખમાંથી ધણી આંસુ
 પડે છે. (૨) રાજ્ય એમ કહે છે કે ઋષિ સાંભળો, મારો છોકરો
 જંગલમાં ગયો છે, તેથી મારે મન ધણું દુઃખ થાય છે. માટે તમે
 દયાળુ તે દુઃખ મટાડો. (૩) મેં બહુ મુર્ખાઈ કરી તેથી બાળક
 વનમાં જતો રહ્યો, મેં ઓછી પુદ્ગિરાજાએ એ પવિત્ર માણસનું
 મન નારાજ કર્યું, એવો મેં ગુનો કાઢ્યો છે. (૪) એ કારણથી મેં
 બધી મોજમજા અને સુખનાં સાધન છોડી દીધાં, તેથી મેં નિસાસા
 નાખ્યા અને મને ચિંતા થાય છે, કે પિહામણું ચિકટ જંગલ હશે,
 ત્યાં મારો છોકરો એકલો કેમ રહેશે ? (૫) જેનું મોં ધણું કામળ
 છે, એટલે જે ધણો નાણુક છે, તે સુરજનો સીધી લીટીનો પ્રકાશ
 કેમ વેઠશે ? (સુરજનો તાપ શી રીતે વેઠશે) મારું બધું સુખ
 ધ્રુવજી સાથે ગયું. તેથી હું નિસાસા નાખું છું. (૬) તમે દયાળુ
 તે દુઃખ મટાડો, કે જેથી એકવાર છોકરાને મારી નબ્બે પ્રલક્ષ
 જોઈ, રાજ્યનાં એવાં વચન સાંભળીને નારદ ઋષિ રાજ્ય પ્રત્યે બોલ્યા.
 (૭) રાજ્ય તારા વંશમાં ધ્રુવ જન્મ્યો તેથી તારી જિંદગીને ધન્ય છે,
 જે માતાને પેટે જન્મ્યો તે માતાને પણ ધન્ય છે, રાજ્ય તને ધન્ય છે,
 કે તારે ત્યાં ધ્રુવ અવતર્યો. (૮) જ્યાં ધ્રુવ જન્મ્યો છે, તે સહેરને, અને
 તે મહેલને પણ ધન્ય છે, જે માણસને ધ્રુવની સોખત છે, તેને પણ

ધન્ય છે. જે ધરતીપર પગ મૂકીને ધ્રુવજી ચાલે છે, ત્યાં તે ધરતીને
પણુ ધન્ય છે એમ કહીએ. (૯) તે પક્ષીને અતે જંગલને ધન્ય છે,
કે ગત દહાડો ધ્રુવજીના દર્શન કરે છે. હે રાજા તારું જીવ્યું
સાર્યક થયું, કે તારે ત્યાં એકાંતેર પેઠી તારનાર જન્મ્યો છે. (૧૦)

પાઠ ૨૪.

સુવાક્ય=સાફ વચન;

સારા બોલ

સ્નેહ=હેત; પ્રીતિ

સદૈવ=હંમેશાં

વાધિ=વધે; થાય

કુવાક્ય=નહાફ વચન;

નહારા બોલ

લાધે=મળે, થાય

ત્રિવેક=સહુકાષ; ડહા-

પણુ; સારા નરસાનો

વિચાર

આણી=લાવી

ચાર=માઈ

હચાર=બોલ

વાણી=બોલ; કહ્યું

વિશ્વ=દુનિયા; જગત

વખાણે=તારીફ કરે

રહીત કરે; માન આપે

કીર્તિ=આખર

જનો=માણસો

પડે=દહાડે દરજ્જે ઉતરે.

ગરિબાદમાં આવે;

પડતી થાય.

ચઢે=મોટે દરજ્જે આવે;

સુખી થાય; ચઢતી

થાય

વડે=થી; ચકી

પ્રાણી=માણસ

પ્રજા=સોશ; રૈયત

પાળે=પોષે

ધુડ=ધુવડ

કચારનું=ખોસનું

બલી=સારી

બલાઈ=બલમનસાઈ

ખુરાઈ=નહારાપણું; વેર

દુરમનાઈ

અમુલ્ય=કીમતી; જેની

કિંમત મહ શક

નહિ તે

મૂલ=કિંમત

સમાર=ચોડી

પળી=ચાંગળ

રે=અરે

માનવી=માણસ

વેણુ મૂકયું=શબ્દ બોલ્યો

ગળાય=ગળી જવાય

થુકયું=થુકેલું

વિમાસશી=પસ્તાશી;

દીલગીર ચશી.

હાણી=નુકસાન; ખરા-

બી; પાયમાલી

છરા=ખંદુકમાં ભરવાની

ગોળી

ઘેદ=ધા; જખમ

સૂઝે=માલમ પડે

કાપ=ધા; જખમ

રહે=મટે; સારા થાય;
 નવી આમડી આવે.
 કોઠી=મોટી અરણી
 મટે=સારી થાય
 તોપ તણો=તોપને

મડાકો=અવાળો
 હવા વિશે=હવામાં
 હડાકો=પડધી; સામે
 અવાળ
 તાણી=ખેંચી

વડો=બોલો
 વણશે=અમડશે
 ખાર તોલે=માન; આ-
 બર; વઠર

પાઠ ૨૪. વિચારીને બોલવા રિધે.

સારું વાક્ય બોલવાથી હંમેશાં પ્રીતિ વધે છે; નહારું વાક્ય બોલવાથી હંમેશાં કળુઓ થાય છે; માટે હે બાપ મનમાં જરા સચુકાઈ જાવીને જે બોલ બોલો તે વિચારીને બોલો. (૧) સારું વાક્ય બોલવાથી આખી દુનિયા તારીફ કરે; પણ નહારું વાક્ય બોલવાથી માણસો આપણી આબરૂ જાણે નહિ, પ્રાણીની પક્ષી અને ચઢતી જીભથીજ (બોલવાથીજ) થાય છે. માટે હે બાપ જે બોલ બોલો તે વિચારીને બોલો. (૨) જીવો રૈયત (લોકો) પેપરને ઘેર પાળે છે. પણ ધુવડ પક્ષી પોતાના માળામાં પણ નચિંતે સુષ્ક સ્કવું નથી; એજ બોલનુંજ કારણ જાય. માટે (૩) સારી જીભથી (સારું બોલીને) બાપ બલમનસાંજ મેળવ નહારી જીભથી (નહારું બોલવાથી) લોકો નહારું બોલે છે, પછી તે અરીઠ હોય કે રાજાનો છેકરો હોય કે રાણી હોય તો પણ લોકો નહારું બોલે છે, તે માટે (૪) સારું વાક્ય બોલવાથી દુધ, દહીં અને ઘી આપશે, અને જેની કિંમત ધણી હશે તેની થોડી કિંમત લેશે; પણ નહારું વાક્ય બોલવાથી કોઈ આમળ પાણી પણ નહિ પાય; માટે (૫) અરે માણસ તું મોઢેથી જે શબ્દ બોલ્યો તે જેમ તે યુકલું યુક રીધી મળાવું નથી, તેમ તે બોલેલો બોલ પાછો ખેંચી લેવાતો નથી, જે એવી

વાણી હશે તો પસ્તારો અને નુકસાન થશે. માટે (૬) છરાના ધાતો હપાય માલમ પડે, પણ નહારા વાક્યનો ધા કદી શકાતો નથી, (તે બોલ મનમાંથી જતો નથી.) જેમ કાચની કોઠી કાણી હોય તે જેમ આખી થતી નથી. તેમ, માટે (૭) સારો કે નહારો તોષનો અવાજો હવામાં સપાટાખંધ આવ્યો જતો હોય. તો તમે કહો કે તેને કેમ ખેંચી શકો? મતલબ કે ખેંચી શકાય નહિ. તેમ બોલેલો બોલ પાછો ખેંચી શકાતો નથી, માટે (૮) વિચારીને શબ્દ બોલો, તો કામ કદી પણ ખગડે નહિ. હલપતરામ કવિ કહે છે, કે જે સારા માણસો છે, તેજ ખાર વકર રાખે છે. મતલબ કે વિચારીને બોલે છે.

પાઠ ૨૭.

દુઃખ=આપદા; સંકટ

આણીએ=લાવીએ

ધટ=શરીર

ધડીઆં=મનાવ્યાં

ટાળ્યાં=મટાડ્યાં.

નવ ટળે=નહિ જાય

રઘુનાથજી=પરમેશ્વર

જડીઆં=વળગ્યાં

ભમ્યાં=ભટક્યાં; રખ-

આં

ભોમવ્યાં=ગુમાવ્યાં;

ગાળ્યાં

નિદ્રા=ઊંધ

સ્વામી=ધણી [સમ ગયો

હરી ગયો=છાની રીતે

મસ્તક=માથાં

છેદાધ=કપાધ

લુટાણી=લુટાધ

સતવાહીઓ=સાચુ

બોલનારો

નીચ=હલકા

હરિને=પરમેશ્વરને

ભજે=મજન કરો

સા'ય=મદદ

અર્થ=કામ

સરસો=ધરો.

બીડ=સંકટ

સમર્થાં=સંભાર્યાં

અંતરંગમી=મનની વાત

જાણનાર; પરમેશ્વર

ભાવટ=દુઃખ; જંગળ

બૂધરે=પૃથ્વી ધારણ

કરનારો પરમેશ્વર

પાઠ ૨૭. સુખ દુઃખ મનમાં નહિ લાવવા વિષે.

સુખ અને દુઃખ મનમાં લાવવાં નહિ, કારણ કે તે શરીરની

સાથે વળગેલા છે, એ કાદવું મટારું મટવું નથી કારણ કે ધથરે નિર્માણ કરેલું છે. માટે સુખ અને દુઃખને મનમાં લાવવા નહિ. (૧) નળરાજ જેવો મરદ નથી, તે દમયંતી જેવી સતી સ્ત્રી નથી, કે જે અર્ધા નાગી અવસ્થામાં જ્યાં અનાજ ને પાણી મળે નહિ એવા જંગલમાં રખડ્યાં, માટે (૨) પાંચ પાંડવ જેવા બાધાઓ કે જેને સતી દ્રૌપદી સ્ત્રી હતી; તેમણે પણ બાર વરસ વનવાસ વેઠ્યો, અને કાઠ દિવસ સુખે ઊંઘ્યા નહિ; માટે (૩) સીતા જેવી સતી સ્ત્રી નહિ કે જેના રામજી ધણી હતા. તે સતીને રાવણ લઈ ગયો. તેથી સતી ધણું દુઃખ પામી. માટે (૪) રાવણ જેવો રાજા જેને મંદોદરી સ્ત્રી હતી, તે રાવણનાં દસ માથાં કપાઈ ગયાં ને બધી લાંકા લુટાઈ ગઈ, માટે (૫) હનિશ્વંદ રાજા સત્યવાદી હતો અને તેને તારાસોઅની રાણી હતી. તેણે હલકા માણસને ત્યાં પાણી બંધું (મતલબ કે મજૂરી કરી) એવાં ધણું દુઃખ પડ્યાં, માટે (૬) જુઓ ધથરે આગળ ધણી મદદ કરી હતી. જેથી જલાય છે કે આપણું કામ પણ થશે. એવું સમજીને ધથરનું ભજન કરો; તે મદદ કરશે. માટે (૭) દરેકને બ્યારે આપદ પડી ત્યારે તેમણે ધથરને યાદ કરીશ, ત્યારે નરસિંહ મહેતાના ધણી ધથરે (શ્રીકૃષ્ણ) તેઓની આપદ ટાળી. માટે (૮)

પાઠ. ૩૯.

સ્વદેશ=પોતાનો દેશ
સ્વદેશ પ્રીતિ=પોતાના
દેશપર પ્રેમ
ભક્તી=ભારી; ફળદુપ

માર્તે ભૂમિ=ભરત રા-	જેહ=જે
જનો સુલક, ભરત	કે'નો=કહેતો
ખંડ; અર્ધાવૃત્ત; દિ-	ભક્તી=ભારી
દુસ્તાન	ભોમ=ભૂમિ; ભૂમીન
વિષે=માં	પ્રાણુ=જીવ

મુજી=અકલ વગરનો
 ભૂમિ=પૃથ્વી
 ભારે=બોળરૂપ
 દાઢ=લાગણી; દમા
 શુભ=સુક; રત્નેક વગરનું
 હેયુ=મન
 વજી=કઠણ; દમા વગ-
 રનું
 હેયુ દેયુ=મેણુ દેયુ
 કદાપિ=કદાચ
 ભક્તીવાળો=ધનવાન;
 તવંમર; પેલાદાર
 પડો=મોટો
 વૈભવી=વૈભવવાળો
 રાજવી=રાજા જેવો
 રૂપાળો=ખૂબસુરત; દે-
 ખાવડો
 તથાપિ=તોપણ
 વિવેકી=મજા જોડું
 સમજનાર
 વખાણે=તારીફ કરે

કામ=કામડા
 પ્રમાણે=પેઠે
 સ્વદેશી=પોતાનો
 દેશનો
 દેશીનાં=પોતાના દેશ-
 નાનાં
 ટાળે=મટાડે; દૂર કરે
 પાળે=પોષે
 કદ્યાણુમાં=ભલામાં;
 સારામાં
 હેખે=મણે
 પુરા પ્રેમથી=ખરા હે-
 તથી
 પેખે=જુએ; આળખે
 વિદતા=પડિતાઈ;
 વિદાનપણું
 વાપરી=ખરચી
 દેહ ઠાઝે=દેહની લામ-
 છીને ખાટે
 લોકસાગે=લોકની કર-
 મથી

સ્વદેશાભિમાની=પોતા-
 તા દેશનું અભિમાન
 ધરીમી કરેલા
 વૃથા=ફાકડ
 જન્મ=જિંદગાની; જીવ-
 તર
 ખેયો=ગુમાઓ
 કમાણી=સાથે; પેદાસ
 વિદેશી=પરદેશી
 વસીને=રહીને
 કાળ=વખત; સમય
 માળી=ગુમાવી
 સ્વદેશી=પોતાને વતને
 વિશેષી=જુદા પડેલા
 બેટી=મળી
 હવંનાં=હરખનાં, આનં-
 દનાં
 આશુ=આંખમાંથી પડ-
 તો પાણી
 નાંવે=આવે નહિ

પાઠ ૩૭. પોતાના દેશખર પ્રેમ.

સારા મરતમમાં હમેશાં રહેતા હોય તેમાં કાણુ નિવારો

હશે કે જે “મારો દેશ સારો છે. મારી જૂમિ સારી છે અને એ મને જીવથી હંમેશાં વહાલી છે” એમ નહિ કરતો હોય ? (મતલબ કે બધાજ કહે છે.) (૧) ક્યો અકલ્લ વગરનો પૃથ્વીને બારે મારતો હશે ? તો કે જેને દેશની લાગણી જરા પણ નથી જેનું મન હંમેશાં કહણ અને રનેહ વગરનું હોય છે. અને જે એમ જાણે છે કે મારે લેવું દેવું નથી. એવો માણસ (૨) કદાપિ તે ધણો પૈસાવાળો હશે, મોટા વૈભવવાળો, રાજા જેવો કે રૂપાળો હશે તો પણ તેને વિવેકી માણસ વખાણે નહિ. તે કામગીરી અને કીડાની પેઠે ગુજરાન ચલાવે છે. (૩) જે દેશીના દુઃખ મટાડે, હજારો માણસોનું હંમેશાં પોષણ કરે; વળી લોકોનાં બલામાં લાભ ગણે. તેને ખરો સ્વદેશી જાણવો, કહેા કે તેને ખરા હેતથી કોણ નહિ જુએ ? (મતલબ કે બધાજ જુએ) (૪) જે વિદ્વાન માણસે દેશની લાગણીને, માટે વિદ્યાનો ઉપયોગ કીધો નથી. જે પૈસાદારે લોકોની શરમથી એક પાછ પણ ખરચી નથી. જેણે સ્વદેશાભિમાનનાં કામ કીધાં નથી, તેણે પોતાની બિંદગી નકામી ગુમાવી અને શું કમાયો ? (મતલબ કે કંઈજ નહિ) (૫) પરદેશમાં રહીને ધણો વખત ગુમાવીને જે સારો બાઅજ્ઞાણી હોય તેજ પોતાને દેશ જાય અને જુદાં પડેલાં સગાં અને જમિને હેતથી મળે, તે વખતે કહેા કોને હરખનાં આંસુ નહિ આવે ? (મતલબ કે બધાનેજ આવે.)

પાક કદ	ભેટવા=મળવા	કપટે=દમાથી
પાછ=હોડી	ખાત=ખાઈ	ખસે=દૂર જાય
ખાવે=હેતથી	સાથ=સંગાત; ટોળું	સામગ્રી=સામાન

હસે=મસ્કરી કરે
 ઉતરવા=રહેવા
 વશીક=ધણાજ; વધારે
 વસમો=કપરો; કઠણ
 કામ=જો
 જાજ=જાત
 વળી=સાકટી
 જીત્યો=જીત
 દોદશ=બંને બાજુ
 જુઆ=જવા
 હુઆ=થયા
 હસણી=મનકપોરી
 નાત્ય=નાત
 દર્શન=જોવું; દેખવું
 ખોદ્યો=દૂર કરીએ
 મુંદરી=જુવાન સ્ત્રી
 મનવિના=કમનથી
 નમે=નમસ્કાર કરે
 દોહા=જોયા
 હરિપરમેશ્વર

કુટડો=દેખાવડો
 તુહો=પ્રસન્ન
 ભાંચું=દૂર ચલું
 મરડો=મરડો
 મંડપમાં=માંડવામાં
 ચંચ=મંજીરા; કાંસાજોડ
 લટકે=ટીંગામ
 પટકે=પિછોડીએ
 કાપટ=લાકડાં
 ભારો=જુડો
 મામેરાનો=મોસાળાનો
 ઉધારો=ખાકી; મળ્યા
 તુળશીલન=તુળશીનાં
 પાંદડાં
 કુંકસે=વગાડશે
 પુરં=મરોબર
 કોવત=મસ્કરી; ગમત
 ટોળ=મનક
 ઉતાવળી=કડપથી

મરમે=ભેદમાં
 લગવ્યું=એમ જમાડી
 પેઢીનું=વંશનું
 ન બાપા=બાપા વમરના
 બલાં=સારા
 કઠણ=સખત
 કઠણ ખોલ=મેણાના ખોલ
 મહર=મહંકાર; તોરક
 પુંઠળથી=પાછળથી
 બડખડો=બખડો
 લખેશ્વરી=સાખ રૂપી-
 બાનો ધણી
 શે=શું
 રાંક=ગરીબ
 પિતા=બાપ
 મુજબ=મારે
 કાપડું=ઘેરાની જાતી
 ઢાંકવાનું કુમડું
 મેર=મેર પર્વત
 જવતો રહે=કાચમ રં

પાક ૪૬. નરસિંહ મહેતાની ઉના મામમાં પધરામણી.

વિષય મહેતા (નરસિંહ મહેતા) બાબા સાંભળી શ્રીરંમ મહેતા
 વેવાઈ દોડતા બાબા ને બંને દોસથી મળ્યા, જમાઈ અને

જમાઈને ભાઈ પણ મળ્યો. બધા નાગરનું ટોળું પણ આવતી
 મળ્યું. (૧) તે બધા છગબેદથી બાઝીને પાછા દૂર જતા રહે અને
 એનો સામાન એક જોડને મસ્કરી કરે, ઉતારાને માટે ધર આપ્યું
 તેમાં ચાંચડ મચ્છર ધણીજ હતી. (૨) તે ધરની જમીન ઉંચી
 નીચી ને ઠંણ હતી ને છાપરાપર નળીઆ નહોતાં; તે ધરની છાજ
 કાઢેલી ને સાકટીએ જુની હતી, અને બીતો બંને બાજુએ બેવડી
 વળી મએલી હતી. (૩) જ્યાં નરસિંહ મહેતાનો ઉતારો થયો ત્યાં
 ધણી માકડ જુવા હતી, વેવણ ઉતારો આપી મયા પછી
 મગફળોરી નાગરી નાત બોલવા લાગી. (૪) કુંવર વહુનો બાપ
 વૈષ્ણવ છે, તેથી તેના દર્જન કરીએ તો પ્રાચલિત જતા રહે (પાવન)
 થઈએ, મહેતાને જોવા માટે ઘેરે ઘેરથી સુંદરીઓ ખુશીથી આવી.
 (૫) કમનથી મહેતાને નમસ્કાર કરે અને કહે કે, તમે આવ્યા તે
 સાર થયું. સ્ત્રીઓ એક બીજાને કહે છે કે, મહેતાને જોવા તે પર-
 મેશ્વરને જોવા બરાબર છે. (મતલબ કે એમ મસ્કરી કરે) (૬)
 જુઓ એનો રસાલો કેવો દેખાવડો છે! એને પરમેશ્વર પ્રસન્ન છે.
 મસ્કરીમાં એવું કહે છે કે, હવે કુંવર વહુનું દુઃખ જતું રહ્યું (૭)
 મહેતાજીના બળદ ઉપર ધણી જમાઈઓ છે તે જુઓ મહેતાજી
 માંડવામાં કીર્તન વગાડશે તેથી નાગરની તાતમાં આખર વધશે (૮)
 આ માંસડી વળગાડેલી લટકે છે, તેમાં પીછાડીએ તાલની જોડ માંધી
 છે; આ તુળશીના લાકડાનો બારો (તુળશીની માળા) છે. કહો હવે
 મોસાળામાં શું ખામી છે! (૯) છાંબડીમાં તુળશીનાં માંધાં મૂકશે,
 ને ઉભો રહીને સંખ વગાડશે, કાંઈ સમરતું મળત નથી એટલે
 મોસાળું પણ પૂરે મરો. (૧૦) એમ નાગરની સ્ત્રીઓ વખત કરે

અને મસ્કરી કરીને ઘર તરફ પાછી જાય, બાપા મોસાણ બંધને
આવ્યા તે વાત કુંવરબાઈએ જાણી. (૧૧) તેથી ઝડપથી મળવાને
માટે દોડી કે નણુંદ બરમમાં બોલી કે બાપ દીકરીને આ શું પ્રીત
કે હાંસી કરવા આવ્યો ? (૧૨) બાપદાદાની પેઢીને જોબ
બગાડી. સાથે સાધુઓનું શું કામ હતું ? શું એકલા મળવા જાઓ
છો ? એવા બાપ કરતાં બાપ ન હોય તો સાઈ ! (૧૩) આવો
મહેજાનો બોલ સાંભળીને કુંવરબાઈ પાછી વળી, ને કહેવા લાગી કે,
હે નણુંદ એટલો અહંકાર શા માટે રાખો છો. હે ! મેન પાછળથી
શું બખડા છો ? (૧૪) જેનો બાપ પૈસાવાળો હશે તેની દીકરીને
ધણો લાભ થશે. કાંઈનો બાપ લખેદારી કહેવાય તો તે મારે શું
કામનો. (૧૫) ગરીબ બાપ મારે ઘેર આવ્યો તો તેનું એક
કાપડું સોના મેરુ બરજીયર છે તમારી મરજીમાં આવે તેમ બોલો
પણ મારે મન એ બાપ ધણું જીવજો. (૧૬)

પાઠ ૪૯	પાલણુ=પોપણુ	સુખદીએ=સુખ આપે
મહો=સાતમીનો પ્રલય	કાજ=કામ	બર=જોષ્ટએ તેવી
“મા”	તેજસ્વી=પ્રકાશિત	આણી=ભાવી
તન=કરીર	સચ્ચિદ્યંદ્ર	મેધ મંડળ=વાદળાં
બાન=શુદ્ધ; સમજ	તિમિર=અંધાર; અંધ	નિયમિત=વખતસર
પુરણુ=પુરેપુરે	કાર	પૃષ્ઠિવરસાદ
સમય=વખત	મગને=આકાશમાં	સંતોષ=તૃપ્તિ
પ્રથમે=પહેલાં	સ્નિરાત=દહાડો રાત	હરખ=ખુશી
રમણ=માદ કરે	આરાય=વિશ્રાંતિ	સૃષ્ટિ=દુનિયા
કાવો=કામો	અમથી=મહેનતથી	પૃથ્વી=જમીન

ધન=પૈસા	પાવક=ગરમી; અગ્નિ	નીતિપંથ=નીતિનો માર્ગ
કઠિન=કપરાં	ધજ=પરમેશ્વર	શુભાવતા=વીસરાવતા
કષ્ટ=દુઃખ	સત્તા=હુકમ	સંશય=શંક
અનેક=વધુ	આપી=મેસાડી	મુજ=મારા
કાપે=દૂર કરે; મટાડે	સદિવ=હંમેશાં; સદા	સદ્ભક્તિ=ખરી ભક્તિ
સુખ્યાં=ખનાખ્યાં	સુધુદિ=સારી અકલ	ચરણે=પગમાં
		કંઈ=સંતોષ પામી રહું

પાઠ ૪૯: ઇશ્વર પ્રાર્થના.

જ્યારે ઊંધમાં ફરીરતું બાન નહોતું, ત્યારે જુઓ કે જેણે આપણી પુરેપુરી સંભાળ લીધી, તેને સવારનાં પહોરમાં પહેલો યાદ કરે, પછી દહાડાના બધાં કામો કરે. (૧) એ હંમેશાં હેતથી પ્રાણીઓનું પોષણ કરે છે, અને પ્રાણીઓ ખાટે દુનિયાની રચના કરેલી જણાય છે પ્રકાશવાળા સુરજ અને ચંદ્રમાં હંમેશાં પ્રકાશતા રહે છે; તે જીવને જીવન શક્તિ વધારે આપે છે. (૨) આકાશમાં રાત દિવસ ફરીને અંધારું મટે છે, ત્યાં તેને આરામ ખીલકુલ નથી. દહાડાની ધણી મહેનતથી પ્રાણીઓ શાકમા ત્યારે આપી સુખ આપે એવી સારી ઉંધ આણી. (૩) જો આ વરસાદનાં વાદળાં વખતસર વરસે છે, તેથી દુનિયા સંતોષથી આનંદમાં ઢૂલાય છે, જમીન વનરપતિમાંથી ધન અને ખનાજ આપે છે અને તે જીવોનાં ધણાં દુઃખ મટાડે છે. (૪) પરમેશ્વર પવન પાણી અને અગ્નિ આ કેવાં ખનાખ્યાં છે! એ ત્રણ હંમેશાં જીવોનું જીવન (જીવવાનો આધાર) છે, વળી જો એ ત્રણને માણસની આકરી આપી છે. અહા! પ્રાણીના સુખનાં સાધનની શી મહત્ત્વ કરી છે! (૬) જોહો પરમેશ્વર તો માણસના મનને અકલ આપી

છે. તેથી બધા જીવો પર માણસની બધી સત્તા રાખી છે, જે હંમેશાં એવું સાઈં પોષણ કરે છે, તેને વીસરીને બળે નહિ તે પાપી માણસ છે, (૭) પરમેશ્વર હું માંગું છું કે સારી બુદ્ધિ આપો અને નીતિને રસ્તે દોરવો, મને જીલાવામાં નાંખનાર બધા વહેમો દૂર કરો; મારી ફરજ એજ સમજીને હું બધા કામ સદ્બક્તિથી કરું, અને તમને પણ પડું તો મને વિશ્રાંતિ મળે. (૮)

પાઠ પપ	ગમે=જુલોતો અંગરખો	પઠતો=બજુતો
શિર=માથું	ફાળ=છલાંગ	પૂર્યો=ગોધ્યો
કાટે=કાકે	મૃગ=હરણ	મધુરો=મધુર રાગતો
ફંદ=ખોપરી	આન=કુતરો	વાચા=વેણુ; શબ્દ
વૃષભ=ખળદ	સુખજી=સારા બાણીતા	વીર=ભાધ
વીણુ=વગર	શુક્રાચાર્ય=દૈત્યના ગુરુ	કામની=ઝી
ભૂપાળ=રાજા	હરનિશ્ચ=હ મેશા	કીર=પોપટ
નેહ=રનેહ; હેત	રે'=દહે	ચરણુ=પગ
હાખરે=જીવે	મેડક=દેડકો	સાપો=પકડયો
ચક=ચકર	નિર્જળ=કમળોર	લાખો=લાખો માણસથી
ગભો=ઢાંકયો	કોલ=કોયલ	સઉકો=ખાધા
પરવરે=આલે	કાયર=ખાયલો	વિચરે=ગય
હજવળ=સફેદ	સાર=સારી	વસમી=અધરી
આપતો=સાંભતો	રક્ષણી=રક્ષણ કરનાર	વાટ=રસ્તો
	તારણી=જીવાન ઝી	

પાઠ પપ ઉખાણા.

(પ્રશ્ન) જેના માથાપર મંઘાજી રહે છે, જેની ડોકમાં ખોપ.

રીની માળા છે, તો કહો કે મહાદેવ વગર કયો રાજ્ય બળદનું
વાહન કરે છે? (૧) (જવાબ) હંમેશાં પ્યારથી જોઈશું તો
એક ભરે છે ને બીજો ખાલી કરે છે, જે ચક્ર દરેજ દરેજ
જણાય છે તે રેંટ (૧) (પ્રશ્ન) એક પુરૂષે બીજા પુરૂષને ઢાંક્યો
તેથી જેને ઢાંક્યો છે તેનું શરીર સારું દેખાય છે. તે ધણી ઉત્તમ
માણસ છે તો તમે સારા માણસ સમજો કે એ શું છે? (૨)
(જવાબ) જે પગ વગર ચાલે છે, પુરૂષો તેના પર બહુ
હેતુ રાખે છે, સફેદ શરીરે શોભતો તેને જામે કહીએ. (૨)
(પ્રશ્ન) હલંબ મારે છે, પણ હંચુ નથી, તેમ સસલો પણ
નથી, અને કુતરો પણ નથી તેમજ મોં ઉંચું છે પણ મોર નથી
હે સારા જાણીતા ડાહ્યા માણસ સમજો કે એ શું છે? (૩)
(જવાબ) શુક્રાચાર્યનું વાહન છે, જે હંમેશાં પાણીમાં રહે છે. જામ
નથી. તો પણ ધણું મોલે છે તે દેડકો કહેવાય છે. (૩) (પ્રશ્ન)
હી છે પણ કમજોર નથી, કાળી છે પણ કામલ નથી. દરમાં રહે
છે પણ નાગણી નથી, તો એ તો જવાબ કહે? (૪) (જવાબ)
પાયલાના હાથમાં શોભે નહિ, અને બહાદુરને મન તે સારી છે,
વળી તે આ શ્રેષ્ઠ શરીરનું રક્ષણ કરનાર છે, હે જીવાન હી તે
તરવાર છે. (૫) (પ્રશ્ન) બણે છે પણ વિદ્વાન નથી, તેને માંધ્યો છે
પણ ચોર નથી, ડાહ્યા માણસ હોય તો સમજો કે તે મીઠું મોલે
છે પણ મોર નથી ત્યારે એ શું હશે? (૬) (જવાબ) પક્ષીની
જાતમાં પવિત્ર છે બાપ શબ્દ મોલે છે, તે જંગલનો રહેવાસી છે
ને જંગલમાં પેદા થાય છે, હે હી તો તે પોષ્ટ છે. (૭) (પ્રશ્ન)
ચાલે છે પણ પગ નથી, કીડે છે પણ માંખ નથી, કામ માણસ

પણ પકડાયલો રહે નહિ, બધા તેને આંખે જુએ છે તો એ શું ?
(૬) (જવાબ) તે ગગન તરફ જાય છે, ધરમાં રહે તો મહારામણ
થાય છે. તે બધરે રસ્તે જાય છે. માણસો તેને ધુમાડો સમજાવે. (૬)

પાંઠ ૭૫.	સાફ=ચોકળી	કાલા=નકામા
ધડીધડી=વારવાર	અરણ્યવ=દરીઓ, સમુદ્ર	કમી=ઓછી
ઉકળાટો=ધામ	ભાળ્યાં=જોયાં	ઉભરાય=પાકે
ભારી=બહુ	રસ=મધુર; સૂર	પીત=પીળો
અબ્ર=વાદળાં	મંત્ર=સતાર; સારંગી	સુધારત=સુધરતું આશ-
સકળ=બધા	વગેરે	ઉજળું=સફેદ [મધુ] તે
ચાળા=ચિહ્ન; લક્ષણ	રૂપાળા=સારા	નેઝર=દક્ષિણ અને
ચક્ષી=ચક્ષી	અધિક=વધારે	પશ્ચિમ દિશાની વચ્ચેના
બગ=બગેલો	ધંટ=અવાજ	શીતળા=ઠંડા; શીતળ :

પાંઠ ૫૭. વસંત ઋતુનાં લક્ષણ.

તડકો ને શીજો ધડીએ ધડીએ બદલાય છે. તાપથી જીવોને
ધણો ધામ થાય છે. ધણાં કાળાં વાદળાં આમ તેમ દોડતાં દેખાય
છે. તેથી બધાં માણસો કહે છે કે એ વરસાદના ચિહ્ન થાય છે.
(૧) ચક્ષી ધૂળમાં ફરફર પાંખો ફરકાવે છે, બગલા પોતાની પાંખ
બરાબર ફેલાવીને બેસે છે. પક્ષીઓ દરીઆ કાંઠેથી આવતાં જોયાં,
તેથી બધાં (૨) રાત દિવસ શીતળ પવન ફરફર આવે, ઝાડો
ખરખર થરથર ચપ્પે હાલતાં જણાય, વાજાંત્રમાં બહુ સારા મધુર સૂર
આવે છે. તેથી બધાં (૩) હમેશા કરતાં તો હવા ધણી ભેજવાળી
જણાય છે. ધુલમાથી બહુ સારી વાસ નીકળીને આવે. આમે

ધંટા વાગતા હોય એવા એવા ખોટા અવાજ સંભળાય છે. તેથી બધાં
(૪) હવામાં ગરમી ઓછી હોવાને લીધે ખાર ઓઝળે છે અને
ઉષ્ણ, કીડી અને મંકોડા જેરથી ઉભરાય છે. (ધણાજી પાકે છે)
પક્ષીઓ માળા બાંધવાની તપાસમાં આમ તેમ ફરે, ઉડે. તેથી બધાં
(૫) શોભાયમાન ધનુષ જણાય છે અને સુરજ આશ્ચર્યતા પીળો
ભાસ થાય છે. ચંદ્રમાની આગુઆગુ ધણું મેફેડ કુંડાળું દેખાય
છે. ઇશ્વાન ખુણામાં ધણી વીજળી થાય છે. નૈઋત્ય ખુણામાં ઠંડો
પવન વાય છે (ઘરણુ કે નૈઋત્ય ખુણામાં ફરીઓ છે.)
તેથી બધાં (૬)

પાઠ પદ.

રક્ષ=રક્ષણ કર
દેવ=ઇશ્વર
મહારાજ=પાંચમાં જ્યો
ર્ગ
પ્રાદ=ધણા મોટા
જયવંત=જયવાળા
મસ=વધારે
કીર્તિ=મોટાઈ
યજ્ઞ=જજ્ઞ
લંબાવ=વધાર; ફેલાવ
જગદીશ=પરમેશ્વર
વીખેરવા=છુટા પાડવા
રૂઢ=ચુરસે થા
કાળ=મોત; કાર

બંધપાડ=એસાડ
દેવ=કીનો; અદેખાઈ
કુખર=કસબ
અમધેર=અમારે ત્યાં
સંપ=નિરાંત
સધો=થાઓ
કાળી=વખત
ગંજ=ઢગલો
હાન=પુણ્ય
શ્રેષ્ઠ=મોટા
જાથુ=હંમેશ્વ
ક્ષેમ=સુખ
રાય=રાજ
સદ્ જામિમાને=સારી
હંથી લાગણીથી

પૂજ્ય=પવિત્ર
પ્રત્યે=તરફ
ધર=રાખ
શક્તિમાન=જોરાવર
રાજેશ્વર=રાજાઓના
ધણી
નાથ=પરમેશ્વર
મહાગુની=અક્ષતો
જંડાર; મોટા ગુનવાળો
શુભકાર=કલ્યાણ કરનારી
પાર=સુધી
દીલ=મન
સ્વીકાર=કબુલ કર

પાઠ પદ રાજગીત.

હે પરમેશ્વર તું મોટા રાજાનું રક્ષણ કર. હે પરમેશ્વર તું મોટા રાજાનું રક્ષણ કર. હે મોટા રાજા તમે ધણાં વરસ જીવજો. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. એમને ધણા કીર્તિવાન બનાવ. મોજ મજા મોટાઈ અને આખર આપ અને એમનું રાજ્ય ધણાં વરસ ચાલે તેમ કર. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર (૧) અરે પરમેશ્વર ! હે જગતના ધણી તું ઊઠ. અને એના દુશ્મનને વીખેરી નાખવા તૈયાર થા; અને તેમનું મોત લાવ, વેર અને કંકાસ બધો એસાડી દે. સમજાવજી અને કળા વધે એમ કર; અમારા ધરમાં નિરાંત ને સંપ થાઓ કે જ્યાં હંમેશાં અમારું મહું થાય. (૨) હે પરમેશ્વર તું મોટા જ્યોર્જ રાજાપર જોર, આખર અને સુખ સ્થિતિની ઢગલાબંધ (ધણીબ) મક્કીસ કર. કારણ કે ગરીબ અને રાજા ભારી હંચી લાગણીથી એમનું રાજ્ય પૂજવા લાયક ગણે છે અને જ્યાં ત્યાંના લોક એમના તરફ હેત બતાવે છે. (૩) હે સર્વ શક્તિમાન, રાજેશ્વર, મહા યાત્રી, પ્રભુ તું એને તારી છાયામાં રાખ; એની પૂર્વ કિનારાથી પશ્ચિમ કિનારા સુધી કલ્યાણકારક ધણી સ્તુતિ થાય છે વફાદારનો સંપ કબુલ કર, હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. (૪)

ગુજરાત પ્રાંતની ભૂતળ.

ગુજરાત પ્રાંતના ખંભાતના અખાતથી કુદરતી બે ભાગ થાય છે. ખંભાતનો અખાત ખંભાતના નવાબ સાહેબના રાજ સુધી મએલો છે. ખંભાતના અખાતની પશ્ચિમમાં જે મોટા મુલક આવેલો છે, તેને કાઠિયાવાડનો હીપકલ્પ કહે છે; એને હીપકલ્પ કહેવાનું કારણ એ કે

એની ત્રણ બાજુએ પાણી છે, અને એક બાજુએ જમીન છે, એની દક્ષિણમાં, પશ્ચિમમાં અને પૂર્વ તથા ઉત્તરના ચોક્કા ભાગમાં દરીઓ છે, અને કાઠિઆવાડના માત્ર ઈશાન કોણમાં જ જમીન છે. ખંભાતના અખાતની ઉત્તરમાં અને પૂર્વમાં આવેલો ખીજો ભાગ છે. એ ખીજો ભાગ અસલમાં ગુજરાત કહેવાતો હતો. એ ભાગની જમીન ધણીખરી સપાટ છે. પણ દરીઓ કીનારાની દમણથી તે અખાત સુધીની જમીન નિચાણમાં આવેલી છે, માટે જ પૂર્વમાંથી નીકળનારી દમણ ગંગા, પાર, અંબિકા, પૂર્ણા, તાપી, કીમ, નર્મદા, (રેવાજી) કાદર, મહી વગેરે નદીઓ પશ્ચિમ તરફની નિચાણ જમીનમાં વહીને ખંભાતના અખાતને મળે છે. સાબરમતી ઉત્તરમાંથી નીકળી દક્ષિણમાં વહી ખંભાતના અખાતને મળે છે. બનાસ અને સરસ્વતી ઈશાન કોણમાંથી વહી કચ્છના રણમાં સમાઈ જાય છે. એ ઉપરથી જણાય છે કે ગુજરાતની પૂર્વ તથા ઈશાન કોણ તરફની જમીન ઉંચી છે. કારણ કે એ બાજુએ ડુંગરા આવેલા છે વાંસદા અને ધરમપોરની પૂર્વમાં સલાદિના ડુંગરા આવેલા છે. રેવાકાંઠા એલન્સિમાં નરાજ-પીપળાના ડુંગરા આવેલા છે. પંચમહાલમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે તેમાં સૌથી મોટો પાવાગઢ છે. એના ઉપર કાળકા માતાનું દહેરું છે. મહીકાંઠા એલન્સિની પૂર્વમાં તથા ઉત્તરમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે. ગુજરાતની ઉત્તરમાં બાજુનો ડુંગર છે.

પાલણપુર એલન્સિની પશ્ચિમમાં તેમજ કડી પ્રાંતની પશ્ચિમમાં કચ્છનું રણ છે માટે જ તે બાજુમાં જમીન નીચી ને રેતાળ છે. રેતાળ સૌ તાપ અને ટાઢ વધારે પડે છે. રેતાળ જમીનમાં ઝીડ હમતા નથી, ને હતાળમાં પશુની આપણ પડે છે એવા રણના મુઠકમાં સાંઢણીપર મેરી મુસાફરી કરાય છે.

ગુજરાતનો મધ્ય ભાગ જેને ચરોતર (સારી જમીન) કહે છે. તેમાં ખેડા જિલ્લો, ગાયકવાડનો વડોદરા પ્રાંત અને મહી નદી આવેલી છે. એ ચરોતરની જમીન નદીના સાઠા જેવી રસાળ છે. તેથી પાક સારો થાય છે. તમાકુ, જાજરી પાકે છે. તેમજ રાયણ મહુડાં અને આંખાનાં ઝાડ ધણા ઉગે છે. ઘાસ ચારો ધણો થાય છે. તેથીજ ચરોતરમાંથી પરદેશ ખાતે ધી ધણું જાય છે.

પંચમહાલમાં ડુંગરા ને જંગલ ધણાં છે; તેથી ત્યાંની હવા સારી નથી, તાપ અને ટાઢ વિશેષ પડતાં નથી. જંગલ ફોવાને લીધે ઇમારતી લાકડાં ધણાં થાય છે. પંચમહાલમાં મહાઇ પ્રજા ધણાં પાકે છે.

મર્ય જિલ્લાની જમીન સપાટ છે, ઝાડો ધણાં થતાં નથી. એ જિલ્લાના પૂર્વ ભાગને કાનમ કહે છે ત્યાં કપાસ ધણો સારો પાકે છે. એ જિલ્લાની જમીન કાળી છે. કાળી જમીન કપાસને બહુ માફક આવે છે. નર્મદા નદીના ખેટમાં તમાકુ ધણો સારો થાય છે. પાલજપુર એજન્સિ, સુરત એજન્સિના વાંસદા, કાંમ, ધરમપોરના રાજ્યની જમીન ડુંગરાવાળી ને જંગલવાળી છે, તેથી ત્યાંની હવા સરહીવાળી અને પાણી પાણીયા છે. એમાં રાત્રી (જંગલી) લોકો રહે છે, જંગલમાં લાકડાં ધણાં થાય છે.

સમુદ્ર કિનારાની હવા સુકી ને સારી મણાય છે, માટે ઉનાળામાં ધણા લોકો હવા ખાવા તથા ખાંદા માણસો પાણી ફેર માટે જાય છે. સમુદ્ર કિનારાની પાસેના ગામોમાં તાપ અને ટાઢ સરખાં પડે છે, અને વરસાદ ધણો પડે છે.

સુરત જિલ્લામાં ખાડી ધણી છે, એરપાઠ તાલુકાની જમીન

બરચ બિલ્લો જેવી સપાટ છે, અને ઝાઝાં ઝાડ નથી. માંડવી તાલુકો વાલોડ, ચીખલી અને પારડી તાલુકો એના પૂર્વ ભાગમાં જંગલ ને ડુંગરા છે. વલસાડ તાલુકામાં પારનેરાનો ડુંગર સૌથી ઢંચો છે. પૂર્વ તરફના ભાગોમાં ડુંગર થાય છે અને બાકીના ભાગોમાં તુવેર, બાજરી અને કપાસ થાય છે. ગણદેવી પરગણામાં શેરડી થાય છે. અને ત્યાંનો ગોળ વખણાય છે. ઝોરપાડ તાલુકામાં તથા હાંસોટમાં ધર્ડ સારા પાકે છે.

સુરત બિલ્લો, બરચ બિલ્લો, વડોદરા પ્રાંત, ખેડા બિલ્લો અમદાવાદ બિલ્લો અને કાઠિયાવાડમાં ધણે ઠેકાણે કપાસ પાકે છે એનું ૩ મીલોમાં કાપડ વણવા માટે મુખ્ય જન્ય છે.

અમદાવાદ બિલ્લાના ધોળકા તાલુકાનો દક્ષિણ ભાગ, ધંધુકા તાલુકાના પૂર્વ ભાગ અને કાઠિયાવાડનો કેટલોક ભાગ જેને બાલ કહે છે, તેમાં ધર્ડ તથા કપાસ સારા પાકે છે, અને કપાસનું ૩ થય ધોલેરા ખંદરથી વહાણ મારફતે મુખ્ય જન્ય છે.

પહેલો ભાગ જે કાઠિયાવાડ નામથી ઓળખાય છે, તેને અસલ સૌરાષ્ટ્ર કહેતા હતા. કાઠિયાવાડ એલન્સિમાં ધણાં ડુંગરા છે. કાઠિયાવાડના મધ્ય ભાગમાં ચોટીલા વગેરે ડુંગરાની હાર છે, વળી જુનાગઢ પાસે ગીરનારનો ડુંગર સૌથી મોટો છે. પાલિતાણા પાસે શેલુજો ડુંગર છે, ત્યાં ગ્રાવક ભોકો જત્રા કરવા જન્ય છે. ડુંગરને લીધે પથરા ધણા નીકળે છે. કાઠિયાવાડમાં મુખ્ય પાક કપાસ, બાજરી, ડુંગર, તમાકુ, જુવાર, તલ અને શેરડી થાય છે. કાઠિયાવાડના ભોકો આપણા કરતાં ઉંચા અને ઝરીરે ભેરાવર હોય છે. કાઠિયાવાડની દરીઆ કિનારાની જમીન નિચાણમાં

છે અને વચ્ચે ભાગ હંચાણ છે. તેથીજ એમાં મોટી નદી નથી. મોટી નદી બાદર છે, તે ચોટીલાના હુંગરમાંથી નીકળી અરબી સમુદ્રને મળે છે. જામનગર (નવાનગર) ની ઉત્તરમાં કચ્છના અખાતમાંથી મોતી નીકળે છે કાઠિયાવાડના કાંઠાપર ભાવનગર, મહુવા, જાદરાબાદ, દીવ, વૈશવળ, માંગરોળ, નવીખંદર, પોરખંદર, (સુદામાપુરી) દારકા, નવાનગર, (જામનગર) જોડીઆ એ ખંદેરા છે. એ ખંદેરાથી વહાણ મારફતે ધણો માલ ભરત, સુરત, વલસાડ, મુંબઈ વગેરે ખંદેરે જાય છે કાઠિયાવાડના વવાણીઆ ખંદેરથી કચ્છમાં જવાય છે.

મહારાષ્ટ્ર તથા દક્ષિણ જહારાષ્ટ્ર પ્રાંતની ભૂતળ.

મહારાષ્ટ્રમાં વચ્ચે સહ્યાદ્રિપર્વત આવવાથી કુદરતી બે ભાગ થાય છે. (૧) દક્ષિણ (દક્ષણ) (૨) કોકણ. દક્ષિણમાં મોટી નદીઓ છે, તેથી નદીઓના કાંઠાની ભૂમિ રસાળ છે, ને હવા ભેજ વગરની છે, એનો ઉત્તર અને પશ્ચિમ ભાગ હંચો છે, કારણ કે ઉત્તરમાં સાતપુડા પર્વત અને પશ્ચિમમાં સહ્યાદ્રિપર્વત આવેલો છે. મુખ્ય પેદાશ અનાજ, રૂ, શણ, શેરડી, તમાકુ, ઇમારતી લાકડાં મધ, મહુડા, લાખ, સુરોખાર, સહ્યાદ્રિ પર્વતમાંથી લોહું જડે છે, અને જલ સંસ્થાનમાંથી ગાળવાની કુલ્લી બનાવવાની માટી નીકળે છે. કોકણનો પૂર્વ ભાગ હંચો છે, કારણ કે સહ્યાદ્રિ (પશ્ચિમ ધાટ) પર્વત આવેલો છે, પશ્ચિમ ભાગ નીચો છે કારણ કે અરબી સમુદ્ર આવેલો છે, તેથી કોકણનો ઠાળ પશ્ચિમ દિશાનો છે. ડાંગર પાકે એવી રસાળ જમીન છે, અને નાળિયેરની વાડીઓ ધણી છે. આખો કોકણ પ્રાંત ખરબચડો ને વિકટ છે, ત્યાંની હવા ભેજવાળી છે, તેથી ઝાડ ધણાં ઊંચે છે, કાંઈ કાંઈ ઠેકાણે સાગ થાય છે, મુખ્ય પેદાશ

ચોખ્ખા, નાગમતી, નાળિયેર, મીઠું, હરડા ને મમારતી લાકડા વગેરેની છે.
કચ્છ પ્રાંતની ભૂતળ.

મધ્ય ભાગમાં ડુંગરાની ત્રણ મોટી હારો છે. ઉત્તરધાર, મધ્ય-ધાર અને ધીણાધાર (ચાડયા) એ ડુંગરાઓ પૂર્વ પશ્ચિમ દિશામાં પડેલા છે. કચ્છમાં સૌથી ઉંચામાં ઉંચો શીખર કાળો છે. એમાં એકે નદી નથી; પણ નાગમતી, શકમાવતી અને ખારી એ વહેળા મોટા છે. નાગમતી અને શકમાવતી કચ્છના અખાતને મળે છે અને ખારી ઉત્તરના રણમાં સમાઈ જાય છે, મુખ્ય પેદાશ અનાજ, તેલી-બીજાં, ઊન, મીઠું, દોર વગેરેની છે. કચ્છ પ્રાંતમાં મુરોખાર, ફટકડી ને કાચલાની ખાણો પણ છે. કચ્છી ઘોડા વખણાય છે.

સિંધ પ્રાંતની ભૂતળ.

સિંધુ નદીને કાંઠે વસનાર લોકને સિંધી કહે છે અને તેમના મુલકને સિંધ કહે છે. સિંધ પ્રાંતનો ઢાળ ઇશ્વાન કાણુથી નૈઋત્ય કાણુ તરફનો છે. સિંધુ નદીનું મૂળ હિમાલયમાં છે. તેથી સિંધુ નદીમાં ઉનાળામાં અને ચોખ્ખાસામાં એ વાર રેલ આવે છે. કારણ કે ચોખ્ખાસામાં હિમાલય પર પુષ્કળ વરસાદ વરસે છે તેથી, અને ઉનાળામાં હિમાલય ઉપરનો બરફ ઓગળે છે તેથી. એ રેલથી તેમજ સિંધમાંથી નહેરો કાઢેલી છે તેથી ખેતીવાડીનું કામ ચાલે છે. સિંધુ પ્રાંતમાં વરસાદ બહુજ ઓછો આવે છે, એટલે માત્ર ૨ થી ૧૦ ઇંચ સુધીજ વરસે છે. એનો પશ્ચિમ ભાગ ઉંચો છે. કારણ કે હાલા પર્વત આવેલો છે. પૂવ ભાગ રેતાળ છે, કારણ કે તેમાં ચરપારકરનું મોટું રણ છે. ઉનાળામાં એ રણમાં પાણીની ઘણી આપદ પડે છે. દક્ષિણ ભાગ ખારવાળો છે ને ત્યાંની કવા

શીગીટ છે. માત્ર સિંધુ નદીના કાંઠાનો ભાગજ રસાળ છે. મુખ્ય પેદાશ ડાંગર, યાજરી, ધાત્રી, મગ, જવ, રૂ ને તેલીબીયાં વગેરેની છે.

પાઠવાર જોડાક્ષર.

એકવર્ડ	ચુક્ર	શબ્દ	ધન્ય
વિકટોરિઆ	લશ્કર	ચેત્યો	રામચંદ્રજી
સ્વર્ગવાસ	ધર્મ	મ્યાન	બેશુદ્ધ
એલેકઝાંડ્રા	સંપ્રદાય	નમ્રતા	નક્કી
લગ્ન	હિંદુસ્તાન	વિશ્વાસઘાતી	ઠથું
પ્રિન્સ	પરમેશ્વર	સૂર્યવંશી	પૂર્ણ
આદમટ	પ્રાર્થના	પ્રખ્યાત	આશીર્વાદ
ઉત્તરો	ઉત્તરે	હસ્વીસન	કૃપા
વિદ્યભ્યાસ	રજપુતસ્તાન	અવતર્યો	ઉદ્યોગ
પુસ્તકો	શત્રુ	ધાર્તી	લક્ષ્મણ
અભ્યાસ	આશ્રય	ધકકો	અવસ્થા
આદરસતકાર	ચુકિત	સુમિત્રા	કિલ્લા
વર્તાતાં	ધર્મશાળા	પ્રેત	મૂર્છા
બુદ્ધિ	સજ્જન	જન્મભૂમિ	વાસણ
નીવડ્યા	સ્વામિભક્તિ	છેલ્લી	ઋષિ
શક્તિ	વિશ્વાસ	ખ્યાલ	તરસ્કાર
ઉત્પન્ન	ગુપ્ત	દિલ્લી	અધર્મ

ઉત્તેજન	ઝખ્ખો	વીત્યા	દાકતર
પદ્ધતી	ગૃહસ્થાઈ	ચખ્ખુ	બ્રહ્માંડ
શ્રેષ્ઠ	ખુલ્લું	ખસ્યું	સમર્થ
વિક્રમાત્	ચિદ્દી	ભસ્યું	સર્વશક્તિ
પુષ્ટિ	પર્યંત	વિખ્યાત	સર્વંચાત્રી
ન્યાયી	પ્રાણુજીવન	અસંખ્ય	અર્વંશ
સમુદ્ર	વિરૂદ્ધ	પૃથ્વી	આરોગ્ય
નિર્માણ	પ્રમાણિક	વૃષ્ટિ	ખર્ચન
લાંઠ્યું	સોંપ્યો	પ્રાણી	આયલોંડ
પાંખ્યું	ઘોઠો	વનસ્પતિ	કપ્તાન
માર્ગ	સંગ્રહ	ચમત્કારી	કોર્તીસ્તંભ
કરડયાં	ધાર્મિક	અન્ન	મિસ્તરી
ચિત્ત	પત્થર	સ્વભાવશ	નિર્ભય
વર્તમાનપત્ર	અશક્ય	સ્વપ્ન	સ્થાનક
વ્યવસ્થા	અગ્રેજી	નિત્ય	વ્યાજ
સ્વચ્છતા	કદ્યાણુ	સ્વપ્નું	ખિન્ન
વૃદ્ધ	રેડ્યું	સત્તા	સદ્બુદ્ધિ
શુભાસ્તા	ખંધુધર્મ	મૂર્ખ	અમૂલ્ય
મશ્કરી	ચિત્રશાળા	સ્વામીજી	સસ્તાં
દુર્ગુણ	વર્ગ	રિધર	ઈન્દ્રાંડ
વૈશ્ય	નિર્મળ	મુજતાં	સ્વચ્છ

પન્ના	ત્રિભુવન	મહોદ્ધા	ડેન્માર્ક
ગુસ્સો	રૂસ્તમજી	શ્રોતા	ડેન્માર્કની
નિર્દોષ	શ્રેષ્ઠ	હસ્તાવેજ	જ્યોત્
હૃદય	સ્વભાવ	પ્રસન્ન	વેદસ
પીગળથું	જન્માષ્ટમી	વૃષ્ટિ	જર્મન
વર્ણન	નિશ્ચય	ચંદ્ર	આર્થર
કલપાંત	કલ્પ્યો	ધાસ્તી	ડયુક
સાથેક	ક્ષત્રિય	ખ્યાન	જન્મ્યાં
સર્વસ્વ	અભિપ્રાય	પ્રતાપ	સત્ય
તાંદુરસ્તી	સુધર્મો	ગ્રંથકાર	શિષ્યો
પોટુંગલ	સંન્યાસી	વિચાર્યું	પ્રશ્ન
જાગૃતિ	પ્રવાસ	દુરમન	પ્રધાન
ગૃહસ્થ	સંધ્યાકાળ	ઉત્કેરાઈ	પિત્તળ
આગ્રહ	વ્યાઘ્રચર્મ	સ્વતંત્ર	મધ્યમ
વાસ્તે	ખળાત્કારે	રણસંગ્રામ	જવલ્લે
તત્કાળ	સ્વર્ગ	ઉદ્ધત	સજ્જડ
વસ્તી	ઈંદ્ર	પ્રતિબિંબ	સ્થળે
સુન્ની	બ્રહ્મર્ષિ	ઠોકયાં	હુન્નર
બ્રાહ્મણ	રાજર્ષિ	ખવડાવ્યાં	વિદ્યા
શુદ્ર	શ્રમ	અણીશુદ્ધ	વર્તાણુક
સિદ્ધિ	વિધન	પ્રદેશ	સંભળાવ્યું

વણી	ક્રાંસ	વિચિત્ર	શ્રમ
કસ્તી	લેસેપ્સ	મૃગજળ	તસ્તી
કન્યા	ખ્યાલ	દુર્દોત	દુર્ગંધ
પુનર્લગ્ન	વિલખરદ્વેસ	વિચાર્યું	શ્રાવક
ભક્ષર	ચિત્ર	આંતર્યો	પરધર્મ
વિશ્વામિત્ર	પ્રતિદિન	પીર્યાં	સ્ટેશન
અયોધ્યા	વિસ્તારી	ગર્જના	ચિત્રકુટ
કાન્યકુબ્જ	પત્ર	મુખાંક	વિસ્મય
દર્શન	જુદ	જન્મારા	નિજીવ
પ્રવીણ	સ્વાર્થ	પ્રસિદ્ધ	બુદ્ધિશાળી
પરાક્રમ	પ્રીતિ	પોટુંગીઝ	પ્રવીણ
પરદુઃખભાંજન	પ્રતિજ્ઞા	આત્રે	નિષ્ઠા
ચર્ચા	લિખ્ત	સિન્તર	હસ્તક
સ્મરણશક્તિ	સંખ્યતા	અગ્નિનૌકા	વિસ્તાર
વિદ્વાન	મૃતસ્યગંધા	સર્વત્ર	પૂજ્ય
સ્તંબ	ઉત્કંઠા	સ્થાપન	શ્રી કૃષ્ણ
પ્રપંચ	શ્વાસ	પત્તા	દ્વારકા
અન્ધેર	અકુશાનિતાન	તીર્થ	મૌર્ય
વૈદકશાસ્ત્ર	ઇસ્લામી	ચિરંજીવી	પાટલિપુત્ર
અમૃત	દ્રવ્ય	પ્રિયભાઈ	ચંદ્રગુપ્ત
ભક્ષુ	રત્નો	સૌભાગ્યવંતી	મુદર્શન

અલ્યા	નૃત્ય	પત્તો	સ્થાખ્યાં
ભટ્ટી	ભત્રાણુ	જિહ્વા	ખોદ્
નયો	ખ્યાતિ	ક્રમ	મૂળતત્ત્વો
સદ્ગૃહસ્થ	ચાલુક્ય	કલ્પના	કોતરાવ્યાં
હસ્તિનાપુર	દેવસ્થાન	સંપૂર્ણ	શ્રમણ
દેવવ્રત	અઘાપિ	ઓકસિજન	વૃત્તાંત
ક્ષત્રપ	લવણપ્રસાદ	બક્ષ્યા	ત્રિકોણાકાર
ગુપ્ત	ચોદા	સુરત	ત્રીસ
ગુર્જર	અલાઉદ્દીન	આયમ્યા	પાંત્રીસ
ગુર્જરરટ્ટ	કરતર	માર્ય	ભદ્ર
હલ્લો	નાસરૂદ્દીન	સપ્ટેમર	કિલ્લો
નિર્ભય	પશ્ચાત્તાપ	ધાન્ય	સિપ્રો
સિદ્ધરાજ	અંતઃકરણ	ગવર્નર	અગત્ય
સાહી	પ્રવાહ	મહારાષ્ટ્ર	કર્નલવુડિંગટન
પુખ્ત	મહંમદશાહ	ગ્યંબક	અગિત
બર્બર	ઠંઠા	સદ્યાંદ્ર	વાયવ્ય
શ્રી સ્થળ	લોકપ્રિય	રોગિષ્ઠ	પ્રથમ
ત્રાસ	સુસ્તકાબાઠ	કોલ્હાપુર	ફેલ્લો
કોધ	વાતક	મહાબળેશ્વર	પ્રવાહી

યશોવર્મા	ખટુંગજબક્ષ	મંત્રીઓ	પ્રસરી
સિદ્ધપુર	ઉસ્તાદ	ન્યાયાધીશો	ગદ્યો
સહસ્રલિંગ	શ્રીમંત	ડિરેક્ટર	સ્વરૂપ
હેમાચાર્ય	વાજિંત્ર	દ્વોપકલ્પ	શાલહુપટ્ટા
વૃત્તિ	અર્ધા	લક્ષાધિપતિ	કાષ્ટ
ગોધ્યાં	અત્તર	જગન્નાથ	કિવનીન
વિચિત્ર	તત્ત્વ	ઓકેસર	અરબસ્તાન
સ્નાયુ	સૂક્ષ્મદર્શક	મદ્રાસ	મંત્ર
શ્રીપત	સ્વાદ	પિત્ત	પ્રવેશ
ચિદ્ર	સૂક્ષ્મ	દ્રાક્ષ	નિર્ધન
મનુષ્ય	છિદ્ર	કર્ણાટક	વિટાળયુ
દ્વિલ્લ	બલીચિંત	ધાસ્તી	સત્ત્વ
મન્છર	છિદ્રાણુ	સૃષ્ટિ	

ટીપ—આ શબ્દોમાંથી દરરોજ થોડા થોડા લખવાનો મહાવરો રાખશો તો ડિક્શનરીનો વિષય પાકેા થશે.

મુરત શહેર ને આર્યાસી બાલુકાનો “બૂગોળ શિક્ષક” ઉ આના.

હિંદુ માટે આયેલી સૂચના પહેલી ચોપડીના

અર્થમાં જુઓ.

(૧) જમણો હાથ સામે. (હાથેથી આકાશ તરફ. (૨) જમણો હાથ સલામ. (૩) ડાબો હાથ સામે. (હાથેથી આકાશ તરફ) (૪) ડાબો હાથ સલામ. (૫) જમણો હાથ ઉંચો. (૬) ડાબો હાથ ઉંચો. (૭) બંને હાથ પગના થાપા સાથે અક્ષાળવા. (૮) જમણો હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં. (૯) ડાબો હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં. (૧૦) બંને હાથનાં આંગળાંનાં ટેરવાં ખભે અડકાડવાં. (૧૧) બંને હાથ પગના થાપા સાથે અક્ષાળવા. (૧૨) જમણાં હાથની હથેલી મોં સામે લાવી ચક્રર. (૧૩) ડાબા હાથની હથેલી મોં સામે લાવી ચક્રર. (૧૪) બંને હાથ સામા મુઠ્ઠી વાળીને (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ.) (૧૫) બંને હાથ પાછળ પીઠ ગમ ખેંચવા. (મુઠ્ઠીઓ છાતીને પડખે રાખવી.) (૧૬) બંને હાથ કેડપર રાખી પગનાં આંગળાંપર ધીરેથી ખેંચવું; (૧૭) ડાબો હાથ કેડપર મૂકી ડાબી ગમ વાંકા વળી જમણો હાથ ઉંચો કરી આંગળાના નખ સામે જોવું. (૧૮) જમણો હાથ કેડપર રાખી જમણી ગમ વાંકા વળી ડાબો હાથ ઉંચો કરી આંગળાના નખ સામે જોવું. (૧૯) સીધા ટટાર ઉભા રહેવું (પશ્ચ બે પગ વચ્ચે એક પુટનું બંને રાખવું.) (૨૦) એક હાથ મોં સામે ઉંચા કરી આકાશ તરફ આંગળા ધરી નખ તરફ જોવું. (૨૧) કમરમાંથી વાંકા વળી હાથનાં આંગળાં પમના અંગુઠાને અડકડવાં (પમ ટટાર રહેવા જોઈએ) (૨) સીધા ઉભા થઈ એક ડગલું આગળ ખસી ઉભા રહેવું.

(૨૩) ડોકું આગળ નમાવવું. (૨૪) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૫) ડોકું પાછળ નમાવવું. (૨૬) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૭) ડોકું જમણી તરફ ખભાની સીધી લીટીમાં રાખવું. (૨૮) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૯) ડોકું ડાબી તરફ ખભાની સીધી લીટીમાં રાખવું. (૩૦) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૩૧) બેઠ હાથ મુઠ્ઠી વાળી મોં સામે ખભાની સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા. (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૩૨) બેઠ હાથ પાછળ પીઠ ગમ ખેંચવા. (મુઠ્ઠીઓ બગલ આગળ લાવવી) (૩૩) બેઠ હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા. (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૩૪) બંને હાથની મુઠ્ઠીનો અંગુઠા ખભે અડકાવવા. (૩૫) કેડપર હાથ રાખી સીધા ઉભા રહેવું. (૩૬) કમર આગલ. (૩૭) ૩૫ પ્રમાણે (૩૮) કમર પાછળ. (૩૯) ૩૫ પ્રમાણે પણ બે પગની વચ્ચે એક પુટવું અંતર રાખવું. (૪૦) કમર જમણી તરફ વાળી ડાબો પગ ભોંયથી ચાર આંગળા ઉંચો રાખવો. (૪૧) ૩૯ પ્રમાણે. (૪૨) કમર ડાબી તરફ વાળી જમણો પગ ભોંયમાંથી ચાર આંગળા ઉંચો રાખવો. (૪૩) સીધા ટટાર ઉભા રહેવું. (૪૪) જમણા ફરવું. (૪૫) સન્નામ કરી ચાલ્યા જવું.

ચોથા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ત્રણ આના.

ચોથા ધોરણનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક”

ત્રણ આના.

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. કૃત.

લોકપ્રિય થક પટેલી અર્થની નોટો.

બાળવર્ગની નોટ	૦-૨-૦	છટ્ટીના અર્થ	૦-૬-૦
પહેલીના અર્થ	૦-૨-૬	સાતમીના	૦-૧૦-૦
બીજીના	૦-૪-૦	કન્યા ૧લીના	૦-૪-૦
ત્રીજીના	૦-૫-૦	કન્યા ૨જીના	૦-૫-૦
પાંચમીના	૦-૮-૦	કન્યા ૩જીના	૦-૬-૦

ચોર્યાસી તાલુકાનો નકશો બે આના.

મુરત શહેરનો નકશો છપાય છે.

‘બાળ ગરબાવળી’ની નોટ બે આના.

સી. એમ. શાહ-શાહપોર-મુરત.

બીજી ચોપડીના “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ત્રણ આના.

બીજા ધોરણ માટે મુરત શહેર તથા ચોર્યાસી તાલુકા
“ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.

બીજા ધોરણનો ‘મુખ્યગણિત શિક્ષક’ બે આના.

મુરત જિલ્લાનો નકશો ત્રણ આના.

મુરત જિલ્લાનો ‘ભૂગોળ શિક્ષક’ ત્રણ આના.

ગુજરાતની સામાન્ય ભૂગોળની પ્રમોત્તરમાળા ૩ આ
ધોરણવાર ‘મુખ્યગણિત શિક્ષક’ તૈયાર છે.

કર્તા-છગનલાલ ખાતીરામ શાહ શાહપોર-મુરત

